

БІБЛІОТЕКА

НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

III

44302/

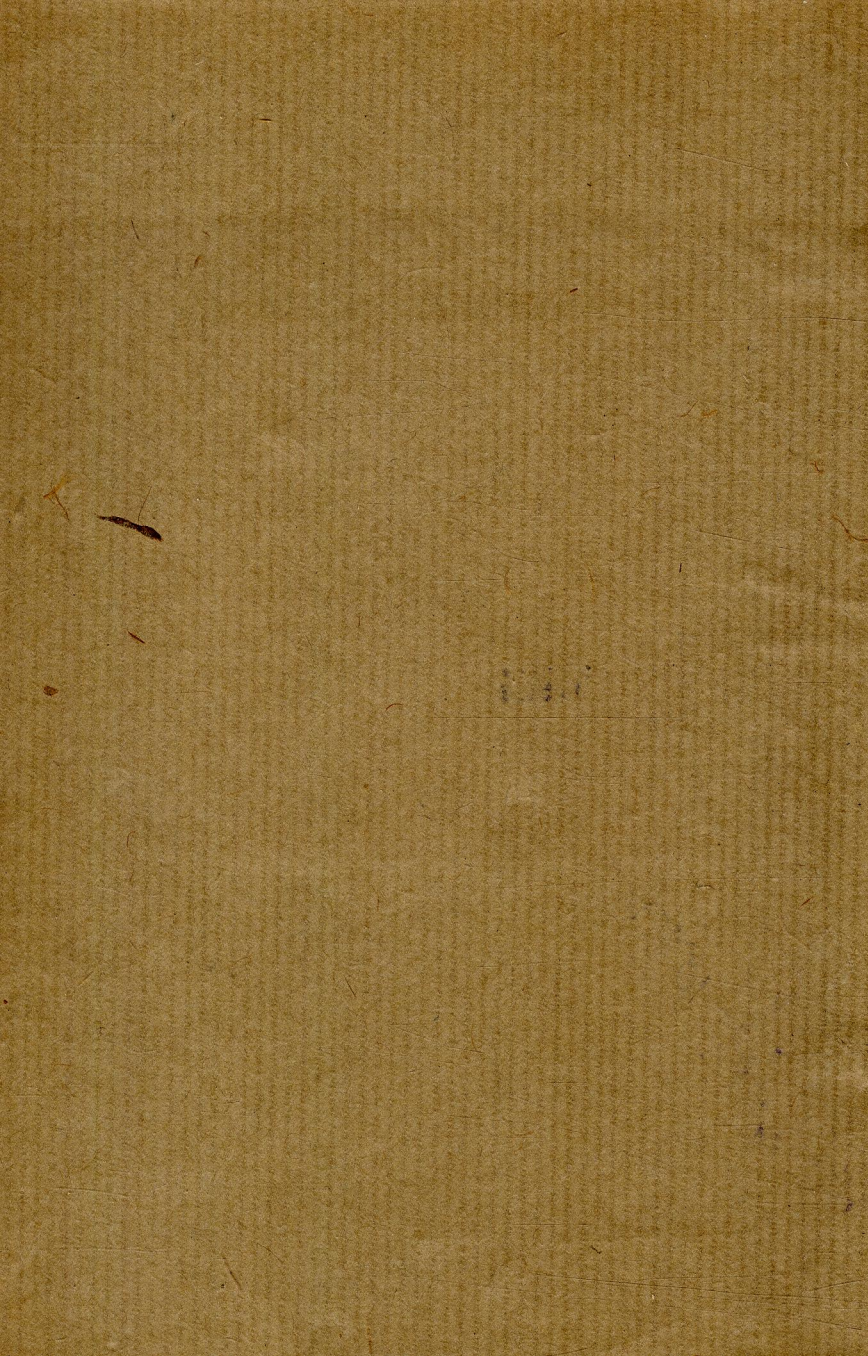
1929 VII

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

44002/1929.VI
Ч.

1.1.12

Page 24
Ans 24
at 18/12/1907

1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЯРМАРОК

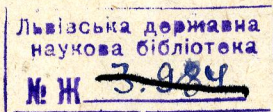
АЛЬМАНАХ
МІСЯЧНИК
КНИГА ШОСТА (136)
ТРАВЕНЬ — 1929

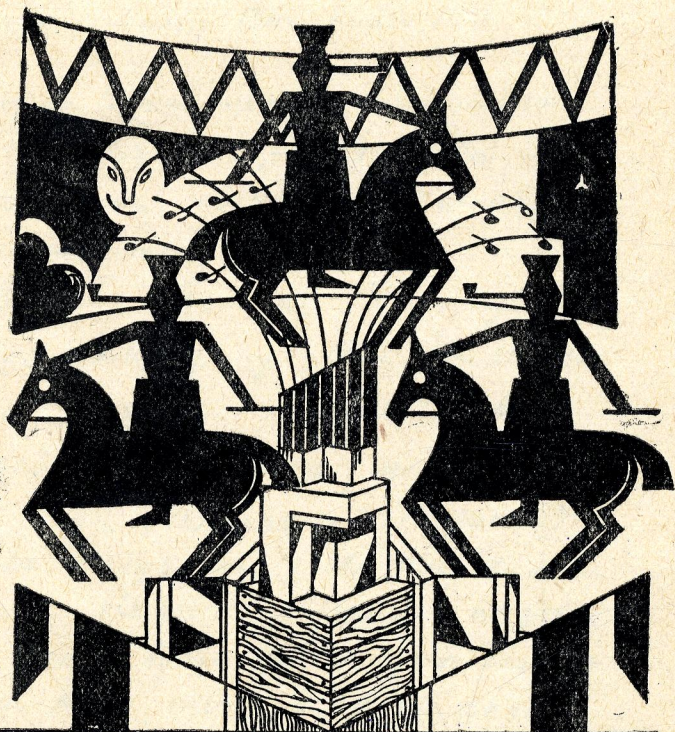
4400

Д В У

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Українського Друку“, „Карт-
ковому Репертуарі“ та інших
показниках Української
Книжкової Палати

Надруковано 5.000 прим.
в друкарні Державного
Видавництва України
імені Г. І. Петровського
Харків, Укрголовліт 2284.
від 1/VI-1929 р. Зам. 1310

В. КРИЧЕВСЬКИЙ-29.

Галло! Галло! Галло! Усім! Усім! Усім!
Говорить Ярмарком „Літературного Яр-
марку“ на хвилі 500.000 метрів із міста
Харкова, столиці Української Соціалістич-
ної Радянської Республіки. Читайте, шановні товариші, чергову
136 книгу нашого позагрупового альманаху!

До біографії Остапа Вишні
автора інтермедій 136-ї книги „Л. Я.“

Остап Вишня, це так, і не може бути
іншого твердження, — син двох людей, що
показавшись побралися і виховували
бі мали дітей:

Івана, Петра, Подору, Ва-
силя, Катерину, Михайла, Три-
гора, Федора, і Павла (Павла
Михайловича Губенка, що за дід мод-
ської слави з величав себе Вишнею.)

Так ствердили слова пан-отця Ки-
лешика. Не зовсім тверезий і не зов-
сім п'яний бувши, сні апостолопавло-по-
дібний мур, терзаній згою, рекох:
„плодітеся і помножайтеся“. Подумавши
вій ще додав: „і оселіть землю“. Ста-
рий, п'яний щіник був жорстоким, як

Джонатан Свіфт. Але звичайні простосерді ще й закохані люди зовсім не зрозуміли сарказму. Замість довгої низки чорних дитячих домовинок, що ввижалися похмурому панотцеві, бачили вони в ширості сердечній цілий квітник пухкеньких ротиків: в колисках, на лавах, на печі, на припічку, на руках, біля спідниці і в запічках. Так зачатий на вістрі найжорстокішого соціального сарказму, — роковою його відплатою народився маленький хлопчик, що на сарказм гноблення відповів гумором перемоги.

Прозоре й дзвінке, як кришталь, українське повітря щороку тремтіло і пружно стискалося, даючи місце маленькій людській істоті. А тимчасом сум і великі турботи не залишали кінчики губ людей, призначених долею бути батьками отієї черідки неугавної молоді. Щирі і нехитрі з юнацтва, дедалі вони ставили більше претензій до себе і до долі, — „Ось ми“, — так сумували ці двоє, тепер уже старий і стара, — „ось ми маємо тільки дев'ятеро і звідси вся скорбота. Бо коли було б двічі стільки, або тричі чи чотири по дев'ять, світ білий не був би такий похмурий. „Мати чотирьох Остапів! Адже, на сьогодні це було чотири чи й більше мільйонів біленьких істоток-книжечок, всипаних, як добірним зерном, літерами, словами. Але все має свої межі і сподіванки теж. Ми не маємо чотирьох, ми маємо лиш одного Остап Вишню. Ми покищо не маємо в себе і чотирьох мільйонів його книжок. Лишень один мільйон, а мо на кілька сот тисяч більше. Та, проте, як би й ці книжки взяти й покласти одна біля одної — вони покрили б сто шістдесят верств шляху. Сто шістдесят верств у соціалістичному будівництві!

Так... ми вже бачили, що плем'я Вишні — родюче плем'я. Про що мріяли його батьки — те здійснив син. Він розростається в мільйони. Він крокує, як той казковий велет, верствами — оцей веселий, всеукраїнський Остап!

І. Сенченко

З маєм, товариші! З пре- ДО КНИГИ СТО ТРИДЦЯТЬ
красним, радісним ма- ШОСТОЇ

ТРАВЕНЬ 1929 Р.

ем, товариші! З першим
травня, товариші! З тим
днем, коли пролетарі єднаються. Весна і май. І радість.
І в радості нашій схилимо голови перед кров'ю трав-
невою братів наших на берлінських, на варшавських,
на лондонських, на будапештських, на бухарест-
ських... вулицях, пролитою в день свята трудящих.
Червоними прапорами зацвіте й гострими багнетами
вродить червона робітнича кров на брукованих ву-
лицях світових столиць...

Хай буде революцією благословенна кров братів
наших...

Весна і май.

З весняною засівною кампанією, това-
риші!

Знаєте, що це таке — весняна засівна компанія?

Павло Григорович Тичина („то академик, та поет,
то мореплаватель...“) так кваліфікує засівну кам-
панію:

Сійте в рахманний чорнозем
З пісню, грою...
Над долиною низом —
Сонце горою.

Правильно кваліфікує П. Г. Тичина!

Будьмо й ми правильні. І в хвилини, і в години
найбільшого творчого ентузіазму нашого не забу-
ваймо цього:

„Сійте“, бо справа, дорогі наші читачі, в тому
полягає, що ніякий навіть найкращий церобкооп і

навіть їдальня Комборбезу в прекрасному будинкові імени прекрасного поета й комунара Василя Блакитного і по картках і без карток ніколи не дасть нам до оселедця хліба, коли ми забудемо оце чудесне слово: „сійте“...

З весняною засівною кампанією, товариші!

Весна і май.

З перекликом колгоспів, дорогі товариші!

Was ist das — колгоспи? Ох, це страшенно для багатьох незрозуміле слово. Колгосп — це колективне господарство. Пермете? Досі багато не тільки поетів і письменників, а й самих колгоспівців думали, що „колективно господарювати“ — це значить колективно їсти. А виходить, що колгосп — це не тільки колективно їсти, а й колективно добувати те, що їсться. От і організували тепер переклик колгоспів, щоб достоменно дізнатися: хто тільки їсть, а хто і їсть, і добуває їжу... Пермете?

Чому це важно суть? Колгоспи?! Ах, наївні ви, ей-богу, які, товариші! Та ж не забувайте того, що до війни у нас було 15 мільйонів індивідуальних селянських господарств, а тепер — 25 — 27 мільйонів. Оці самі господарства давали до війни 50% усього хліба (Хліба! хліба!), товариші, а тепер вони дають 85%. А товаровість їхня упала з 15% до 11%. Пермете? Не пермете? Ну, тоді стійте в черзі по хліб, і може, хоч стоявши в черзі, додумаєтесь, що „гуртом добре й батька бить“.

З перекликом колгоспів, товариші!

Весна і май.

З соціалістичним змаганням, товариші!

Знаєте, що то є „соціалістичне змагання“? Прекрасна річ! Це коли заводи, залізниці, цілі міста, цілі республіки змагаються, хто швидше зменшить собівартість продукції, хто скорше знищить прогули,

пияцтво, хуліганство, хто найкраще поставить у себе трудову дисципліну. Хіба це не прекрасна річ?! Та от вам. Донецькі залізниці викликали на змагання південні й Курську залізниці, хто швидше збільшить у себе норму ваги поїздів з 1.300 тонн до 1.430 тонн.

Робітники (самі робітники!) на заводах, по майстернях подають заяви, щоб зменшили їм розцінку їхніх робіт на 7⁰/₀, на 10⁰/₀!

Ах, товариші, які часи! Які часи, товариші!

І які поети й письменники нещасливі, що не можуть утворити між собою соціалістичного змагання. За підвищення якості продукції! Бо вони — таланти! А в усякого таланта — якість найякісніша! Як же її підвищити, коли вона найякісніша! Найвища ступінь якості! Межа! Грань!

З соціалістичним змаганням, товариші!

Весна і май.

З п'ятирічкою, товариші!

Ах, які часи, товариші! Товариші, часи які!

П'ять літ (тільки п'ять літ!) і наше сільське господарство буде не наше сільське господарство, а буде воно буйним, буде воно гойним!

П'ять мільйонів господарств буде об'єднано в колгоспи.

В два з половиною рази буде в сільському господарстві більше машин, як є їх тепер.

Вісім мільйонів тонн буде в сільському господарстві мінерального добрива! (тепер тільки 167 тисяч тонн!). В сорок разів більше матиме земля наша їжі плодотворної!

Сто тисяч тракторів щороку даватиме промисловість наша сільському господарству.

Ах, як часи, товариші! Які часи!

Товариші, я вас прошу, я вас благаю: доживіть ви, будь ласка, до 1932—33 р., тоді ми поїдемо з вами Дніпрельстан одкривать! Ви побачите тоді,

як 500.000 кінських сил закрутять турбіни і як за-
сяють мільйонами кіловатів наддніпрянські степи і
як у сяєві електричному водитимуть радісний танок
села!

А „душі“ пращурів наших, сивоусих січовиків
запорізьких, над кіловатами літаючи, співатимуть
гімнів нащадкові своєму — пролетареві українському!

Доживіть, товариші! Тоді в нас вугілля здобу-
ватиметься 75 мільйонів тонн (а тепер тільки 35 міль-
йонів!), тоді в нас чавуна вилитиметься 10 міль-
йонів тонн (а тепер тільки 3,3 мільйона тонн!),
тоді в нас нафти буде 23 мільйони тонн (а тепер
тільки 15 мільйонів!), тоді в нас електроенергії буде
22 мільярди кіловат (а тепер тільки 5 мільярдів!).

Доживіть!

Тоді ми з вами голосно крикнемо:

— Хвала Держпланові нашому!

Ах, які часи, товариші! Які часи!

За п'ять літ (тільки п'ять літ!) на народню осві-
ту буде дано 10 мільярда карбованців, а на народне
здоров'я — 4,5 мільярда карбованців!

І будемо ми освічені, і будемо ми здорові!

Ах, які часи, товариші! Які часи!

Та припадіть же ви вухом своїм до землі нашої
радянської та послушайте! Чуєте кроки? Чуєте
ходу залізу, непереможну? То трудящі їдуть! Їдуть
до чудесного майбутнього!

Минув, як сон, блаженний час

І готики й бароко.

Іде чугунний ренесанс,

Байдуже мружить око,

Ідуть, ідуть робітники

Веселою ходою.

Над ними стрічки і квітки,

Немов над молодю.

З десятирічним ювілеєм ДВУ, товариші!

ДВУ — це Державне Видавництво України.

Ви ж знаєте, розуміється, що це таке за установа?!

Це — установа, що видає книжки, і що ви її всі лаєте.

Лаєте за те, що мало підручників, лаєте за те, що не завжди знайдете ту книжку, що вам її потрібно, лаєте ту книжку, що вам її потрібно, лаєте за те, що... взагалі вам лаятись хочеться.

Лайте! Або хваліть, або лайте, але ніколи не ставтесь до неї байдуже.

Знайте: ДВУ за 10 років своєї роботи видало більше української книжки, як було тої книжки за 120 літ, з часу Івана Котляревського.

Івана Котляревського знаєте?

Ні? Ну, що ж: „я не винуватий“, як каже Микола Хвильовий!.. Коли не знаєте Івана Котляревського, то чули, може, про „Наталку Полтавку“?

Чули, кажете?

От і добре!

„Наталка Полтавка“. Як кажуть наші критики, це псевдонім Івана Котляревського...

Е ще „Енеїда“... Але це треба знати учням першої групи в трудовій школі, а для українських письменників, которі „гегемони“, це — не обов'язково. Можна й не знати.

Так от, значить: ДВУ.

Знайте: в ДВУ на початку його існування працювали Григорук і Блакитний.

Вони керували ДВУ.

І коли ви їх ізгадаєте, встаньте і вшануйте їхню світлу пам'ять.

І коли ви купуете українську книжку, подивіться на ту книжку й пригадайте, що в книжці тій — частина серця й мозку комунарів-ентузіастів Григорука й Блакитного.

І хай у серцях ваших повсякчас горітиме пам'ять про цих відданих українській пролетарській культурі людей.

А ДВУ... ДВУ — хай цвіте. ДВУ — хай буде, хай видає в 1200 разів більше книжок, як видавало досі,

і хай справно платить гонорари завжди, нині, по-
всякчас і навіки вічні.

А тепер, товариші, гукнувши всі разом:

— Хай живе XI Всеукраїнський З'їзд
Рад, хазяїн землі Радянської Україн-
ської,—

читатимемо комедію талановитого нашого драма-
турга Миколи Куліша: „Мина Мазайла“, що її (ко-
медію) ви з такою цікавістю дивились на сцені чудес-
ного нашого театру „Березіль“ в постановці безмеж-
ного нашого режисера Л. Курбаса...

А хто не хоче читати „Мини Мазайла“, хай виста-
вляє свою кандидатуру в члени Всеукраїнської
Академії Наук. Справа ця так само важлива і для
науки корисна, бо влити молодих сил до Академії
конче треба! Чому саме? А тому, що коли Едисон
винайшов був фонографа, то одна із дуже поважаних
академій проклала його за те, що він посмів голос,
дар божий, перевести на якусь залізну платівку.
І взагалі наші поважані академіки (не всі, не всі!)
вірять у бога! Отже, поможи їм господи двигать і
далі науку „путями неісповідимими“! А ми їм під-
дамо молодих, щоб наука та пішла путями певними.

Читайте „Мину Мазайла“, товариші!

*В книжці вісьмій „Л. Я.“
буде видрукована
п'єса М. Куліша
„Народній Малахій“*

М. КУЛІШ
МИНА МАЗАЙЛО

КОМЕДІЯ

1

Нарешті Уля прийшла. Рина до неї, од люстра :

— Ой, Улю, ой, тільки Улю, і тобі не сором! Я жду тебе, жду, жду! Нерви як не луснуть, серце знемоглося. Ти не можеш з'явить собі, що в нас у квартирі робиться! Це ти купила нові рукавички? За скільки?.. Що тільки, Улю, робиться! Братик мій Мокій вже збожеволів од своєї укрмови, ти розумієш?

Уля тільки на двері — і собі до люстра. Виглянула. Примружила очі :

— За три сорок!

Рина до люстра. Зробила трагічні очі :

І, мабуть, уб'є папу. За три сорок? Дешево... Або папа його, бо вже третя лямпочка перегоріла — так пише по-українському, цілу ніч пише, ти розумієш, навіть вірші пише!

Уля повернулась од люстра :

— Що ти кажеш?

Рина до люстра, перехристилась :

От на! А папа не то що од Мокія укрмови слухати не хоче, а навпаки — наше малоросійське прізвище змінити хоче і вже напитує собі вчительку, щоб могла навчити його правильно говорити по-руському, наприклад: не сапоги, а спагі...

Уля навіть од люстра відійшла :

— Так?

РИНА

А Мокій не тільки не зна про це, а навпаки — мріє, ти розумієш, мріє до нашого прізвища Мазайло додати ще Квач.

— Та що ти кажеш ?

— А папа ще зранку пішов до загсу на вивідки, чи можна змінити прізвище і чи має він право заставити Мокія, ти розумієш ? Мокій про це нічого не зна, розумієш ? Мама пише секретного в цій справі листа до тьоті Моті в Курськ, щоб тьотя Мотя негайно *(пукнула в двері)* Мамо, на хвилинку !.. *(До Улі)* як най-скоріше приїхала, ти розумієш ? Розумієш тепер, що в нас у квартирі робиться !

2

Увійшла мати. Рина до неї :

— Ти написала листа ?

МАТИ

— Уже й одіслала.

РИНА

— Жаль ! Я оце подумала : ніхто й не подума, що одного листа мало. Треба телеграму ! *(Нервово за-ломила руки, подивилась у люстро, як вийшло)*. Треба негайно телеграму вдарити ! Те-ле-гра-му !

*Мати теж заломила руки.
В люстро :*

— Навіщо телеграму, коли я вже витратила десять копійок, послала листа ?

РИНА

— Ой мамо, яка ти їй-богу !.. Та поки там тьотя одержить листа, ти знаєш, що у нас тут статися може ? Знаєш ?.. *(Виразно)*. Все ! А ти кажеш навіщо... Тільки телеграму ! Зараз піди й напиши !

Мати пішла

УЛЯ

— Слухай, Ринко ! Невже і прізвище в загсі міняють ?

— А ти думала де ? Тільки в загсі ! Прізвище, ім'я, по батькові, все життя тепер можна змінити тільки в загсі, розумієш ? Ой Улю, ой Улюню ! Коли

ти мене любиш, зроби так, щоб Мокій закохався у тебе. Може, він кине свої українські фантазії, може, хоч прізвисьце дасть поміняти...

— Ха-ха! Хіба це допоможе?

— Поможє. Закохуються ж так, що на розтрату йдуть, про партію забувають і не абихто... Улюню! Золотко!

— Ти серйозно?

— Серйозно.

— Не зможу я цього зробити.

— Чого?

— Ну, просто не зможу. Хіба я така?

— Зможеш! У тебе чарівні очі, чудесні губи, прекрасний бюст. Ти його одним махом закохаєш.

— Це тобі так здається.

— От на! Він мені навіть якось сам казав, що в тебе на прочуд гарні очі.

— Серйозно?

— Серйозно! Тим гарні, казав, що іноді нагадують два вечірні озерця в степу.

Уля в люстро:

— Що ти кажеш?

— От на!

Уля роздумливо, мрійно:

— Два вечірні озерця.

Рина підкреслено:

— Не забувай — в степу.

Уля роздумливо - критично:

— Два вечірні озерця... Хоч це й поетично, проте... Знаєш, яку партію знайшла собі Оля Семихаткова?

— Ну?

— Комуніста. Молодий ще, двадцяти трьох нема, але стаж надзвичайний! Надзвичайний! Що літа відпочиватиме в Криму. А там не два озерця — море. Два моря! Чорне й Каспійське. Крім того, він сам з металістів, мускулатура в його... Оля каже, як обніме, то щось надзвичайне: немов, каже, гарячий

удав... А кругом немов якийсь тропічний ліс. Температура — 40.

РИНА

— Ото же почни з Мокія, Улько, — практику мати-меш, як треба закохувати. Думаєш, що Оля Семіхаткова ото так зразу й взяла комуніста? Практику мала, з комсомольцями тощо. А наш Мокій теж у комсомолі скоро буде, розумієш?

Уля зацікавлено:

— Серйозно?

— Вже на збори ходить.

3

Увійшла мати. Рина:

— Написала?

МАТИ

— Курськ. Кореной ринок, 36, Мотроні Розторгуєвій. Негайно, негайно приїзди. Подробиці листом. Сестра Лина. Я вмисне написала двічі негайно, щоб вона, як тільки одержить телеграму, так щоб і їхала...

РИНА

— А подробиці листом навіщо?

МАТИ

— Як навіщо? Щоб з них наперед довідалась, що ж таке у нас робиться...

РИНА

— Ну то вона й ждатиме листа.

*Мати з досади прикусила
язика. Тоді:*

— То я хотіла, щоб не пропали даром ті десять копійок, що на лист витратила.

РИНА

— Дай я покажу, як писати! (Вулоєс). Курськ, Корений — це так, ринок можна викинути, знають і так. (Подумала). Мрія воскресла. Папа міняє...

МАТИ

— Не папа, а Мина. Телеграма од мене.

— Не заважай! Мені — ніколи!.. Мрія воскресла. Мина міняє прізвище. Мокій збожеволів укрмови. Станеться катастрофа. Приїзди негайно. (*До матері*). Розумієш тепер, як треба писати? На, перепиши й одішли! (*Мати вийшла, Рина до Улі*). Тепер ти розумієш? Жах! Ой Улюню! Молю тебе, благаю — закохай!

Уля схвильовано:

— Ну як я почну, чудійко ти? Сама знаєш, який він серйозний, ще й український. Ну як до його підступитися? З якого боку?

— З якого?

— Так.

— З українського.

— Не розумію. Як це?

— А так, що тільки з українського.

Уля подумала:

— Ти, я бачу, Рино, дурна. Та в його ж іншого боку й нема, а ти кажеш тільки з українського. Він же з усіх боків український.

Рина подумала. Раптом:

— Ха-ха! Ти дурна!

— Серйозно?

— Серйозно дурна! А я що тобі кажу: тільки з українського. Це й значить, що в його другого боку нема, що він кругом український.

Уля розсердилася:

— Як так, то я й розуміти не хочу! Взагалі! Бо все це дурниці взагалі.

Рина побачила — лихо:

— Улю! Золотко! Ти не дурна!

Уля до люстра:

— Не хочу! Не можу! Не знаю, як...

— Я покажу, як. Ось я зараз покличу його і покажу, як почати.

— Ні, ні!

— Побачиш, що зможеш. Ось я зараз покличу. Він зразу розсердиться, нахнюпиться, це правда. Та я знаю, як до його підійти, з якої сторони він одмикається. Дурненько, не бійся! Я тобі дам потайний ключик, я покажу стежечку до його сердечка.

— Ні, ні! Я не розумію! Не розумію!

*Тоді Мина надхненно, з ви-
кликом:*

— Не віриш? А хочеш, Улько, і він тебе поведе сьогодні в кіно?

*Як всяка Уля, Уля—кіноман-
ка:*

— Ти серйозно?

*Мина не така, щоб навад.
Перехристилась, немов збира-
ючись у воду пірнути:*

— От на! Тільки ти, Улю, не зірвись. Що не казатиму я, то немов з твого бажання, розумієш? Можеш навіть мовчати, тільки підтакни коли, кивни головою, усміхнися. А далі—сама побачиш...

Постукала в двері до брата:

— Моко! Вийди на хвилинку! Чуєш, Моко?

*Уля ледве чути, одними
рухами:*

— Рино, не треба! Золотко, не треба!..

*Побачила, що та не слуха,
підбіла до люстра. Очевидно,
хотіла зробити очі озерцями.
Не вийшло. Вхопилась за серце.*

4

*Увійшла мати. До Рини го-
лосно й авторитетно:*

— Тьотя не одержить такої телеграми!

РИНА

— Цс-с... Чого?

Мати тихше:

— А того, що в їй тринадцять слів, ти розумієш? Треба скоротити.

Увійшов Мокій, юнак з чорним висипом під носом і по підбороддю, з мрійними, але злими очима. Хотів гримнути на сестру, та побачив, що вона не одна :

— Ну ?

Рина зробила знак матері, щоб та негайно вийшла. Мати вийшла. Рина до брата :

— Ти, здається, знайомився колись. Моя подруга—
Уля Розсоха.

— Розсохина.

Уля одними губами :

— Розсоха !

Рина з натиском :

— Гм...

Мокій незграбно подав руку :

РИНА

— На хвилинку, Моко. Улі страшенно вподобалось українське слово — бразолійний, а я не знаю, що воно значить. Яка його тям?

Мокій хмуро, недовірливо :

— Бразолійний, ти хочеш сказати ?

Рина до Улі :

— Як, Улю?.. Ах, так! Бразолійний! Бразолійний!

Мокій уважніш подивився на Улю. Кахикнув. Тоді глухо :

— Бразолійний — темносиній. (До сестри). Більш нічого? (Взявся йти)

Рина до Улі :

— Бразолійний — темносиній, розумієш, Улю! (До брата). Уля каже, що воно звучне таке, свіже — бразолійний. Бразолійний.

Мокій до Улі. Стримано :

— Ви де чули, чи вчитали це слово ?

Уля розгубилась :

— Я?.. Я не зна... Воно мені просто взяло й вподобалось...

Рина перехопила :

— Улі ще одно подобалось слово... (До Улі). Яке ще тобі подобалось слово? Здається... ну як? Бренить, ти казала?

УЛЯ

— Бренить.

РИНА

— Що таке — бренить, Моко?

Мокій м'якше :

— А, бренить. По-руському — звучить. Та тільки одним словом звучить його перекласти не можна. Бренить має... (До сестри, нахмурившись). Стривай! Ти мене колись за це слово вже питала...

Рина здивовано :

— Я?

Мокій суворіше :

— Авжеж питала. Просила, щоб я підлоги за тебе натер і перед тим питала.

РИНА

— Невже ж питала? Тепер пригадую. (До Улі). Пам'ятаєш, ти вже раз у мене за це слово питала... (До брата). А я у тебе спитала для Улі, та забула. (До Улі). Пам'ятаєш?

УЛЯ

— Аж двічі! Рина сказала, що ви добре знаєте українську мову, а мені саме тоді вподобалось це слово, і воно мені, не знаю чого, — страшенно вподобалось. Спитала у Рини: що таке... звучить?..

Рина перебила :

— Бренить! Отоді я, Моко, й спитала тебе. Ну да ж. Ти ще, пригадую, сказав, що бренить — якесь надзвичайне слово...

Мокій до Улі :

— Бренить має декілька нюансів, відтінків. По-українському кажуть: орел бренить. Це значить — він високо, високо, ледве видко — бренить.

Уля примружила очі. Рина до Улі:

— Ти розумієш?

Уля кивнула головою. Мокій м'якше:

— Можна сказати — аеро брентить. А от іще кажуть: сніжок брентить. Це, як випаде, а тоді зверху, в повітрі, ледве примітний такий, брентить.

Рина до Улі:

— Ти розумієш?

Уля ніжно усміхнулась. Мокій розворушився:

— Або кажуть — думка брентить. Це треба так розуміти: тільки - тільки береться, вона ще неясна — брентить. Спів брентить. Це, наприклад, в степу далеко ледве чути пісню...

Уля мрійно:

— Брентить.

Мокій з гумором:

— Губа брентить. Так на селі й кажуть: аж губа брентить, так цілуватися хоче.

УЛЯ

— А знаєш, Рино? Мені справді вподобалось це слово.

РИНА

— Серйозно?

УЛЯ

— Серйозно!

РИНА

— Браво! Ти, я бачу, тепер зрозуміла, як і що. (До Мокія). Між іншим, Уля страшенно любить українські кінокартини і написи... каже, що вони якісь... (До Улі). Які, Улю?..

УЛЯ

— Надзвичайні.

Рина до Мокія:

— Ти розумієш?

МОКІЙ

— На жаль, гарних українських кінокартин дуже мало... Дуже мало!

РИНА

— Оце ж вона і прийшла спитати, про оце ж і просить, щоб я з нею пішла сьогодні в кіно. А мені ніколи, розумієш?..

МОКІЙ

— Гм... Бачиш, мені треба сьогодні ввечері на комсомольські збори... На жаль, не можу, бо треба на комсомольські збори... Я пішов би, та мені треба на збори комсомолу.

РИНА

— Я б сама з нею пішла, та коли ж її цікавить не так картина, як написи до неї: чи чистою укромовою написано, чи робленою, попсованою... (До Улі.) Я не знаю, чого тебе це цікавить?

Уля здивовано:

— Мене?..

РИНА

— Не однаково — чи чистою, чи робленою?..

МОКІЙ

— Авжеж не однаково! От, наприклад, написи в Звенигорі — краса! Стильні, поетичні, справжньою українською мовою писані. А подивіться ви на написи по других кінокартинах. Олива з мухами! Немов нарочито псують таку прекрасну, таку милозвучну мову...

Рина до Улі:

— От хто б тобі розказав, Улю! От хто б відповів на всі твої щодо української мови запитання!

Мокій до Улі:

— Бачите, мені треба на збори комсомолу... А вас справді цікавить все це? Українська мова і... взагалі?

УЛЯ

— Взагалі страх як цікавить!

РИНА

— Як стане коло української афіші: читає - читає, думає - думає, чи справжньою написано мовою, чи фалшивою... Я гукаю — Улю! Улю!

Мокій до Улі, приязно:

— Серйозно?

Уля почервоніла:

— Серйозно!

МОКІЙ

— А, знаєте, я сам такий. Побачу ото неправильно писану афішу, вівіску або таблицю — і досади тобі на цілий день. А які жакливі афіші попадаються, як перекручують українську мову...

УЛЯ

— Серйозно?

МОКІЙ

— Серйозно перекручують! Серйозно!... Та ось я вам покажу одну таку афішку — помилуетесь. *(Побіг і вернувся, щоб справити чемність)*. Вибачте, я зараз... На хвилинку... Такої афішки ви ще... *(Побіг)*.

Рина до Улі:

— А що! Ще один захід — і ти, Улько, сьогодні в кіно. Ти тепер розумієш, як з ним треба поводитись? От тільки я забула попередити тебе, що не всяке українське він любить, розумієш? Раз на іменини, думаю, що йому купити, який подарунок? Купила малоросійську сорочку й штани. Так, ти знаєш, сокирою порубав.

Уля пошепки:

— Що ти кажеш?

— От на... От що, Улюню! Ти котись зараз просто до його в кімнату, розумієш? Бо тут він покаже тільки афішу, а там у його словники, книжки, Хвильові всякі, Тичини. Хоч до вечора розпитуйся, залюбки відповідатиме. Побачиш яку книжку — і питай. Побачиш якогось там Хвильового і питай, а тоді в кіно. Ну, а там вже ти сама знаєш, як і що. Іди! Дай я тебе перехристю!

*Уля до люстра. Від люстра
під хрест. Тоді раптом стала:*

А що, як не так спитаю? Не попаду на його смак?

РИНА

— Попадеш.

УЛЯ

— Ну як? Як? Коли, мені здається, що „стоїть
гора високая“ краще за Тичину.

*Рина на мить замислилась,
потьмарилась. Раптом обличчя
її засвітилося:*

— Прекрасно! — Оце і май на увазі: що тобі по-
добається, то йому не подобається і навпаки, розу-
мієш?

Уля добрала розуму:

— А не помилюся?

РИНА

— Ні!

*Уля боязко підійшла до Мокієвих
дверей. Постояла. І таки пішла. Рина
до люстра:*

— Ху! Слава богу.

6

Увійшла мати

РИНА

— Ну, що там у тебе з телеграмою? Написала?

МАТИ

— Вже й одіслала. Домаху попросила, щоб відне-
сла. Тільки я скоротила...

РИНА

— Як же ти скоротила?

МАТИ

— Так, як я одна тільки вмію. Вийшло коротко
й дешево. Ось копія: Курськ, Корений, 36. Като-
строфа. Мока українець. Приїзди. Лина. Негайно
приїзди. Все...

РИНА

— Ха-ха! Та тьотя ніколи не одержить такої телеграми!

МАТИ

— Не вигадуй дурниць! Це тобі досадно за тринадцять?

РИНА

— Та кому телеграма? Кореному ринкові?

МАТИ

— Тьоті ж: Корений, 36. Катастро...

Прикусила язика, аж позеленіла. Тоді:

— Ну що ж тут такого? На Кореному ринку догадаються, що ця телеграма до тьоті Моті.

Рина за копію:

— Ослице! Дай я допишу!

Мати вирвала назад:

— Я сама!

РИНА

— Дай, кажу!

МАТИ

— Я сама, кажу!

Знову задзвонив дзвоник. Тепер уже мати вискочила в коридор. Повернулась бліда, ще більш схвильована:

— Папа прийшов...

7

Ускочив Мазайло. Подивився гарячими, надхненними очима:

— Дайте води!

Випив води. Помацав серце:

— Думав, не переживе...

Мазайлиха і Рина:

— Ну?

— Не міняють?

МАЗАЙЛО

— В радіо читають, в анатоміях пишуть — серце орган, що гонить кров, орган кровоносу. Нічого подібного! Серце — це перш за все орган, що передчува і вгадує. Однині вірю йому, а більш нікому в світі. Серйозно кажу!

Мазайлиха та дочка і собі за серце:

— Поміняли?

— Не міняють?

МАЗАЙЛО

— Ще як підходив до загсу — думалось: а що як там сидить не службовець, а українець? Почує, що міняю, так би мовити, його українське — і заноровиться. На зло тобі заноровиться. І навпаки думалось: а що як сидить такий, що не тільки прізвище, всю Україну змінив би. А що як і такий, що що йому до твого прізвища, — до себе він байдужий підчас служби, себто сидить, нічого не бачить і себе не поміча? А що як такий, думалось, що почне з з діда - прадіда? А що як не той і не другий, не третій?... А що як і той, і другий, і третій?... І серце, серце вже тоді передчуло. Там сидів... (Випив води). Од усіх вищезгаданих — середній.

МАЗАЙЛИХА

— Которий же?

— Середній од усіх, кажу! Арихметично - середній, по - моему. Увійшов...

РИНА

— Хто?

МАЗАЙЛО

— Я! Він сидів. Спитав сухо, якимсь арихметичним голосом: „Вам чого?“ Я до його і раптом відчув, що вся кров мені збігла в ноги і стала. А серце, як дзвін на пожар: бев-бев-бев... І десь немов як справді пожар — зайнялося. Палахкотить... Питаю і не чую свого голосу: чи можна, кажу, змінити

прізвище? Він подивився і знов: „Вам чого?“ — арихметичним голосом. Як чого? Як чого? — заскакало огненно в голові. Двадцять три роки, кажу, носю я це прізвище і воно як віспа на житті — Мазайло!.. Ще малим, як оддав батько в город до школи, першого ж дня на регіт взяли: Мазайло! жодна гімназистка не хотіла гуляти — Мазайло! За репетитора не брали — Мазайло! На службу не приймали — Мазайло! Од кохання відмовлялися — Мазайло! А він знову: „Вам чого, питаю?“

МАЗАЙЛИХА

— Мене обдурив: я покохала не Мазайла, а Мазалова, чом не сказав?

РИНА

— І тепер сміються, регочуть — Мокрина Мазайло, не сказав?

МАЗАЙЛО

— Я нічого не сказав. То мені лише здавалось, що питаю, кажу. А вийшло так, що я стояв перед ним і мовчав. Мені заціпило...

МАЗАЙЛИХА

— Було б голкою вколотися.

МАЗАЙЛО

— Хтось одвів мене до дверей. Все як в тумані. Не знаю, де я, чого прийшов. Серця вже не чую. І раптом воно тьох! — перед очима якесь писане оповіщення... Немов не я, немов хтось другий за мене чита — (серце!). Список осіб, що міняють своє прізвище. Минько Панас на Міневрина Павла. Читаю, не розумію. Вайнштейн Шмуель - Калман - Беркович на Варшиних Самойла Миколайовича — читаю: Засядь - Вовк на Волкова читаю. Ісидір Срайба на Алмазова, і тут все прояснилось. Я зрозумів, де я і чого прийшов. Повернувся назад, питаю і чую свій голос: скажіть, чи можна змінити своє прізвище і

як? І чую арихметичний, що далі симпатичний⁹
„Можна!“ Отак, і отак... Ура! — крикнуло серце.

*Рина радісно і разом поіроз-
ливо :*

— Цс-с-с...

*Показала на двері, де Мокій
Мазайло; надхненно, але тихіш:*

— Вра! Вдарило, задзвонило, як на великдень...
(Поцілував жінку). Отак! (Дочку). Отак! (Знов жінку).
І отак!

*Мазайлиха ледве не плачучи
з радости :*

— Яке ж тобі прізвище дадуть, Минасю?.. Яке?..

РИНА

— Було б попросити і нам Алмазова...

*Мазайло немов диригуючи над
якимсь невидимим хором :*

— Отак і отак! Виберіть прізвище, яке до впо-
доби.

*Жінка і дочка руками, мов
крилами птиці, наввипередки :*

— Сіренев! Сіренський!

— Розов! Де-Розе!

— Тюльпанов!

— Фон-Лілієн!

Мазайло, диригуючи :

— Подайте заяву. На два рублі марок. На публі-
кацію тиждень чи два. Все! (По павзі, погладивши серце).
Думав—не переживе.

МАЗАЙЛИХА

— З Мокієм що робити, Минасю? Він же і слу-
хати не захоче...

*Мазайло раптом перестав ди-
ригувати. Потемнів :*

— Він ще не знає?

МАЗАЙЛИХА

— Ні.

Мазайло з радосним гнівом :

— Заставлю! Виб'ю з голови дур український! А як ні — то через труп переступлю. Через труп!.. До речі, де він? Покличте його! Покличте негайно!.. (Гукнув). Мокію! Чуєш? Гей, ти!

Дочка спинила :

— Папо! Покищо йому про це ні слова! До публікації, розумієш?

МАЗАЙЛО

— Тепер не боюсь! Не боюсь! Бо тричі звертався я до загсу, тричі допитував... Аж нічого він не може вдіяти. Маю повне необмежене право змінити не то що своє прізвище — батькове й дідове ім'я й прізвище. Чула?... Та після цього... Мокію!

ДОЧКА

— Ти, здається, маєш знайти собі вчительку?

МАЗАЙЛО

— Правильних проїзношень?... Вже знайшов! Найняв! В понеділок прийде на лекцію... Прекрасна вчителька. Рафінадна руська вимова... Прізвище Баронова - Козино.

МАЗАЙЛИХА

— Яка краса!

Дочка до батька :

— І ти думаєш, що Мока, знаючи про зміну прізвища, не вчинить підчас лекції демонстрації, скандалу?

МАЗАЙЛО

— Уб'ю!

МАЗАЙЛИХА

— Минасю, яка грубість!

МАЗАЙЛО

— Ну, вигоню з дому.

ДОЧКА

— Ой, папо, ой тільки, папо! Який ти... Та краще до публікації помовчати. З'яви собі: ти вибираєш

прізвище — Мокій нічого про це не зна, розумієш? Ти береш лекції „правильних проїзношеній“ — Мокій не зна, розумієш? Тимчасом я і мама скликаємо родичів на сімейну раду — Мокій не зна...

МУЗАЙЛИХА

— Сестру мою Мотю з Курська.

ДОЧКА

— Можна буде ще дядька Тараса з Києва.

Мазайлиха жажнулася:

— Тараса Мазайла? Господь з тобою!.. Та чи не в його наш Мокій і вдався! Там такий, що в його кури по - українському говорять.

ДОЧКА

— Без дядька Тараса! Тьотя й ми натиснемо на Мокія, розумієш, папо?

МАТИ

— Та Мотя одна на його подіє!.. Хіба ти, Ми-насю, не знаєш, як вона вміє взагалі.

ДОЧКА

— Крім того, ще один план є на Мокія вплинути... Не віриш? А хочеш, папо, і він за тиждень два кине свої українські мрії? От давай! Тільки ти мовчок. Розумієш?

Жінка нервово:

— Мино!

ДОЧКА

— Абсолютний мовчок на два тижні. Не віриш? Ну, на тиждень, папочко!

Жінка погрозливо:

— Мин - но!

Дочка, поцілувавши батька:

Пане Сіренський! Розов! Де-Розе! Тюльпанов! Ну?

МАЗАЙЛОВ

— Ну, гаразд. На тиждень... *(В люстро)*. Все одно я скоро скажу... Прощай, Мазайло! Здрастуй...

В цей момент підвищений, радісний голос Мокіїв:

... Мазайло Квач, наприклад.

вирвався з рипом дверей. Мокій вийшов з Улею. Не помітивши навіть батька, переконував далі, агітував Улю:

— Мазайло - Квач, Улю! Це ж таке оригінальне, демократичне, живе прізвище. Це ж зовсім не то, як якесь заялозене, солодко - міщанське: Аренський, Ленський, Юрій Милославський... Взагалі українські прізвища оригінальні, змістовні, колоритні... Рубенсовські — от! Убийвовк, наприклад, Стокоз, Семиволос, Загнибога. Загнибога! Прекрасне прізвище, Улю! Антирелігійне! Це ж не то, що Богоявленський. Архангельський, Спасов. А німецькі хіба не такі, як українські — Васерман Вода чоловік. Вольф — Вовк. А французькі: Лекок - півень...

Уля обернулася до Рини:

— Ми йдемо в кіно!

II

Два дні зодом Рина допитувала в Улі (перед люстром):

— Ну, як же ти не знаєш, ой Улю. Ти ж з ним до кіна ходила?

— Вчора і завчора.

— Сельтерську воду пила з ним, ти кажеш?

— Навіть із сиропом...

— Печення він тобі купив?

— Аж п'ять, Рино!

— До самого дому провів?

— До воріт. Ще й постояв трохи.

— І ти не знаєш, як він, — закохався, чи?..

*В Улі аж рум'янець спахнув.
Перебила Рину рухом - словом :*

— Стривай, Ринко!

Рина вижидальним голосом :

— Ну?

— Стривай, я скажу... Як пили ми після кіна воду, я на нього глянула, отак... Він не мене — отак. Сказав, що по-українському зрочки — чоловічками звуться.

— Ну?

— Тоді, як ішли додому, я, ти знаєш, спотикнулась, а він — хоч би тобі що. Тільки спитавсь, чи не читала я думи про втечу трьох братів? Там, каже, є такі слова : свої білі ніжки на сире коріння, на біле каміння спотикає. От, каже, де збереглася українська мова.

— Ну?

— Тоді, як повела я його через сквер (це той, де, знаєш, завжди сидять і цілуються), він сказав : як то прекрасно оспівала українська мова кохання : я покрию, каже, свого милого слідочок, щоб вітер не звіяв, пташки не склювали...

— Ну?

— А як вела його повз тих, що, знаєш, вже лежали, він сказав, як українська мова до того ще й дуже економна та стисла : одна рука в голівоньку, каже, а друга — обняти...

— Ну?

— А біля воріт, як вже розставатися, сказав він мені : ваше прізвище Розсоха — знаєте, що таке Розсоха? Показав на небо — он чумацький шлях, каже, — в розсохах є чотири зірки, то криниця, далі три зірки — то дівка пішла з відрами, в разсохах каже... А тоді подивився мені в очі, глибоко-глибоко...

— Ну? Ну?

Уля зідхнула :

— Попращався і пішов... Ти не скажеш, Рино, як він — чи хоч трохи закохався, чи...

РИНА

— Та я тебе про це питаю, Улько, тебе... Ой, яка ж ти дурна, розумієш?

УЛЯ

— Коли я дурна, а ти розумна, то скажи мені, щоб ти сказала, коли б ти була я, а я—ти, себто, коли б він тебе отак проважав?

— Що я б сказала?..

— Так.

— Коли б я була ти, а ти—я?

— Так.

Рина осіклась, наморщила лоба. А Уля, як Уля—зраділа:

— Ага! Ага!... І ти б не знала, що сказати, Рино!

РИНА

— Нуда ж! Бо, коли б я була ти, то теж була б дурна.

Уля образилась:

— Як так, то я тебе більш не питатиму, і ти мене не питай...

РИНА

— Улюню, ти не дурна! Золотко, не сердься... Бо й я не знаю... Тільки знаєш, що? Мені здається...

УЛЯ

— Ну?

РИНА

— Він, кажеш, заглянув тобі в вічі, як пили сельтерську?

— Так.

— І біля воріт, як розставались?

— Глибоко заглянув...

— Мені здається, що він закохався.

Уля в люстро:

— Що ти кажеш, Рино?

РИНА

— От на! Принаймні—закохується. Тільки ти, бога ради, поспіши, Улюню, прискор цей процес,

розумієш? Треба, щоб він взагалі не вкраїнською мовою мріяв, а тобою, золотко, твоїми очима, губами, бюстом тощо... Ну зроби так, Улю, ну що тобі стоїть?

УЛЯ

— І зробила б, може, та коли ж він чудний такий. Ну чим ти на його вдієш, коли навпаки — він на тебе словами отими тощо... аж пахне.

РИНА

— Він на тебе словами, віршами, ідеологією, а ти на його базою, розумієш? Базою... Тим то і поклалась я на тебе, Улько, що ти маєш такі очі, губи, взагалі — прекрасну базу маєш. Крім того, мене ти слухатимеш, моєї поради. Так, Улюню, так?

*Уля випнулась вся. Зідхнула.
Мовчки поцілувала Рину. Рина:*

— Так!.. Добре, серце, що ти сьогодні наділа більш прозористі панчохи, розумієш? По новій моді. До того ж вони й на колір кращі — якісь манливі, теплі... Чудесно!

Уля перед люстром:

— Що ти кажеш!

РИНА

— Чудесно, кажу — і кличу Мокія...

Уля, звичайно, за серце, до люстра:

— Рино, хвилинку!..

*Та Рина вже без уваги на те. Пішла, поклікала Мокія:—
„Моко! Тебена хвилинку просить
Уля...“ — сама вийшла.*

2

*Увійшов Мокій. Певно, читав,
бо з книгою, олівцем і сантиметр у руках:*

— Гм... це ви?

УЛЯ

— Я... по книжку... А ви думав-хто?

МОКІЙ

— Думав, що це... ви.

В Улі забреніло в грудях:

— Серйозно?.. А я по книжку до вас.

— По яку?

Уля трошки роззубилась:

— По яку? Взагалі по українську книжку.

У Мокія забреніло в грудях:

— Серйозно? Дуже приємно. Радію вами, Улю.

— Серйозно?

— Серйозно. Якої ж вам книжки дати? З поезії?
З прози? З наукових, соціально-економічних?

— Котру можна буде.

— Вибирайте.

— Ну дайте... яку ви хочете.

Мокій зворушено:

— Та я б хотів, щоб ви всі їх перечитали, Улю!

— А це у вас яка?

— Це?.. Це книжка з української етнографії та антропології.

Уля вже не знала, що далі казати, та:

— Серйозно?

МОКІЙ

— Подивіться.

Уля подивилась:

— Гарна книжка — в палітурках і, здається, з золотим обрезами...

МОКІЙ

— А знаєте, як по-українському сказати: з золотим обрезами?

— Ану, як?

Мокій піднесено:

— Книжка з золотими берегами. Правда — прекрасно?

— Надзвичайно!

— А то ще можна сказати про матерію, що вона з берегами. Фартух дорогий — золоті береги.

— Прекрасно!

Уля щиро :

— Серйозно?

Мокій зраділо :

Уля цілком щиро :

— Надзвичайно! Фартух дорогий, золоті береги... А скажіть, як буде по - українському „чулки с розової кайомкою“? Отакі, як у мене. Ось...

Хотіла показати, та засоромилась. Похилилась. Мокій того майже не помітив. Ще більше піднесено :

— Панчохи з рожевими бережками.

УЛЯ

— Надзвичайно!...

Мокій ще більш запалився :

— Ато ще кажуть: миска з крутими берегами. Або пустився берега чоловік, по - руському — на проїзвол судьби. Або, нарешті, кажуть, берега дати... Наприклад: треба українській неписьменності берега дати! Ах, Улю. Як ще ми погано знаєм українську мову. Кажемо, наприклад: потяг іде третьою швидкістю, а треба — поїзд третім погоном іде. Погін, а не швидкість. А яка ж вона поетична, милозвучна, що вже багата... Та ось вам на одне слово „говорити“ аж цілих тридцять нюансових: говорити, казати, мовити, балакати, гомоніти, гуторити, повідати, торочити, точити, базікати, цвенькати, бубоніти, лепетати, жебоніти, верзти, плести, герготати, бурмотати, п'ятякати, варнякати, хамаркати, мимрити, цокотіти...

Вже втретє дзвонив у сінях дзвоник, коли Мокій та Уля почули. Пішла одчиняти Уля.

3

Вернулась, і з нею увійшла суха, потерта якась дама в до-воєнному вбранні. Дама до Улі:

— Я Баронова - Козино. Ваш папа найняв мене

проказати йому кілька лекцій з правильних проізо-
шеній.

УЛЯ

— Мій папа? У мене нема папи: він помер.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Помер? Ах, боже мій, яке нещастя! І це так
несподівано, раптом... Боже мій! Ще завчора він
найняв мене і дуже просив прийти на першу лекцію
сьогодні.

УЛЯ

— Мій папа вже три роки тому як помер... То,
мабуть, був не мій папа.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Вибачте, я, певно, не туди потрапила, хоча
адресу я добре запам'ятала. (*Забурмотіла роззублено*).
Холодна гора, ...ська вулиця, № 27, на воротях
напис: „У дворі злі собаки“, та собак, казав ваш
папа, нема. І справді нема. Кватира Зама... Майза...
Ах, боже мій, чудне таке прізвище...

МОКІЙ

— Може, Мазайла?

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Так! Мазайла! Він ще казав, що не треба
запам'ятувати прізвища, бо не сьогодні-завтра має
змінити його у загсі на друге...

Мокій аж потемнів:

— Мій папа?.. Прізвище?..

БАРОНОВА - КОЗИНО

— А ви його син?.. Вибачте, не знала. До Мокія
з підлесливим просміхом. Хоча ви схожий на вашого папу.
Боже, як схожий... Скажіть — змінили вам прізви-
ще? Папа ваш так турбувався... Воно справді якесь
чудне. Либонь малоросійське?

*Мокій глухим, здушеним голо-
сом:*

— Однині... (*прокашлявся*) у мене папи нема!

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Як? Ви сказали...

Мокій з натиском:

— Нема, кажу! Нема!...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Ах, боже мій! Знов, виходить, я не туди потрапила... Як же так? (*Забурмотіла роззублено*). Холодна гора, ...ська вулиця, № 27, „У дворі злі собаки“, квартира...

4

Увійшов Мазайло. Кинувся до Козино:

— Жду вас, жду!

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Вибачте! Вийшло таке непорозуміння. Сказали — вас нема, що ви вмерли...

Мазайло показав на двері. Не зводячи очей з Мокія, вклонився ще раз Бароновій!

— Так - так... Заходьте. Мокіє! Я матиму з мадам Бароновою - Козино ділову розмову. Мені потрібна ця кімната...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— І я вже була повірила, що ви померли...

Мазайло до Баронової, але вся його увага на Мокієві:

— Дуже приємно... (*До Мокія*). Розумієш?... (*До Баронової, ще раз вклонившись*). Вибачте. Заходьте...

Баронова - Козино заспокоєно і задоволено:

— Мерсі!

Вийшли. Мокій увесь час свердливши батька очима, зірвався з місця. Заходив:

— Ні! Ні!.. Не дам! Не дозволю! І жодної лекції, коли так, жодної лекції правильних проізнешень!

*Помітив Улю біля люстра
і раптом увесь освітився, спов-
нився якоюсь ідеєю:*

— Так... Бачите тепер, Улю, який я одинокий?
УЛЯ

— Серйозно?

— Серйозно, Улю. Рідня — а нема до кого слова промовити, тим паче українського. Слухати не хочуть. *(До дверей)*. Так, ні! Буду на зло, на досаду деклямувати українське слово. *(До Улі)*. Не розуміють його краси, а з моєї самотности сміються. Отак і живу, самотію, як місяць над глухим степом, як верства в хуртовину. *(До дверей)*. Буду співати, кричати під дверима отут, буду танцювати, свистіти!.. *(До Улі)*. Як одлюдник в пустині, як копійка у старця, як мізинець в каліки, як...

Уля захвилювалась:

— Сорйозно?

МОКІЙ

— Серйозно! Скоро вже і я скажу за словом поетовим: „Сиди один в холодній хаті, нема з ким тихо розмовляти, ані порадитись. Нема, анікогісінько нема...“ А як хочеться знайти собі такого друга, теплого, щирого, щоб до його можна було примовитись словом з Грінченкового словника та й з власного серця...

Уля вже никла жалощами:

— А як буде у вас подруга, щира і тепла... Навіть гаряча...

МОКІЙ

— Ах, Улю! Мені вже давно хотілось вам сказати...

Уля трепетно:

— Що?

МОКІЙ

— Ще тоді хотілося сказати, як пили ви сельтерську воду, як дивились на зоряну криницю, на дівку з відрами...

УЛЯ

— Що?

МОКІЙ

— Хотілося сказати, а тепер ще охотніше скажу:
Улю! Давайте я вас українізую!

*Уля ледве не впала, одско-
чила:*

— Он ви що! Не хочу!

Мокій в наступ:

— Улю! Ви ж українка!

— Боронь боже! Я не українка!

— Українка!

— А нізащо! Ні! Ні!

— У вас прізвище українське — Розсоха!

— Ні!

— Та що там прізвище — у вас очі українські,
губи, стан!..

Уля спинившись:

— Очі?

Мокій переконливо:

— Так! Очі, кажу, губи, стан, все українське.
Не вірите? Не вірите, Улю? Я вам зараз доведу...
Не я, а наука, оця книга, Улю, антропология вам
доведе, що ви справді українка...

*Перегорнувши кілька аркушів,
почав вичитувати:*

— Ось: українці — здебільшого високого росту,
стрункі... *(Глянув на Улю)*. А ви хіба не струнка?
Широкі в плечах *(ну, це про мушин)*, довгоногі...
(До Улі). Нема гірш, як коротконога жінка! *(Уля не-
покійно подивилась на свої)*. Ні, у вас українські, Улю...
(З книги). З дуже напігментованою шкірою, себто
смугляві, пишноволосі або кучеряві... *(Подивився на
Улю)*. А ви не ймете віри. *(З книги)*. Круглоголові,
довгобразі, високо та широколобі, темноокі, прямо-
носі, рот помірний, невеликі уха... *(Подивився на Улю)*.
Як про вас писано...

Уля розтанула:

— Що ви кажете?

А сама непомітно в люстро

МОКІЙ

— Ще не ймете віри? Так ось! Брахікефально-сти пересічний індекс, себто короткоголовість у поляків 82,1, у росіян — 82,3, в українців — 83,2, у білорусів — 85,1...

Обміряв Улі голову:

— У мене, міряв, 83,5, у вас — 83,1 — український індекс, Улю.

Уля серйозно:

— Серйозно?

МОКІЙ

— Науково - серйозно. (З книги). Разом з тим, що стрункі та широкоплечі, вони ще груднисті. Пересічний обсяг в грудях як на довжину тіла — 55,04, у росіян — 55,18, у білорусів...

УЛЯ

— А скільки у мене?

Мокій взявся міряти:

— У вас... гм... (Доторкнувся до грудей). Вибачте... у вас тут теж український індекс...

Уля вдячно заілянула в книжку:

— Скажіть, а про родинки тут пишеться? У мене ось родинка на шиї... і ще одна є.

МОКІЙ

— Не дочитав ще... Прізвище українське, індекси українські, очі, рот, стан — все чисто українське. Тепер ви вірите, Улю?

УЛЯ

— Вірю.

МОКІЙ

— Отже, дозвольте мені вас українізувати, Улю!

Уля тихо:

— Українізуйте, Моко.

Мокій взявши Улю за руку:

— Ой, Улю, вивчивши мову, ви станете... що там українкою. Ви станете... більш культурною,

корисною громадянкою, от вам клянусь! Ви станете ближче до робітників, до селян та й до мене, а я до вас, от... *(Безпорадно замахав руками)*. Над мовою нашою брешуть тепер такі червоні надії, як прапори, як майові світанки. З чудесної гори СРСР її далеко буде чути... По всіх світах буде чути!.. Та от я прочитаю вам зразок народньої пісні. Ви ще не чули такої...

УЛЯ

— Серйозно?

5

Увійшла Мазайлиха з якоюсь химерною електричною мухобійкою в руках. Почала ляскати на мух. Поляскавши, вийшла.

6

Мазайло увів Баранову - Козино. Зачинив Мокієві двері. Тоді до Баронової:

— Навіть мух я приказав вибити електричною мухобійкою власного винаходу, щоб навіть мухи нам не заважали. Починайте, будь ласка!

Баронова - Козино захвилювалась:

— Починати?.. Ах, боже мій,— починати... Може, ви почнете?

Мазайло теж захвилювався:

— Ні, ні! Я тепер не можу, ви — моя вчителька. Починайте ви!

Баронова - Козино ще гірш захвилювалась:

— За десять років я так одвикла од цього діла, що... Я вся хвилююсь і не можу почати. Не можу! Ах, боже мій, ну як його почати, як?.. Мені, старій гімназіяльній вчительці...

Мазайло захвилювався:

— Починайте так, як ви починали колись, молодю... У хлопчачій чи в дівчачій гімназії працювали?

БАРОНОВА - КОЗИНО

— В дівочій відомоства імператриці Марії Теодоровни. Боже мій! Тоді ми всі починали молитвою. Пам'ятаєте молитву перед навчанням?

МАЗАЙЛО

— Молитву?.. Стривайте! Так-так! У нас в городському вчилищі молитву співали... Так-так, всі хором. А хто спізнявся, той після лекцій ще дві години в клясі сидів — без обєда називалось...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— І в нас у гімназії співали... Прекрасно співали. Пам'ятаю слова...

Мокій, прочинивши двері, заляскав електричною мухобійкою.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Ах, боже мій! Невже забула? За десять років. Не може бути... Молитва перед навчанням... Невже забула?

МАЗАЙЛО

— Молитва перед навчанням. Невже забув?.. Ах, господи!.. Преблагий господи!..

Баронова Козино задала. Очі засіяли, голос сам заспівав:

— Преблагий господи, нізпошли нам благодать...

Мазайло, зрадівши, що задалось, підхопив на весь голос:

— ...духа твого свято - о...

Баронова - Козино крізь сльози, з просміхом у голосі поправила:

— Святого...

Мокій, прочинивши двері, зашви́стів. Проте Баронова і Мазайло доспівали разом:

— ...дарствующего і укрєпляющєго душевниє наші сі-і-ли... даби внімая пре - по - да - ва - є - мо - му нам уче - е - нію возрослі ми тебе нашему создателю во

сла - а - ву, родітелям же нашім на утешеніє, церкви і отечеству на по - оль - зу.

Баронова - Козино на такий голос, як колись казали в клясі після молитви :

— Садітєсь !

Мазайло сів. Баронова - Козино утерла сльози :

— Як вам здається, чи не заспівають ще цієї молитви по школах ?

Мазайло сумно :

— Навряд.

Баронова - Козино, розгортуючи стару читанку :

— А я ще пожду. Жду ! Жду - у ! *(На такий голос, як колись учила).* Розгорніть, будь ласка, книжку на сторінці сорок сьомій...

Дала Мазайлові книжку і методично ждала, поки він шукав сорок сьомої сторінки :

— Знайшли сторінку сорок сьому ?

Мазайло глухуватим, як колись у школі голосом :

— Знайшли.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Читайте вірш „Сенокос“. Читайте голосно, виразно, вимовляючи кожне слово.

Мазайло, обсмикуючись, як колись обсмикувався в школі перед тим як здавати урока, голосно й виразно :

— Пахнєт сеном над лугами...

Баронова - Козино трошки захвилювалась :

— Прононс ! Прононс ! Не над лу - гамі, а над лугамі. Не га, а га...

МАЗАЙЛО

— Над лу - гамі...

— Над луга - га !

— Над луга - га !

— Га!

— Га!

Баронова - Козино аж вух своїх торкнулася пальцями:

— Ах, боже мій! Та в руській мові звука г майже нема, а є г. Звук г трапляється лише в слові: бог, та й то вимовляється...

Мазайло раптом у розпач вдався:

— Знаю! Оце саме „ге“ і є моє лихо віковічне. Прокляття, якесь каїнове тавро, що по йому мене впізнаватимуть навіть тоді, коли я возговорю не то що чистою руською, а небесною, ангольською мовою.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Не хвилюйтесь, милий! В одчай не вдавайтесь!

МАЗАЙЛО

— О, як не хвилюватися, як, коли оце саме „ге“ увесь вік мене пекло і кар'єру паламало... Я вам скажу... Ще молодим... Губернатора дочь оддала закохалася мною. Просилася, молилася: познайомте мене, познайомте. Казали: не дворянин, якийсь там регістратор... Познайомте мене, познайомте! Покликали мене туди — як на Аполлона, на мене дивилась. Почувши ж з уст моїх ге... ге... — одвернулась, скривилась.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Я її розумію.

— А мене?

— І вас тепер розумію.

МАЗАЙЛО

— О, скільки я вже сам пробував у розмові казати... кге.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Ге?

МАЗАЙЛО

— Не міг і не можу... Навряд, щоб і ви навчили мене...

*Баронова - Козино захвилюва-
лась :*

— Ах, боже мій. Та це ж єдиний тепер мій заробіток — ге... Одним ге я тепер і живу. Постарайтесь, голубчику. Ну, скажіть ще раз: над лу-гами. Над лу-гами.

МАЗАЙЛО

— Над лу-кгами. Над лугами.

— Гамі.

— Гами.

— Га.

— Га.

*Баронова - Козино до вух,
Мазайло до серця — та разом :*

— Ху-у-у!

*Мокій одчинив двері. Тоді
голосно до Улі :*

— Прочитайте, Улю (розгорнув книжку і показав, де), оцю народню пісню. Читайте голосно, виразно і тільки так, як у книжці написано.

Уля, хвилюючись, напружено :

— Брат і сестра. Під горою над криницею...

МОКІЙ

— Не під горою, а під горою... Там написано: під горою. Читайте, будь ласка, як написано.

УЛЯ

— Під горою...

— Під горою, го!

— Під горою, го.

— Го!

— Го!

— Де же там, Улю, „го“, коли в книжці „го“ стоїть. Взагалі в українській мові рідко коли звук г подибуємо, хіба що в таких словах, як (на батьків бік голосно) гуля, гава, герлига, а то скрізь кажемо г.

*Баронова - Козино раптом
стрепенулась :*

— Стривайте! Стривайте! Я знайшла секрета, як

вас навчити. Боже мій, знайшла... Ось як: читайте і де „ге“ стоїть, там вимовляйте ка, к.

Мазайло несміливо:

— Ка, ки...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Так! читайте!

МАЗАЙЛО

— Пахнет сеном над лу - камі...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Так! Так!

Мазайло сміливіш:

— Песнью...

— Песней.

— Песней душу веселя, баби з к - раблями рядами...

Баронова - Козино рівним методичним голосом:

— Не з граблями, а с грап - лямі.

Мазайло старанно — аж жили напнулись:

— З караб - лямі...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Та ні! У вас тепер не ге, не ге... Треба казати не з граблями, а с граплямі, с... Окрім цього, в руській мові там, де звук б не акцентовано, треба його вимовляти як п: с грап - п - лямі...

Мазайло обережно, як по камінцях через воду:

— С крап - лямі...

— Мі.

— С к - крап - ля - мі рядами.

— Так!

Мазайло сміливіш:

— Ходят сено шевеля. Там сухое убірають му - жічкі є - ко кру - ком...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Не єко, а єво!

МАЗАЙЛО

— Як? Та тут же стоїть буква ги, себто к, а не в.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— В інтелігентній мові вимовляють єво, а не єго, і не є - хо.

Мокій стрепенувся. Аж підскачів. До Улі:

— Стривайте! Я теж знайшов секрет, як вас навчити. Знайшов! Ось як: читаючи, вимовляйте г як х. Ну, Улю!

УЛЯ

— Під хорою...

МОКІЙ

— Приблизно так.

Уля сміливіш:

— Під хорою над криницею...

МОКІЙ

— Улю, як в книжці написано: над криницею, цею, е... (*Раптом*). Скажіть, Улю, паляниця!

УЛЯ

— Паляниця.

МОКІЙ

— Так! Вірно! Раз паляниця у вас вийшла, це знак тому, що скоро навчитесь мови.

УЛЯ

— Серйозно?

— Серйозно.

Баронова - Козино до знервованого Мазайла:

— А що таке паляниця?

Мокій голосно:

— Український білий хліб.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— А я й досі не знала.

МОКІЙ

— Отож і горе, що їсте, а не знаєте... Читайте, Улю, далі.

Мазайло демонстративно перебив :

— Єво кру - ком на воз вілами кідають, воз растьот, растьот, как дом. В ожиданїї...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— В ажіданїї.

— Ва - жіданїї конь убо - кій точно вкопаний сто... стаїть : уші врозь, дукою нокі і как будто стоя спїт.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Так !

Мазайло голосніш :

— Тольки жучка...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Толька жучка...

Мазайло про себе :

— Ага ! Це значить жучку звуть Толя, Толька...
(Голосно). Толька жучка удалая в рихлом сене, как в валнах...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Прекрасно !

Мазайло — Баронова разом, надхненно :

— То взлетая, то ниряя, скачет, лая впопихах.

(У Баронової - Козино чути „впап'хах“, у Мазайла — „упопихах“.

БАРОНОВА - КОЗИНО

Ну, от ! Прекрасно !

Мазайло зворушено і глибокодумно :

— Господи, то - єсть преблагїй господи ! У такому, сказать, маленькому віршикові і така сила правильних проізношенїй !

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Запишіть їх — далі ще більш буде !

Мазайло побожно :

— Запишу собі на папері і на серці...

*Сів писати, шепчучи, немов
молитву: замість і - к, замість
к - в, б - п, о - а ... Мокий до Улі:*

— Читайте далі.

УЛЯ

— Під хорою над криницею хорювали брат з сестри - цею ...

МОКИЙ

— Так.

Уля голосніш:

— Хорювали, обнімалися—слізеньками умивалися. Ходім, сестро, хо - горою ...

МОКИЙ

— Так.

Уля голосніш і вільніш:

— Скинемось травною. Ходім, сестро, ще й степами — розвіємось цвітами ...

*Мокий, як диригент, що почув фалшиву ноту, замахав
благально руками:*

— М'якше! М'якше! Цвітами ...

Уля м'яко:

— Цвітами.

МОКИЙ

— Прекрасно.

Уля зворушено:

— Розсіємось цвітами ... Будуть люди квіти рвати та нас будуть споминати ... (Крізь сльози). Оце скажуть, та травиця, що брат рідний та ... (заплакала) сестриця ...

МОКИЙ

— От вам і маєш ... Та чого ви, Улю? Чого?

Уля, плачучи:

— Дуже жалісно. Таке маленьке і яке ж жалісне ...

Мокий, сякаючись:

— Ну, заспокойтесь, Улю, заспокойтесь ... Скажіть ... п'ятниця ...

Уля покірливо:

— П'ятниця ...

Баронова - Козино до знервованого й збентеженого вкрай Мазайла :

— Ах, боже мій! Що це таке?

Мазайло звівся, як дракон :

— Ха - ха - ха! Це по - їхньому зветься українізація!

Грякнувши що сили дверима, зачинив Мокіїв. Уля здригнулася, скочила, зблідла :

— Ой, що це таке?

Мокій, схопивши ручку з пером в одну руку :

— Ха - ха! Зачиняють двері. Це ж русифікація!

Другою мало не зірвав — розчинив знов двері. Став. Важко нависла передірозова тиша. Мазайло, ледве стримуючись, до Баронової - Козино :

— З об'єктивних причин доведеться припинити нашу лекцію, одклавши її на завтра. А зараз прошу вас лише перевірити, чи так я записав (*Почав і заплутався, бо вся його увага на Мокіїв*). Замість к — г, замість г - в, п - б ... Наприклад ... Наприклад ... (*У нестямі*). Бахнуть сеном єво над лувами?

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Ні, ні! Не треба! Себто треба не так! Я краще сама запишу вам, сама ... (*Почала, теж заплуталась*). Замість г - г, замість к - х, б - п ... Ах, боже мій, п - б. Наприклад ... (*У нестямі*). Граблями єво на воз вілами кідайте! ..

Тимчасом Мокій до Улі :

— Завтра, Улю, відбудеться друга наша лекція. При одчинених дверях. А зараз запишіть, будь ласка, запишіть. Замість г - г, наприклад (*наливаючись ґнівом*) під горою, над криницею ... (*У нестямі*). У криницю його! У криницю! ..

6

Убіли мати й Рина. Мазайло до Мокія :

— Це мене?

Мокій до батька :

- Тільки тебе.
- У криницю ?
- З новим прізвиськом!
- З новим прізвиськом ?
- З новим прізвиськом! У криницю!

Мати до Рини :

— Чуєш? . . . (Трагічно). Боже мій : почалась катастрофа! Катастрофа! Що робити? (Почувши дзвінка в сінях), Підождіть! Стривайте! Хтось прийшов!..

Побігли в розпачі у коридор.
Тимчасом Мокій до батька :

- Ти справді серйозно міняєш наше прізвисько ?

МАЗАЙЛО

- Я справді серйозно міняю наше прізвисько.

Мокій вдруге :

- Ти . . . наше прізвисько міняєш справді, серйозно?

МАЗАЙЛО

- Я наше прізвисько міняю справді, серйозно.
- Наше прізвисько?
- Наше прізвисько.
- Ти?
- Я.
- Мазайло?

МАЗАЙЛО

- Я вже не Мазайло.

МОКІЙ

- Ти вже не Мазайло? Дак хто ж ти тепер? Хто?

МАЗАЙЛО

- Я? Я тепер покищо ніхто, але я буду . . .

Рина з дверей голосно, радісно :

- Тьотя приїхала! Тьотя Мотя приїхала!

Мати назустріч :

— Слава богу! Слава богу! Спасителька наша приїхала . . .

Рина, мабуть, вже поінформувала тьотю про все, бо в дверях тільки доказувала :

— ... а Мока якось довідався, ви розумієте ? І вже почалась катастрофа, ви розумієте, тьотю ? Почалася ...

ТЬОТЯ

— Я розумію... Я так і знала, але... але дозвольте спитати...

Мазайло поцілував тьоті руки:

— Пахнет сеном над лу-ками... Ви розумієте? Сьогодні почав. Сьогодні я сприймав першу лекцію... Як до причастя підходив... І от (на Мокія) він ! Він!..

Тьотя поцілувала Мазайла тричі в лоб :

— Я розумію. Розумію. Я тільки так і в'являла собі, але...

Мазайло показав на Баронову-Козино :

— Баронова - Козино. Учителька правильних проізношень...

Тьотя привіталася :

— Ах, я так і знала, але...

Рина на Улю :

— Моя подруга — Уля Розсохина.

— Ах, розумію, але...

Мазайлиха до Мокія :

— Моко ! Іди ж привітайся з тіткою. Ну ?

Мокій мовчки привітався

МАТИ

— Отакий, як бачиш, Мотенько !

ТЬОТЯ

— Я бачу, я розумію, але що у вас на вокзалі робиться ?

Аж скрикнула тьотя, та таким голосом, що всі, навіть і Мокій затривожились. Мати з переляку перепитала :

— А що ?

ТЬОТЯ

— І ви отут сидите і не знаєте?

МАЗАЙЛО

— Та що таке?

ТЬОТЯ

— Не знаєте, що там робиться? Не знаєте, що там написано?

Майже всі разом:

— Ні...

ТЬОТЯ

— Не бачили, не читали? Харків — написано. Тільки що під'їхала до вокзалу, дивлюсь — отакими великими літерами: Харків. Дивлюсь — не Харьков, а Харків! Нащо, питаюсь, навіщо ви нам іспортілі город?

МАЗАЙЛО

— А-а. Так про це ви спитайте ось у кого *(на Мокія)*. Він знає.

ТЬотя до Мокія:

— Та-ак?... Навіщо?

МОКІЙ

— Ах, тьотю! За його тільки що взяли, щоб виправити, а ви вже питаєтесь — навіщо?

МАЗАЙЛО

— Чули? *(До Мокія іронічно)*. То, може, ти й за наше прізвище візьмешся, щоб виправити?

МОКІЙ

— Не може, а треба! Діда нашого було прізвище Мазайло - Квач — отож треба додати...

Мазайло за серце, як навіжений. Мати ойкнула. Баронова-Козино пальцями до вух — здригнула. Тьотя до Мокія:

— Моко! Моко! Моко!.. Ти справді за те, щоб був не Харьков, а Харків?

МОКІЙ

— Так!

ТЬОТЯ

— І ти справді за... (бридливо) за Квача?

*Баронова - Козино знов пальцями до вух, знов здригнула.
Мокій, побачивши все це:*

— Так! За Квача! За три Квача! За сто Квачів!
За мільйон Квачів!

*Баронова - Козино мало не
спритомніла. Мокій вибіг у свою
комірку. Тоді всі, крім Улі, до
тьоті:*

— Ну, що тепер з ним робити? Що?

— Ах, боже мій, що?

МАТИ

— Може, проклясти?

МАЗАЙЛО

— Убити, кажу?

РИНА

— Оженити?

*А тьотя ходила Наполеоном
і думала. Мати сіла і запла-
кала:*

— І в кого він такий удався? У кого?.. Здається ж
і батько, і я всякого малоросійського слова уникали...

РИНА

— Ти ж казала, що він в дядька Тараса вдався.

МАТИ

— Ой, хоч не згадуй. Не дай бог оце трапився б
ще він...

*Задзвонив дзвоник. Вийшла
Рина. Вернулась бліда, пере-
лякана:*

— Дядько Тарас приїхав...

Мати й Мазайло в жахом:

— Що?

— Не пускай його! Скажи — нас нема!.. Нас
арештовано!

Дядько Тарас на дверях:

— А де у вас тут витерти ноги?

Всіх як заціпило.

ТАРАС

— Чи, може, й ви мене не розумієте, як ті у трамваї... Тільки й слави, що на вокзалі Харків написано, а питаєшся по-нашому, всяке на тебе очі дере... Всяке тобі штокає, какає — приступу немає. Здрастуйте чи що!

III

*Третього дні Рина зустріла
Улю на порозі:*

— Ой, Улю! Ой, тільки Улю!... Наступає вирішальний момент. Вирішальний, ти розумієш? Зараз у нас буде дискусія — чи міняти прізвище, чи ні. Тьотя Мотя викликала Моку на дискусію.

*Уля до люстра, як жадобна
до води:*

— Що ти кажеш!

*Рина то до Мокієвих дверей,
то до Улі бігаючи:*

— На дискусію, ти розумієш? А Мокій — не дурень — напросив ще комсомольців, ти розумієш? Що з цього вийде — не знаю. Мабуть, жах, жах і тільки жах. Добре хоч з дядьком посварився за стрічку, за якийсь там стиль, чи що, ти розумієш? Од самого ранку гризуться.

*Прислухались. Чути було Мо-
кієвого голоса — Вузьколюбий на-
ціоналізм! Шовінізм все це! —
Вишукував дядків: — Не шові-
нізм, бельбасе, а наше рідне,
українське!*

— Як у тебе з ним, Улько, питаю? Невже ще й досі не прикохала? Невже нічого не вийде? Невже тьотя Мотя правду каже, що тепер Мокія і взагалі мушину лише політикою й можна обдурити?

Уля новим якимсь голосом :

— Нічого подібного ! Ах, Рино !

Рина, зачувши цього голоса :

— Що, Улюню ? Що ?

— Що ? Ти знаєш, як по - українському кажуть :
ночью при зв'оздах не спітсся ?

— Ну ?

— Зорію. Правда, прекрасно звучить ?

РИНА

— Це ж ти до чого ?.. Та невже ти... Невже ти,
Улько, замість закохати Мокія та сама ним, ідіотко,
закохалася ?

Уля зашарілась :

— Ні, ні...

— Як ні, коли ти саме кажеш, що вночі не спиш,
зорієш уже, чи як там по - українському !..

— Та ні !

РИНА

— Признавайся, Улько, щоб я по - дурному надій
не плекала... Ти мені скажи, прикохаєш ти його,
одвадиш од українських усяких дурниць, пригорнеш
його на свій, себто на наш бік ?.. Улю ! Ти вчора з
ним гуляла, ну, невже нічого не вийшло... Улюню !
Ще раз молю і благаю ! Благаю, Улько, розумієш ?
Уговтай, Моку, — ні, — власкав його, улести, укохай !
Ну, коли так не береться — припусти його до себе
ближче, зовсім близько, припусти до всього, розумієш !

— Серйозно ?

— Та бодай і серйозно !.. Тільки щоб не стала
жінкою, а так... на межі його паси, на межі... За-
тумань йому голову, захмели, щоб як п'яний хо-
див !.. Щоб ідіотом ходив !

— А знаєш, Рино, жінка по - вкраїнському дружи-
ною зветься ?

— Ну ?

— І знаєш, дружина — це краще, як жінка, або
супруга, бо жінка — то значить рождающая, супруга ж
по - українському — пара волів, а дружина... Ось

послухай: рекоментую — моя дружина, або: моя ти дружинонько.

Рина вже не знала, що їй казати на таке Улине безглуздя:

— Ну, бачу я...

А Уля вже в захопленні:

— Або по-українському — одружитися з нею... Це ж не те, що жениться на ней, розумієш, Ринусько! Одружитися з нею, чуєш? З нею... Тут чується зразу, що жінка рівноправна стоїть поруч з чоловіком, це краще, як жениться на ней, — ти чуєш? На ней, на...

РИНА

— Дуреля ти. Чи одружиться хто з тобою, чи жениться на тобі — однаково будеш: не на і не поруч, а під, під, ідіотко! Та це ти вже, я чую, од Моки набралася! Бачу, він тебе, а не ти на такі фантазії навів. Чую — він тобі такого наказав, на-читав...

Уля хотіла виправитись:

— Ні, Ринко, я вже сама про це вичитала...

Рина до неї:

— Са-ма?!.

*Уля од неї в другу кімнату.
Побігли.*

2

*Із Мокієвих дверей задом
вийшов дядько Тарас:*

— Нехай ми шовіністи, нехай... Проте ми росейщини в нашій мові ніколи не заводили, а ви що робите? Що ви робите, га? Є своє слово універсал, а ви маніфеста заводите, є слово УНР, а ви Усерер пишете? Га? Га?... Рідне слово пристрой ви на апарат обернули, а забули, як в народній мові про це говориться? Забули, що без пристрою й блохи не вб'єш, забули, а ви думаєте апаратом, га? По газетах читаю — слово просорушка за шеретовку править, і це така українізація, питаюсь, га? Самі

ви ще не шеретовані і мова ваша радянська не шеретована...

Мокій з дверей:

— Нешеретували, наварили просяно-пшеничної досить, аж солодом взялися. Засолодились, дя-дю. Годі! Не завважайте. Тепер треба її із заліза кувати. Із сталі стругати...

Дядько до дверей:

— З якої? Ви ж свою в югосталь оддали!..

МОКІЙ

— Шовінізм!

Зачинивши двері, прибив дядькові носа. Од такої несподіванки, од такої образи дядько аж ногами затулав:

— Га, питаюсь, га? *(Одійшов).*

3

Увійшли: тьотя Мотя в новому платті, Мазайлиха, Рина, Уля. Дядько Тарас, не помітивши їх:

— Українозаторі! А чого б головного командувателя війська України та Криму на головного отамана або й на гетьмана не перекласти? Хіба б не краще виходило: Здрастуйте, козаки! Здоров був, пане головний отамане або й гетьмане! *(Побачив тьотю Мотю, Мазайлиху, дівчат).* Це я у його питаюсь. *(Іронічно).* А чому б ще вам, кажу, нашого головного командувателя України та Криму на головного отамана або й на гетьмана не перевести? По-їхньому, бачте, краще виходило: здрастуйте, товариші козаки! Здоров, здоров, товаришу головний отамане!.. Чули таке?

ТЬОТЯ МОТЯ

— Та як вони сміють до наших козаків, як до своїх товаришів звертатись?

ДЯДЬКО

— А я ж про що кажу?

*Увійшов Мазайло. За ним
Баронова - Козино. Тьотя Мо-
тя до Мазайла :*

— Та ще й по - українському. Всі козаки гово-
рили по - руському. Донські, Кубанські, Запорізькі.
Тарас Бульба, наприклад...

Дядько Тарас витріщивсь :

— Хто?

ТЬОТЯ

— Тарас Бульба, Остап і Андрій — і я не знаю,
як дозволив ваш Харківський Наркомос виступати
їм і співати по - українському, та ще де?.. У город-
ській опері. Ето... Ето ж просто безобразіє!

*Дядько Тарас нарешті очув-
ся, аж захлинувся :*

— Тарас Бульба? Бульба Тарас? Остап? Ан-
дрій? Га?

ТЬОТЯ

— Що?

ДЯДЬКО ТАРАС

— Говорили по - московському?

Тьотя холодно :

— Що з вами!

ДЯДЬКО ТАРАС

— По - московському, га?

ТЬОТЯ

— А ви думали, по - вашому — по - хохлацькому?

ДЯДЬКО ТАРАС

— Тарас Бульба?.. Ніколи в світі! Тільки по -
вкраїнському! Чуєте? Виключно по - українському...

ТЬОТЯ МОТЯ

— Єтого не может бить!

— Га?

— Єтого не может бить!

— Доводи?

— Доводи? Будь ласка, — доводи. Да єтого не
может бить, потому што єтого не может бить нікада.

Задзвонив дзвоник. Рина затулила одною рукою рота тітці, другою — дядькові.

— Ой... Цс-с-с... Це комсомольці прийшли.

Тьотя з - під Рининої руки до дядька:

— Отак ви скоро скажете, що й Гоголь говорив, що й Гоголь ваш?..

ДЯДЬКО

— Він не говорив, але він... боявся говорити. Він — наш. (пішли)

5

Увійшли комсомольці: один — з текою, другий, чубатий і міцний, з футбольним м'ячем і третій — маленький, куценький з газетою. Роздивились.

ТОИ, ЩО З ГАЗЕТОЮ

Та - ак:.. Обставинки суто міщанські.

ТОЙ, ЩО З ТЕКОЮ

Чи варто й ввязуватися?..

ТОЙ, ЩО З М'ЯЧЕМ

Парень просив — треба допомогти...

Той, що з текою, подививсь у люстро. Зробив серйозну мину.

До того ж і темка: зміна прізвища! Та хай собі міняють хоч на Аристотелів, нам що! радвлада не забороняє. Навпаки — потурає та й причинами не цікавиться ніколи.

Той, що з м'ячем, постукутів пальцем у лоб того, що з текою.

Аренський! Навіть Кузьма Прутков сказав: — дивись в коріння речей...

Той, що з газетою, теж постукутів

І собі в голову, коли що кажеш. Зміна прізвища у міщанина...

ТОЙ, ЩО З М'ЯЧЕМ

Це ознака здвигу в його ідеології, — раз! І дізнатись про причини...

ТОЙ, ЩО З ГАЗЕТОЮ

Нам буде корисно — два!

6

Увійшов Мокій

Невже прийшли? Спасибі!.. А я бачте заховавсь отут з своєю укормовою... Сиджу сливе один вдень і в ніч та перебираю, потужно вивчаю забуту й розбиту і все ж таки яку багату, прекрасну нашу мову! Кожне слово! Щоб не пропало, знаєте, щоб пригодилось воно на нове будування. Бо, знаєте, вивчивши мову так сяк, нічого з неї прекрасного й цінного не складеш... От... Сідайте! Зараз почнемо (пішов)

АРЕНСЬКИЙ

Занадто захоплюється мовою.

Боліє. Питання — чого?

ТОЙ, ЩО З М'ЯЧЕМ

А того, що ти не болієш нею. І тільки псуєш. Партія пише, пише — візьміться, хлоп'ята, за українську культуру, не бузить, з мовою, а ти що? Ще й досі „Комсомольця України“ не передплатив. Парню треба допомогти! Парня треба витягти!

7

Увійшли: Мокій, тітка, дядько, Мазайло, жінка, Баронова - Кузино, Уля.

Так от... Мої товариші комсомольці... Прийшли...

Той, що з м'ячем, підморгнув своїм і вдаривши м'ячем об підлогу (Баронова здригнулась), почав.

— На дискусію, чи що...

*Виступила вперед тьотя
Мотя:*

— Просимо, товариші, молодії люди комсомольськїї, просимо сідати!... Ах, я завжди казала, кажу і казатиму, що якби мені років десять скинути, я б сама вписалась у комсомол. Ух і комсомолка б з мене вийшла! Ух! *(Повела плечем. Підскочила).*

*Той, що з м'ячем, звернувся
до товариша з текою:*

— Чуеш, Аренський?

ТЬОТЯ

— Чудове прізвище!

БАРОНОВА-КОЗИНО

— Ідеальне!

*Мазайло побожно зідхнув.
Тоді тихо до Рини, до жінки:*

— Чула? *(Побожно).* Аренський!

*Той, що з м'ячем і куценський,
зачувши це, порекомендувались,
вмисне акцентуючи свої прі-
звища:*

— Тертика.

*Баронова-Козино здригнулась
мов од електричного струменя*

ІЬОТЯ

— Як?

*Тертика, вдаривши м'ячем
об підлогу, і куценський виразно:*

— Іван Тертика. *(Баронова - Козино здригнулась).*

— Микита Губа. *(Баронова - Козино зблідла).*

Дядько Тарас до Тертики:

— Вибачте! Ви часом не з тих Тертик, що Максим Тертика...

ТЕРТИКА

— Батько мій Максим...

— Був на Запоріжжі курінним отаманом...

— І тепер на Запоріжжі, та тільки він — робітник-металіст і отаманом не був...

— Та ні... Курінним отаманом Переяславського

курень славного війська запорізького, низового на початку XVII століття.

— Не знаю.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Дуже жалько!

Тьотя зацокотіла каблучкою об графін:

— Не так давно я прочитала, щоб ви знали, товариші, одну дуже цікаву книжку. Я прочитала всю книжку, і в тій книжці прочитала буквально все, що було написане і надруковане в тій книжці. Буквально все. А найбільш я прочитала, щоб ви знали таке глибокодумное місце: життя — то є все... І оце воно мені зараз чомусь згадалося: життя — то є все... Так! *(Трошки задумалась, покивала головою, зідхнула).* Життя — то є все... Пропоную, товариші, обрати президію. *(Поспішаючись).* Гадаю, годі буде одного председателя? Заперечень нема? Нема!.. Кого?

Рина, поспішаючись:

— Тьотю Мотю! Тьотю Мотю!

Мазайло, поспішаючись:

— Просимо!

Баронова - Козино до тьоті, поспішаючись:

— Вас просимо!

ТЬОТЯ

— І просила ж, ще вчора просила, щоб мене не вибирали... *(Поспішаючись).* Життя — то є все. Заперечень нема? — нема!.. Прошу до порядку! *(Зацокотіла каблучкою).* Ну, громадяни, товариші, а краще й простіше — мої ви милії люди, руськії люди, їй-богу! Бо всі ми перш за все руськії люди... Давайте всі гуртом помиримо рідного сина з рідним батьком. По-милому, по-хорошому. Їй-богу!..

Зачувши такі слова, Тертика і Губа скинулись очима, лукаво перемигнулись, Губа раптом запропонував:

— Тертику! *(Баронова - Козино здригнулась).*

ТЬОТЯ

— Що?

ГУБА

— Тертику на голову пропонуємо ми. *(Баронова Козино здригнулась)*.

ТЬОТЯ

— Дозвольте. Як це так... Аджеж на голову мене вже обрано... Принаймні, заперечень не було. Ну, милії ви мої люди, невже ви не довіряєте і кому?... Мені, Мотроні Розторгуєвій, з Курська?

ГУБА

— Просимо проголосувати!

ТЬОТЯ

У вас то, мої милі, пошана до руської людини, нарешті до Курська єсть?

ГУБА

— Єсть! Та не всякому, хто з Курська, і честь! *(Тертика прибив м'ячем)*. Не всякій тьоті Моті...

ТЬОТЯ

— Будь ласка! Я зголосую... Хто за Тертику на голову, будь ласка... Один, два, три, чотири... *(встромила гострі свої очата в дядька Тараса)*. Ну?

ДЯДЬКО

— Не з тих Тертик... Утримуюсь.

Уля, що весь час дивилась на Мокія, піднесла й собі за ним руку. Рина до неї:

— Улько! Ти що?

УЛЯ

— Ой... *(Тихо)*. Помилилась...

ТЬОТЯ

— Чотири! Хто за тьотю Мотю на голову? Один, два, три, чотири...

ДЯДЬКО

— Хоч і є така приповідка: „Як єсть, то й пані старій честь“ — проте утримуюсь.

— Улько! Та ти що? (Уля піднесла руку)

ТЬОТЯ

— П'ять! Більшість!... Будь ласка... Хотіла по-милому, по-хорошому, а тепер... (Грізно зацокотіла каблучкою). Будь ласка, дискусія починається!.. Дискусія починається і слово маєш ти, Моко!

МОКІИ

— Я?

— Ти. Будь ласка!..

— Чому я перший, а не ви або папа?.. Не я ж вас викликав на дискусію, а ви мене.

— Слово маєш ти!

— Та чому я?

ТЬОТЯ

— А тому, милий, що коли твій рідний папа за-снував у власній квартирі своїм коштом, можна ска-зати і до газети написати, соцілістичеського лікнепа правильних проїзношеній, ще й до того видумав елек-тричну мухобійку, то за таку прекрасну ініціативу, за такий масштаб, за те, що він прагне стати, ну просто порядочним человеком, ти хотів його...

Мазайло не видержав:

— Утопити в криниці!

ТЬОТЯ

— У сепаратній криниці.

МАЗАЙЛО

— З новим прізвищем!

ТЬОТЯ

— Із загсівським прізвищем (Дядько про себе: Попавсь у матню!)

І з руською хрестоматією Овчинікова.

БАРОНОВА - КОЗИНО

Мокій спалахнув:

— Ага, так ви он що! Так ви он як! Гаразд!.. Забираю слово!

МАЗАЙЛО

— Я забираю слово !

Обидва разом, немов шаблями :

— Я !

— Я !

— Ти ?

— Ти ?

Тьотя поцокотіла каблучкою :

— Я сказала — будь ласка, слово має Мокій.

МОКІЙ

— Саме тепер, коли нам до живого треба, заснувавши у нас українського лікнепу, перевести скоріш загальмовану, запізнену Холодну гсру на перший ступінь української грамотности, тоді на другий ступінь грамотности, потому негайно до інституту культури, щоб ми наздогнали, щоб ми перегнали стару європейську...

Губа підказав :

— Буржуазну...

МОКІЙ

— Буржуазну культуру, щоб ми вийшли скоріш на високості... Щоб ми вийшли на високості... На високості...

Дядько Тарас підказав :

— Національн...

Губа поправив :

— Інтернаціональ...

Тьотя додала :

...но - руської...

*Тертика міцно м'ячем, аж
Баронова - Козино ойкнула :*

— Інтернаціональної !

МОКІЙ

— На високості інтернаціональної культури — перший повстаєш проти цього ти, папо, засновуючи у нас на Холодній горі замість українського лікнепу якогось інститутика старих класних дам, за програмою: на гаре гусі гагочуть, пад гарой сабакі гафкають,

та вигадуючи електричну мухобійку, од якої не меншає у нас мух навіть і зимою...

МАЗАЙЛО

— Дайте мені слова!.. Слова! Води!.. Води!..

Мазайлиха налила і дала йому води. Поки він пив, тьотя увірвала Мокієву промову. Задихано:

— Годі!.. Годі!.. І скажи нарешті, Моко, Моко, Моко, — невже ж ти не руська людина?

МОКІЙ

— Я — українець.

ТЬОТЯ

— Та українці — то не руські люди? Не руські, питаю? Не такі вони, як всі росіяни?

МОКІЙ

— Вони такі росіяни, як росіяни — українці...

ТЬОТЯ

— Тоді я не розумію, що таке українці, хто вони такі: євреї, татари, вірмени?... Будь ласка, скажіть мені, кого у вас називають українцями? Будь ласка...

Мазайло випивши води:

— Українцями звуться ті, хто вчить нещасних службовців так званої української мови. Не малоруської і не тарасовиченківської, а української — і це наша малоросійська трагедія.

ТЬОТЯ

— Хто вони такі? Якої нації люди, питаю?

МАЗАЙЛО

— Частина — наші малороси, себто руські...

ТЬОТЯ

— Ну?

МАЗАЙЛО

— А частина, з'явить собі, галичани, себто астріяки, що з ними ми воювалися 1914 року, подумайте тільки!

ТЬОТЯ

— Я так і знала, я так і знала, що тут діло нечисте... Так он вони хто, ваші українці! Тепер я розумію, що таке українська мова. Розумію! Австріяцька видумка, так?

ДЯДЬКО ТАРАС

— Зрозуміла, слава тобі господи, та, жаль тільки, задом... Та тому вже триста тридцять два роки, як написано першого слов'яно-руського словника... *(Розіорнув свою записну книжку)*. Ось я нарочито записав собі, бо я все таке собі записую... *(Надів окуляри)*. Ось... Поросята на базарі по руб тридцять, а чоботи в цербкоопі — двадцять сім карб... Ні, ось воно: найперший слов'яно-український словник 1596 року Лавріна Зизанія Тустановського: глаголю — мовлю, житница — клуня, заутренник — снідання, зижду — будує, злак — паша, месьть — помста... А у вас тоді писаний словник був?.. Був — питаюсь?.. Дайте мені слова!

МАЗАЙЛО

— Мені слово!

МОКІЙ

— Мені, — я ще не скінчив... Галичина наша, українська земля, і галичани — наші брати українці, яких одірвали од нас, а нас од них...

ТЬОТЯ

— Слово даю Міні.

Мокій до батька:

— А твоя теорія, що українська мова є австріяцька видумка, була теорією російських жандарів і царського міністра Валуєва... Ти — Валуєвський асистент, папо!

Мазайло, взявшись за серце і заплющивши очі, немов прислухаючись:

— Нікому на вірю і не повірю, нікому в світі! Лише йому одному...

МАЗАЙЛИХА

— Це - с - с ..

Тьотя з тривогою :

— Кому ?

МАЗАЙЛО

— Серцеві своєму ! Бо воно ось передчува, що нічого з вашої українізації не вийде, це вам факт, а якщо і вийде, то пшик з бульбочкою — це вам другий факт, бо так каже моє серце.

ГУБА

— Це значить — воно у вас хворе.

Тертика прибив м'ячем :

— Оце факт !

ГУБА

— А наші всі пролетарські органи і в першу чергу голова наша — партія навпаки... Передчувають і реально знають, що вийде.

Тертика м'ячем :

— Капітальний факт !

ТЬОТЯ

— Ви серйозно, чи по - українському ?

Тертика бах ногою м'яча :

— По - більшовицько - українському ! (М'яч ударився об тьотю. Ойкнули всі).

Тертика до тьоті :

— Простіть, мадамко... Я не хотів цього... Це сам м'яч якось вирвався і бузонував вас...

Тьотя стягнувшись, — до люстра, до Тертики :

— Подивіться — я вся стала біла !

ТЕРТИКА

Вибачте!.. Ви й до цього була біла.

ТЬОТЯ

— Проте я не злякалася, ні ! І не злякаюсь ! Хоч бомбу шпурляйте — не злякаюсь ! Будь ласка ! Будь ласка !

МАЗАЙЛО

— А я не повірю вам, не повірю! І тобі, Мокію, раджу не вірити українізації. Серцем передчуваю, що українізація — це спосіб робити з мене провінціяла, другосортного службовця і не давати мені ходу на вищі посади.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Їхня українізація — це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було... Попереджаю!

МОКІЙ

— Провокація. Хто стане нищити двадцять мільйонів одних лише селян українців, хто?

ТЬОТЯ

— А хіба селяни — українці?.. Селяни — мужики.

Дядько Тарас аж підскочив:

— Га? Наші селяни — не українці? Слово мені! Слово або хоч води, бо я не можу більш терпіти...
(*Став пити воду і захлинувся*)

Губа до Мазайла:

— Невже ви справді не вірите?

— Не вірю!

— Радянській владі не вірите? Партії?

Мазайло замість відповіді став пити воду

Дядько Тарас, прокашлявшись після води:

— Наші селяни — не українці? Га?.. Та тому вже тисяча літ, як вони українці, а їх все не визнають за українців. Та після цього й ідіот не видерже, не тільки я. Вимагаю слова! Слова мені!

Тьотя Мотя владно зацоко-тіла каблучкою

— Слово маю я! (*Теж захвилювалася, випила води*). Милії ви мої люди! Яка ж у вас провінція, ах яка ще провінція! Ой, яка ще темрява! Про якусь українську мову споряться і справді якоюсь чудернацькою

мовою балакають. Боже! У нас, у Курську, нічого подібного! Скажіть, будь ласка, у вас і партійці балакають цією мовою?

МОКІЙ

— Так.

Дядько Тарас (про себе)

— Балакають так, що вже мене люди перестали розуміти. Мене, українця з діда - прадіда... *(Загарчав)*
Гм!

МОКІЙ

— Так! І партійці, і комсомольці.

ТЬОТЯ

— Не розумію. Тоді у вас якась друга партія: У нас, у Курську, нічого подібного! Нічого подібного! Всі говорять руською мовою. Прекрасною московською мовою, жаль тільки, що нам її трошки попсували євреї, що їм тепер дозволено жити у Курську. Та не про це, мої милі, я взялася вам сказати. Дуже жалько, дуже жалько, що у вас не виставляють на театрі „Дні Турбіних“ (я бачила в Москві). Ах, мої ви милі, милі „Дні Турбіних“. Це ж така розкіш, така правда, що якби ви побачили, які взагалі осоружні, огидливі на сцені ваші українці, ви б зовсім одиуралися цієї назви... Грубі, дикі мужлани! Телефон попсувався, дак вони... Ха - ха - ха... трубку чоботом почали лагодити, об стіл, об стіл її, — бах, бах. Ідійоти! І хоть би один путній, хоть трішки пристойний був. Жодного! Ви розумієте? — жодного! Всі, як один, дикі й жорстокі... Альошу, милого благородного Альошу, вбили, та як убили!.. Якби ви, панове, знали, яка це драматична сцена, коли Альошина сестра довідується, що брата її вбито! Я плакала... *(Утерла сльози)*. І тобі, Моко, після цього не сором називатися українцем, не сором поставати проти нового папиного прізвища! Та в „Днях Турбіних“ Альоша, ти знаєш, як про українізацію сказав: все це туман, чорний туман, каже, і все це минеться.

І я вірю, що все оце минеться. Зостанеться єдина, неподільна...

*Мокій, Губа, Тертика, навіть
дядько Тарас:*

— Що-о?

Тьотя хитро:

— СРСР...

Губа до Тертики:

Баба з кованим носом!

ТЬОТЯ

А якби ви знали, якою огидною, репаною мовою вони говорять на сцені. Невже і ваші українці такою говорять? Жах! До речі, неville правда, що акушерка по-українському — пупорізка? Пупорізка? Ха-ха-ха... Невже адвокат по-вашому — брехунець, а на лампу ви кажете лямпа, а на стул — стілець? Хі-хі-хі — стілець!

*Тут як не вихопиться дядько
Тарас:*

— А по-вашому, по-он-ому, вішепоіменованому не по без-воз-мез-дно у французів бла-го-прі-об-ре-те-но-му, а по істинно — по-расейському як буде акушерка? По-нашому повитуха, а по-вашому як?

ТЬОТЯ

— Акушерка.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Нічого подібного! Акушерка слово французьке, адвокат — латинське, лямпа — німецьке. По-нашому білет — квиток, а по-вашому як?

ТЬОТЯ

— Білет.

ДЯДЬКО ТАРАС

— А дзуськи! Білет — слово французьке. Думаєте — комод ваше слово, гардина, кооператив або вагон? Матерія — думаєте ваше слово, овальний, роза або машина? Навіть гармоніка і то не ваше слово.

ТЬОТЯ МОТЯ

— Шовінізм!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Нехай шовінізм, проте і це не ваше слово! Половина слів у вас — позичена...

ТЬОТЯ МОТЯ

— Коли на те пішло, то по-вашому, по-вищезгаданому, через позаяк додатково-перерепаному як буде комод?

ТАРАС

— Одіжник!

МОКІЙ

— Нічого подібного! Комод — і по-нашому комод.

ТЬОТЯ

— А кооператив? Вагон?

ТАРАС

— Кооператив? Кооператив... Кооператив... Гм... Підождіть, я придумаю...

МОКІЙ

— Так і буде кооператив.

ТЬОТЯ

— Ага! Так і ви крали?

ТАРАС

— Хоть і крали, та не ховались. Украви у німців лампу, — кажемо: лампа, а ви її перекрутили вже на якусь лам-пу. (*Грубо*). Лампа!

ТЬОТЯ

— Ми хоть крали, та переробляли. Украви у німців стуль — зробили з його стул. А вам ліньки було й переробити. Украви у німців лампу, так всім видно, що крадена. (*Грубо*). Лампа.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Ви і в нас крали.

ТЬОТЯ

— Ви у нас.

— Ви!
— Ви!

ГУБА

— Ви, може, й крали, та ми тепер не крадемо одне в одного. Свої слова робимо: там октябрь — у нас жовтень, там поради — у нас ради. (До Тертики). Правда, Ваню?

Тертика м'ячем.

— Факт. (Дядько Тарас до тьоті: Не давайте слова!).

ГУБА

— Там Волховстрой, у нас — Дніпрельстан, правда, Ваню?

Тертика м'ячем.

— Капітальний факт. (Дядько до тітки: Не давайте! Голосуйте!)

ГУБА

— І дуже раді будемо, коли німці за стільця та за лампу візьмуть наші слова — октябрь, наприклад, і жовтень разом.

Тьотя каблучкою:

— Годі! Годі! Я вам слово не давала. Є пропозиція скінчити дискусію. Заперечень нема — нема.

МОКІЙ

— Що?

Губа аж підскаочив:

— Що-о?

Тертика з м'ячем націлівсь.

— Що-о-о?

ТЬОТЯ

— Голосую! Хто за таку пропозицію, щоб скінчити дискусію?

Підняли руки Мазайло, Мазайлиха, Рина, Баронова - Козино. Уля завагалася.

— Один, два, три чотири... чотири...

ДЯДЬКО ТАРАС

— Голосую за пропозицію з додатком, щоб трохи згодом мені одному дали слово.

ТЬОТЯ

— П'ять! Хто проти?... (Почислила). Чотири. Дискусію закінчено. Маю пропозицію: — змінити прізвище Мазайло на друге, більш людське, а яке — то придумати його тут же на зборах негайно, і за конкурсом. Умови конкурсу: хто придумає найкраще прізвище — тому премія: три поцілунки. Жінку цілує уподобний їй мужчина, мужчину цілує, яка йому впадається жінчина.

Рина, Мазайлиха, Баронова-Козино, за ними Уля покрилицю пропозицію оплесками:

— Ще які будуть пропозиції?

МОКІЙ

— Маю пропозицію: прізвище Мазайло не міняти. Навпаки — додати до нього десь загублену другу половину — Квач... (Баронова-Козино здригнулась)

ДЯДЬКО ТАРАС

— А дайте мені слова!

ТЬОТЯ

— Жодного слова! Дискусію закінчено.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Та я ж голосував з додатком.

ТЬОТЯ

— Жодного додатку! Пропозицію...

Тимчасом поміж Тертикою й Губою відбулось на швидку мімічне, на одних мигах „засідання“ комсомольської фракції. Тому на запитання тьотине Губа подав таку пропозицію:

— Ми, члени КСМУ, обговоривши питання про прізвище взагалі, принципово подаємо таку пропозицію: ми переконані, що за повного соціалізму поміж вільних безкласових людей поведуться зовсім другі, нові прізвища. Можливо, що й не буде окремих прізвищ.

ДЯДЬКО ТАРАС

— А як?..

ГУБА

— А просто так, що кожний член великої, все-світньої трудової комуни замість прізвища матиме свого номера, і все. Наприклад: товариш № 35-51. Це визначатиме, що у всесвітньому статистичному реєстрі його вписано буде 35-51-шим, що номер його трудової книжки, особистого телефона, аеро-мотора, кімнати і навіть зубщітки буде 35-51. Отже, ми, Іван Тертика і Микита Губа, принципово за всесвітню нумерну систему. Але, вважаючи на далеку майбутність цієї системи, ми мусимо до того часу пристати на пропозицію товариша Мокія — не міняти прізвища Мазайло, тим паче, що воно просте, демократично-плебейське і не суперечить принципам Ленінської національної політики. Навпаки, прізвище Мазайло: Квач, по складах видно,— трудового походження-Мокієві предки або мазали колеса в колективних походах, або, принаймні, робили мазниці й квачі, себто ті речі, що й тепер в народньому господарстві більш корисні, ніж, скажімо, губна помада.

ТЬОТЯ МОТЯ

— Голосую! Хто за мою пропозицію, себто, щоб змінити прізвище, прошу підняти руки. Один (на себе) два, три, чотири...

Рина до Улі, що не підняла руки:

— Улько-о!

УЛЯ

— У мене рука болить... Веред...

— Який веред? Де?

— Отут, на правій руці... Отут під пахвою.

— Ліву підніми!

— Лівою не можу.

ТЬотя і Рина засичали на неї:

— Що! Без руки можна сказати. Скажи так: я за! Скажіть, Улю, я за. Милая, скажіть...

УЛЯ

— Я за ... була, що треба сказати... Крім того, не можу, і, крім того, мені треба негайно вийти...
(*І рвучко, не спиняючись, вибігла*).

ТЬОТЯ

— Будь ласка! Без неї обійдемося. Хто за вашу резолюцію голосує,— підніміть руки! Один, два, три, чотири...

ДЯДЬКО ТАРАС

— А дайте мені тепер слово, бо я, мабуть, буду п'ять...

*Тьотя Мотя побачила, що
лихо — вийде чотири на п'ять:*

Будь ласка. Маєте слово.

*Дядько Тарас, не поспішаючись
вийняв записну книжку і, заглядаючи в неї, почав:*

Року 1654 прибули на Україну послы од трьох держав, що хотіли взяти до себе Україну,— од Москви, од Турків, од Польщі. Богдан скликав раду (*зазирнувши у книжку*) в Чигирині, щоб вона вибрала, під чию руку піде Україна. Послы прибули на Україну з багатими гостинцями: гостинці польські були загорнуті в килим, турецькі — в дорогий шовк, а гостиниці московські...

Раптом тьотя:

— Вибачайте!

Одкликала дядька Тараса, по секрету йому.

— Ти мені тут не крути. Краще прочитай ось оце... (*Розіорнула свою записну книжку*). Року 1918 носив у Києві жовто-блакитного... Зрозумів? (*Одійшла*)
Дядько Тарас голосує за мою...

Дядько Тарас раптом одкликав тьотю Мотю, по секрету їй:

— А ти роззуй очі та прочитай ось це. (*Показав у свою книжку*). Року 1919 носила біло-синьо-червоного...

ТЬОТЯ

— А я скажу — під біло-синім носила червоного. Червоний зостався... (Одійшла).

*Дядько Тарас до Губи. Очма-
ніло:*

Скажіть, ви не з тих Губ, що Пархім Губа — бив ляхів року 1648-го?..

ГУБА

Мій батько Пархім бив шляхту року 1920-го.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Ху-х... (До всіх). Так ото я й кажу. „Було ко-
лись на Україні. (Зідхнув).

ТЬОТЯ

— Дядько Тарас пристає на мою пропо...

ДЯДЬКО ТАРАС

— Тільки з умовою: — подумай Мино! Подумай,
що скажуть на тім світі діди й прадіди наші, почув-
ши, що ти міняєш прізвище...

*Задумався, тяжко замислив-
ся. Мазайло схилився на люст-
ро. Мислі, як хмари, як туман
окрили посивілу голову. Окри-
ли, заскакали. Заскакав якийсь
дід-запорожець. Забрєніла ме-
лодія: — Ой, сів пугач на мо-
шилї та й крикнув він: пу-гу:*

ДІД-ЗАПОРОЖЕЦЬ

— Пу-гу! Чи не видно бува наших з Великого
лугу?

*У Мазайла волосся догори
полізло:*

МАЗАЙЛО

— Хто ви?

*Дід заскакав, шаблею іржа-
вою забряжчав:*

— Я — твій прашур і той дід, що надіявся на
обід, та без вечері ліг спати... (Десть взялася у діда
мазниця. Махнув квачем). Запорожець славний був і
колеса мазав. Отож і Мазайло-Квач прозивався. Як

шли козаки на чотири поля — мазав, як ішли козаки на чотири шляхи — мазав. Мазав, щоб не пропала тая козацька слава, що по всьому світу дибом стала, а ти моє славне прізвище міняєш?!

*Музика перейшла на скрип.
Заскакав другий дід, чумак,
теж з мазницею, з квачем:*

— Як пу-гу, то й пу-гу. Чи не видно й чумаків край зеленого лугу? (*До Мазайла*). Я — твій прадід Василь, що надіявся на сіль, та й без соли ліг спати. Ще з діда Мазайло-Квач прозивався і чумацькі колеса мазав. Як рипіли вони на південь — мазав, як рипіли на північ — мазав, а ти моє славне прізвище міняєш?!

Заскакав ще третій дід, селянин, без мазниці й квача:

— Я твій дід селянин Авив, що був собі та жив, мазав чужії вози, бо свого вже не стало, а ти моє славне прізвище міняєш?!

*Десь в далині появилась невідома постать з телефоном, на аеро-моторі, під № 31-51.
Заскакала, заговорила в гучномовець:*

— Ало! Ало! Мої предки з великого лугу! Одміняйте свої прізвища на принципові числа у всесвітній номерній системі. Ало! Але! Алю! Улю!

Дядько Тарас казав Мазайлові:

— Уля втекла і я, мабуть, буду п'ять. Чуєш, Мино, коли вже міняєш, то хоч корінь Маз залиш! Га?

Мазайлові здалося, що замість дядька Тараса він бачить ще четвертого діда з квачем. Отож коли Тарас торкнувся рукою Мазайла, тому показалося, що цей дід задавить його. Скочив і не своїм голосом:

— Ой-о! Залишаю! Залишаю корінь, тільки не чипайте мене, діду, не чипайте, боже мій, боже мій...

ТЬОТЯ

— Прекрасно! Ми на цей корінь придумаємо безподобне прізвище. Хто голосує за цю резолюцію? Один, два, три, чотири, п'ять, шість... Хто проти? Один, два три... *(Рина, Баронова - Козино заплескали).* Оповіджаю конкурс.

Загомніли, заходили: Мазайлиха, Рина, Баронова - Козино, Мазайло, дядько Тарас. Тьотя вписувала нові прізвища, що їх випували:

МАЗАЙЛИХА

— Мазов!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Ну й прізвище — Мазов - Лазов - Лоза - Залоза. А по - моему кращого не буде, як Зайломаз. Зайломаз!

РИНА

— Зайломаз? Ха - ха - ха... Та що різнить Зайломаза з Мазайлом? Що? Однаково! Краще — Мазеленський.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Де ж там однаково: то ж Мазайло, а то — Зайломаз.

МАЗАЙЛИХА

— Де - Мазе.

ТЬОТЯ

— Де - Мазе — це на французький штаб, а ми люди, слава богу, руські.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Рамзес! Клясичне прізвище!

ТЬОТЯ

— Рамзес? Може, Рамзесов?... Давайте краще Рамзесов! Милі мої люди! Рамзесов, га?

ДЯДЬКО ТАРАС

— А де корінь маз? Геть Рамзесо́ва! Кореня нема!

МАЗАЙЛИХА і БАРОНОВА - КОЗИНО

— Фон - Мазел! Рамазай - Арзамасов!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Краще — Мазайловський. *(Нишком: похоче на гетьман Виговський).*

Тьотя на Тараса:

— Польське прізвище і хто ж пропонує?

ДЯДЬКО ТАРАС

— Ну, тоді Мазайлович. *(Нишком: гетьман Самойлович).*

ТЬОТЯ

— Щоб було похоче на Мойсей Мазайлович, що вже торгує у нас в Курську й нашу московську вимову псує — нізачо!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Мазайленко! Мазайленко. *(Нишком: гетьман Дорошенко).*

ТЬОТЯ

— Годі вже! Годі!... Дайте другим сказати.

РИНА

— Мазанський... Боже мій! Мазенін! Похоче на Єсенін. Мазенін! Мазенін!...

ТЬОТЯ

— Прекрасно! Геніяльно! Мазенін... Вам до вподоби, Мино, Мазенін?

Мазайло зворушено, аж задихнувся:

— Дєті мої!

Баронова - Козино поправила:

— Дєці мої...

МАЗАЙЛО

— Дєці мої! Я б всі ваші прізвища, всі забрав би на себе і носив. Проте, можна тільки одне носити, і мені здається, — Мазенін найкраще.

Тьотя і вся її партія крикнули — ура.

IV

*Четвертого дня прибіла Уля:
Зворушена. Весела.*

— Я його прикохала, і знаєш чим, Рино? Знаєш?

РИНА

— Ну, Улюню, золотко? Ну?

УЛЯ

— Учора ввечері пішли ми в сквер... Ні, постри-
вай, не так... Пам'ятаєш, я тобі розповіла... (*Спи-
нилась*). Мока вдома?

Рина кивнула головою:

— До бібліотеки збирався йти...

Уля радісно:

— Невже! (*Пальчиком*). От!.. (*Хвилюючись, але тихше*).
Пам'ятаєш, я тобі розповіла, як я вперше вела його
через сквер і він сказав уривок із вірша. Я покрию
свого милого слідочок, щоб вітер не зв'яв...

РИНА

Пам'ятаю. Ну?

УЛЯ

— Ото і запали мені в душу ті слова. Ото і спи-
тала якомсь, — чи не зна він всього вірша. Ні, каже,
Улю, ці слова у Грінченка, а де цілий вірш, то вже
місяць шукаю і ніяк не можу знайти. Я й подумала:
а що як я знайду? І от уяви собі. Купила Грінчен-
кового словника, одшукала слова аж у другому томі,
Рино, аж на сторінці шістьсот сорок сьомій. Ди-
влюсь — під ними примітка: Чуб., римське п'ять, 46.
Кого тільки не питала, де тільки не була, не знають,
що воно таке. Нарешті в одного іновця — квартирі
нема, так він по бібліотеках гріється — дізналася. Чу-
бинського том п'ятий, сторінка сорок шоста. У публіч-
ній насилу знайшли. Додому не дають, дак я в бі-
бліотеці вчитала, Рино... І от учора ввечері, у
сквері я стала перед Мокою та:

Чогось мені чудно,
чогось мені дивно,

десь мого милого
третій день не видно.

— Ти розумієш?

Не видно, не видно
та й не видати,—
тільки zostалися
на жовтім пісочку
два слідочки знати.
Що один слідочок
коня вороного,
а другий слідочок
миленького мого.

— Розумієш?

Піду я в лісочок,
вирву я листочок,
я покрию свого милого слідочок,
щоб вітер на звів,
пташки не склювали,
щоб мого милого
інші не сприяли.

Публічна бібліотека, кажу, Моко, номер книзі 18749,
том п'ятий. Боже, Рино, як би ти бачила... Затрем-
тів увесь, запалав... (*Рина радісно: затремтів!*) Стис-
нув мені руки, в очі дивився: Улю, каже, Улю...
(*Рина: Улю, каже, Улю!*). Давайте разом... (*Рина аж*
пригорнула Улю: Давайте разом!) читати.

Рина одскочила злісно:

— Ха - ха - ха.

УЛЯ

— Давайте разом жити...

Рина перестала:

— Ну?..

УЛЯ

— Бо мені, каже, без вас, Улю, одному трудно...
Не можна... Не проживу...

РИНА

— Так і сказав?

УЛЯ

— Точнісінько так! А в самого аж сльози забре-
ніли.

У Рини виблиснувся новий план.

— Так! Прекрасно... (До Улі). Сьогодні, Улько, ти їдеш до своєї тітки... Розумієш?

Уля здивовано:

— До якої тітки? Чого?... У мене жодної тітки нема.

РИНА

— Сьогодні, зараз ти кажеш Мокієві, що їдеш жити до тітки в Одесу, розумієш? І тільки тоді, коли він погодиться змінити своє прізвище на Мазеніна, ти не їдеш, зостаєшся і ходиш до нас, розумієш тепер?

УЛЯ

— Рино!

РИНА

— Не сьогодні, завтра буде опубліковано в газеті, наше нове прізвище, але Мокій подав заяву, щоб йому залишили старе... Ти розумієш—Мокій випаде з нашої родини. Ти мусиш його привернути до нас, інакше, Улько, ти більш не побачиш ні Мокія, ні нашої квартири!

УЛЯ

— Я не зможу, Ринусю! Він же українець...

РИНА

— Улько! Ти мусиш!..

УЛЯ

— Не можу! Я... я сама вже українка...

У Рини трохи не вискочили очі:

2

Як не вскочать тьотя Мотя й Мазайлиха. Очі роєм:

— Що? Що-о?... Милая моя! Господь з вами!..
Що ви! Що ви!

РИНА

— Яка ти українка, Улько! Ти вже й мови не знаєш. Сама ж казала, що тільки покійна твоя баба по-малоросійському говорила.

УЛЯ

— Мама ще й тепер по-українському як коли закидають. Крім того, у мене очі українські, ноги українські, все, все.

ТЬОТЯ МОТЯ й МАЗАЙЛИХА

— Ноги?

— Но-ги?

РИНА

— До чого ж тут ноги, ідіотко?

УЛЯ

— А до того, що в антропології про це пишеться, що українці здебільшого довгоногі, і що нема гірш, як коротконогі жінки — в антропології сказано, от... *(Взявшись рукою за талію, гордо витягла ногу. Рина і тьотя бликнули на свої).*

РИНА

— Це він тобі паморки ногами та антропологіями забив... Та він же божевільний, ти розумієш!.. Він просто захворів на всякі оці українські фантазії, а ти й вуха розвісила, ідіотко!

ТЬОТЯ

— Бачте,— він не покохав вас, Улю, як жінчину, ну, як людину нарешті, він у вас шукає тільки щось українське, він тільки українського хоче...

МАЗАЙЛИХА

— Ви йому потрібна не на коханнячко, не на милуваннячко, а тільки на те, щоб робити на вас україні-за-а-цію...

ТЬОТЯ

— Боже!.. По-моєму прілічнее бить ізнасіловою, ніжелі українізірованою. *(Одійшла).*

— Улько! Зараз ти викликаєш Мокія і кажеш йому отут: або ти Мазенін, або я у тітки в Одесі... Отут казатимеш, в оцій кімнаті, чуєш? Я стоятиму за дверима! Тільки так! Або-або... Все!...

ТЬОТЯ

— Або-або!

МАЗАЙЛИХА

Або-або!

Пішли. Тьотя, побачивши, що Уля увійшла до Мокія в кімнату, вернулася. Підбігла до люстра, виглянула, тоді піднялася і почала крадькома виміряти свої ноги (чверткою на пальцях), Рина випулькнула з дверей:

Тьотю!

Тьотя зашарілася:

Я зараз... Це у мене підв'язка спала...

Пішла до Рини. Причинила двері:

3

Увійшли Мокій і Уля. Мокій узяв Улю за руку:

— Дуже радий, Улю, що навідала мене у моїй Холодногорській пуші. От... Дуже!.. А я, знаєте, учора, з нашого побачення прийшовши, довго ще не спав... І знаєте... Яюсь попалась під руку збірка поезій. Набрів, між іншим, на прекрасний примітив. Ось:

Ти, місяцю, який же ти ясний,
Як засвітиш—на весь світ прекрасний.
Ой, спусти вниз роги
засвіти по діброві,—
Покажи всі в степу до милої дороги.

Правда, чудесно звучить, Улю?

УЛЯ

Я їду жити до тітки... в Одесу, Моко.

— Як це... до тітки в Одесу?!

УЛЯ

— Так... в Одесу, до тітки... жити...

Мокій глухо:

— Серйозно?

УЛЯ

— Серйозно... Заставляють...

МОКІЙ

— Хто?

УЛЯ

— Різні тво... обставини, непереодоліміє препят-
ствія...

МОКІЙ

— По-українському — необорні перешкоди, кажуть.

Уля з натиском:

— Так... З одного боку, необорні, з другого —
непереодоліміє перешкоди.

МОКІЙ

— Як же це так!.. Раптом до тітки, жити, та ще
й в Одесу... (По павзі). Сиди один в холодній хаті,
нема з ким тихо розмовляти, а нікогісінько нема.

З-за дверей почулось по-
нукальне шипіння: ну-с-с...
нуш-ш... Уля щиро, з боєм:

— Моко!.. А ви б могли зробити... щось, щоб
я зосталася?

МОКІЙ

— Щось? Що саме, Улю?.. Що?..

УЛЯ

— Що?.. Прощайте!..

З-за дверей проповзло ши-
піння. Мокій глухо:

— Улю!.. Можна вас... хоч тепер... поцілувати?

УЛЯ

— Аж тепер!.. Ах ви ж... (Крізь сльози). Як по-
українському — різня, недогадливий...

МОКІЙ

— Ну, не домека...

УЛЯ

— Поцілуйте ж, не домеко милий...

*Мокій незграбно, але палко
й міцно поцілував Улю. Тоді
зворушено:*

— Скажіть, Улю... Що мені треба зробити, щоб
ви zostалися? Що?.. Я все зроблю! Все!..

УЛЯ

Що?.. *(Нависла мертва тиша. Улі прорізалась біля зуб
перша зморшка гострої печалі).* Ні! Прощайте!..

*Похилившись, рвучко пішла.
Услід їй гадючками поповзло
шипіння, свистіння. Мокій, щоб
не заплакати, побіг до себе в
кімнату.*

4

*Ускочили прожогом тьотя,
Рина і Мазайлиха. Тьотя до
Рини:*

— Біжи, Ринко!.. Скажи йому хоч ти, що треба
йому зробити...

*Рина була кинулась, але вер-
нулась:*

— Скажіть краще ви, тьотю...

*І тьотя була кинулась, але
теж стала, махнула рукою:*

— Маланхольная ідійотка!.. А який момент був,
Рино! Який момент!.. Такого моменту вже не буде.
(Мазайлиха заплакала).

5

*Ускочив напіводягнений Ма-
зайло в газетю в руках:*

— Серце!.. Води!.. Є публікація!.. Ось!..

ВСІ РАЗОМ

— Де?

— Невже, папо?..

— Господи!

МАЗАЙЛО

— Ось!... (Істерично). Обережно, не порвіть! Ось... Ось... Харківський Окрзагс на підставі арт. 142—144 Кодексу... Не можу, ви розумієте... В очах райдуги, метелики, луки... Пахнет сеном над лукамі!...

Тьотя взяла у Мазайла газету:

— Дайте, я прочитаю...

МАЗАЙЛО

— Обережніше, не помніть! Не помніть!

ТЬОТЯ урочисто:

— Харківський Окрзагс на підставі арт. 142—144 Кодексу Законів про родинну опіку та шлюб оголошує: громадянин Мина Мазайло міняє своє прізвище Мазайло на Мазенін. (До Рини). А що, не казала я, що прізвище сьогодні буде опубліковане! Не казала!... Песней душу веселя...

РИНА

— Тьотю, яка ж радість!... Баби с к-рап-лями рядами...

МАЗАЙЛИХА

— Ходят, сено шевеля... (засміялась, заплакала).

6

Увійшов дядько Тарас:

— Цікаве що в газеті, чи як? (На його ніхто не звернув уваги).

МАЗАЙЛО до тьоті:

— І з'явіть ви собі, як я зразу одшукав... Не читаючи газети, одшукав. Якось зразу вийшло, і знаєте через що? Серце!... Кажуть, пишуть — серце орган, що гонить кров, орган кровогону. Нічого подібного! Серце — це орган, що перш за все передчуває і вгадує. Ще за газету не взявся, а воно вже тьох — є публікація! Ще не взявся читати (узявся ру-

нами за серце, немов стиснув йому руку), як ти, моє ненаглядне, любе серце, вже тьохнуло: дивися на останній сторінці внизу!.. (Стиснув ще міцніше). Спасибі! Спасибі за віщування! Спасибі!.. Там сухое убірають мужичкі є-во кру-ком...

ДЯДЬКО ТАРАС

— Гм... Невже таки опубліковано! Га?

Знов ніхто на дядька уваги.

МАЗАЙЛИХА

— Така радість, що я вже не знаю, що нам далі й робити!.. На воз вілами кідають...

РИНА

— Що?.. На підставі публікації голосно сказати: однині я Рина Мазеніна!

МАЗАЙЛИХА

— Лина Мазеніна!

МАЗАЙЛО

— Мина Мазенін!.. Боже!.. Воз растьот, растьот, как дом...

ДЯДЬКО ТАРАС

— Га, питаюся?

ТЬОТЯ МОТЯ

— А тепер слухайте, милії мої люди. Є пропозиція — газету завести у рямці...

РИНА

— Під скло, тьотю! У нас залишилися рями і скло від царського портрета, на горищі... Ура-а!

ТЬотя Мотя узяла газету:

— В рямці! Всім нам прибратися і, врочисто по-здоровивши хрещеника, пообідати... (Пішла і, проходячи повз дядька Тараса, весело, жартливо показав на його). Ну!.. Важіданьї конь убогій, точно вкопаний стоїть... Ха-ха-ха. (Вийшла).

МАЗАЙЛО

— Уші врозь, ду-кою но-кі... Лино! А вийми

мені й подай сюди до люстра дореволюційний мій парадний сюртук.

Став перед люстром. Рина і Мазайлиха побігли.

ДЯДЬКО ТАРАС

— Га? Думалось — Мазайловський, мірялось — Мазайлович, мріялось Мазайленко з корня маз вийде, а вийшов Мазенін. П'ять на п'ять було! Ой, дурень я, дурень!.. *(пішов, ухопившись за голову).*

6

Убіла Мазайлиха з сюртуком.

— На!.. Мотенька сказала, щоб ти мерщій одягався, бо й нам треба до люстра... Крім того, може знайомі, сусіди, дізнавшись про публікацію, придуть... Мерщій же, Минусю, мерщій! Щоб не вишло: і як будто, стоя спіт...

Поцілувавши чоловіка, побігла

МАЗАЙЛО САМ

— Однині я — Мина Мазенін. *(Став перед люстром).* Здрастуйте, Мазенін, Мина Марковичу! *(Привітався на друшій голос).* А - а, добродій Мазенін? Моє вам!.. *(Ще привітався на третій голос).* Товаришу Мазенін! Здрастуйте!.. *(Ще привітався).* Здоров був Мазенін! Зайдімо?.. Гм *(помріяв трошки).* Ви не знайомі? *(Подавши комусь руку).* Дуже приємно — Мазенін *(уклонився).* Будь ласка, ви часом не Мазенін? *(кинув головою).* Так, я Мазенін!.. *(офіційним голосом).* Ваше посвідчення, громадянине! *(Тоді немов подав комусь посвідчення).* Будь ласка! Мазенін! *(Тоді з офіційного на м'який).* Вибачте, ось у ці двері, товаришу Мазенін... *(Ситим голосом).* Були там Вішньов, Спаський, Де - Розе, Мазенін...

7

Убіла Мазайлиха:

— Рина вже дістала з горища ряму... Ти скоро?.. Та навіщо ти скидаєш штани?..

*Замріяний Мазайло маши-
нально застібнув штани і знов
до когось :*

— Вдома?.. Скажіть, що прийшов Мазенін з дру-
жиною. Здрастуйте!.. *(Підвів до когось жінку).* А це
моя дружина.

МАЗАЙЛИХА

— Ах, Мазеніна... А тепер, Минасю, я... Це
мій чоло...

Мазайло перехопив :

— Ні, не так... *(Немов подзвонив і тоді немов до по-
коївки).* Тут живуть Мазеніни?.. Будь ласка...

МАЗАЙЛИХА

— А ще краще так... *(Немов вітаючись і цілуючись з
кимсь).* Прошу ласкаво, заходьте... Це мій чоло...

Мазайло вклонився :

— Мазенін! Ні, краще так : вип'ємо за здоров'я
нашого вельмишановного Мيني Марковича Мазе-
ніна!..

МАЗАЙЛИХА

— За мадам Мазеніну! За Килину Трохимівну
Мазеніну!.. *(випила).*

8

*Тимчасом через кімнату пе-
рейшов, нікого не бачачи, нічого
не помічаючи, дядько Тарас.*

— Дурень же я дурень!

*Мазайло теж нічого не помі-
чаючи, немов випивши:*

— Вип'ємо, Мазенін, га?

*Мазайлиха, кокетуючи паль-
чиком :*

— Мадам Мазеніна!.. Випийте...

9

Вскочила Рина :

— Тьотя вже заводить газету під скло. Ви ско...
Та на віщо ти, папо, скидаєш спідню сорочку? Ма-
мо! А ти здуріла? Теж розстібнулася...

Мазайло замріяно :

— Слово має Мина Маркович Мазенін.

Мазайлиха замріяно :

— Вам скільки аршин, мадам Мазеніна?

МАЗАЙЛО

— Браво! Хай живе Мазенін!..

МАЗАЙЛИХА

— Ці квіти й конфекти однесіть, будь ласка...

Рина замріяно :

— Рині Мазеніній...

МАЗАЙЛО

— Чули? Помер Мазенін, Мина Маркович...

МАЗАЙЛИХА

— Засмучені тяжко, про це жалібно оповіщають всіх родичів і друзів дружина...

РИНА

— І дочка — Мазеніни...

Замислились

10

Через кімнату перейшов, нікого не бачачи й нічого не помічаючи, дядько Тарас :

— Ой - ой - йо же дурень!

МАЗАЙЛО

— На цвинтарі пам'ятник золотими буквами: — Тут спочиває прах Мина Марковича.

МАЗАЙЛИХА

— Мазеніна.

МАЗАЙЛО

— Або просто: Тут — Мазенін...

РИНА

І наша вулиця — вулиця Мазеніних.

Обнялися втрьох і од щастя заплакали.

Увійшла тьотя Мотя:

— Я вже все зробила: газета в рямцях, під склом!... Ви ско... Та що з вами, милії ви мої, люди!... Що трапилось?.. Ви плачете?..

МАЗАЙЛО

— Це ми з радості... Ну, якось не віриться, чи давно було: Мазайло-Квач, Мазайло, Мазайлиха, Мазайлята, Мазайлівна... І от ми — Мазеніни, і от я нарешті — Мазенін!

Тьотя й собі слізку вронила:

— Треба буде й собі трошки одмінити прізвище. Розторгуєва — це прекрасне прізвище, та жаль не модне тепер... От, наприклад, Металова - Темброва — зовсім друга річ...

Дядько Тарас услід:

Увійшов дядько Тарас:

Та який же дурень!... (Побачив, як обнялися тьотя, Мазайло, Мазайлиха, Рина). Так... Як був собі до революції у нас підрядчик один земський та будував він земству школи, лікарні, дороги, — ну, а собі за це будинки. Хоч і крав, дак міцно ж будував, не то що тепер для житлокоопів будують. Та не про це я хотів сказати. Як прийшла революція, то націоналізували його будинки. То він, через п'ять років із тюрми вийшовши, пішов просто до виконкому. Прийшов, двері прочинив та й пита: я ще вам не потрібний? Ні, кажуть... Ну, то я послі прийду... Так оце і я тепер спитаю (сумно - лукаво) я вам ще не потрібний?

ТЬОТЯ

— Ні!... (до Мазайлів).¹ Ходімо, я ж покажу газету, мої милі. Ви не впізнаєте її!...

Дядько Тарас услід:

— Ну, то я послі прийду.

ТЬОТЯ

— Ба ні!... Ви нам потрібний! Будь ласка, одчините двері, як хто прийде до нас поздоровити Мину Марковича... Будь ласка!... (пішли).

*Дядько Тарас од образи
зна, що робити. Постукав
Мокія:*

— Тобі я ще не потрібний?

13

Вилянув Мокій:

— Як комсомольцю кадила, так ви мені потрібні.

Тоді дядько Тарас у люстро:

— А собі ти ще потрібний? *(Подивився і почав сам себе в люстро лаяти)*. П'ять на п'ять, га! Ні, таки ти дурень, Тарасе! Бельбас! Бевзь! Недотепа! Кеп! Йолоп! Глупак! Телепень! Дурко! Дуропляс! Дурноверх! Дурепенко! Дурба! Дурило! Дурбас! Дурундас!

*Задзвонив у сінях дзвоник.
Дядько пождав, чи не вийде хто
одчинити двері. Тоді:*

— Гаразд! Я одчиню, будь ласка, але ж я і зачиню за вами і в першу чергу за тобою, радянський українце. Ох і зачиню ж!..

*Пішов, одчинив і ще в сі-
нях:*

— Ага - а!

14

*Увійшла Баронова - Козино
з букетом квіток. Побачивши,
що в кімнаті нікого нема, за-
нервувалася.*

ДЯДЬКО ТАРАС

— Так. Виходить, це я вам одчинив двері?

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Так...

*Дядько Тарас з прихованою
погрозою в голосі:*

— Гм... Підождіть.

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Вибачте, тобто — мерсі... Скажіть, будь ласка, чи вдома Мазеніни?

ДЯДЬКО ТАРАС

— Гм... Зайломази, ви хотіли спитати.

У Баронової - Козино закалатало серце. Пальцями до вух:

— Вибачте, ви ще, мабуть, не читали — в сьогоднішній газеті є публікація...

ДЯДЬКО ТАРАС

— А в завтрашній буде моє спростовання: тільки Зайломази! Чуєте? Зайломази! Як це так: раз, два, три — і вже Мазеніни, га! Та ви знаєте, як це за старого режиму робилося, га! Знаєте, що тоді потрібно було, щоб змінити прізвище — цілі роки і найвищий царський дозвіл, га! Знаєте, наприклад, як міняв у нас (і це, між іншим, історичний факт) своє прізвище секретар одної земської повітової управи, Каленик Митрофанович Гімненко. *(Баронова - Козино ойнувши, сіла)*. Це ж не то, що, припустімо, Непий-Пиво, або Тягни-Рядно якесь, а справді трагічне прізвище. Знаєте, що за великі гроші виправив він його на Говненка *(Баронова - Козино тихо знепритомніла)*, а далі, ну не як не можна. Та знаєте, що тільки по трьох роках клопотання, тільки сам цар Олександр третій соїзволив змінити Говненка на Вороненка, га!

Помітив, що Баронова - Козино знепритомніла:

— Ага-а!.. це тільки од такого, вибачте, мало-важного історичного факту обморок узяв, а якби я навів вам сотні, тисячі зовсім не таких, а справді трагічних історичних подій і фактів. Га! Га, питаюся? *(по павзі)*. Що ж тепер мені ще зробити? *(Побачив на люстрі газету)*. Хіба газету почитати! Ну й що ж! *(Сів читати)*. З горя козак „Вісті“ читає, бо своїх немає. *(Прочитав дещо, заплющив очі)*. Отак тільки їх і можна читати: як читаєш — закуняєш, прокуняєш — знов читаєш, свого віку козацького доживаєш... *(Подивився ще в газету і раптом)*. Ха-ха-ха! Іона Вочревісуший! Люблю зладєя!

Баронова - Козино очулася:

— Ви ще й смієтесь! Ви ще й глузуєте!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Де ж пак! Читаєш фельетона — зовсім не смішно й не дотепно, ну а вже як дочитаєшся до підпису, — не можна вдержатись. Ха - ха - ха! Іона ще й Вочревісущий.

Баронова - Козино встала:

— Будь ласка! Але од цього прізвища я вже не впаду. Це прізвище, навпаки, очуло мене і на ноги підвело...

Пішла до другої кімнати, та в цей момент

15

Широко, навстіж розчинилися двері — од старих Мазайлів і од Мокія. Разом увійшли: Мазайло в чорному сюртуці, тьотя Мотя з газетним аркушем, заведеним в рямці під скло, Мазайлиха, Рина з букетом, з одного самотнього Мокій з другого боку. Заграла музика і почався балет.

Баронова - Козино поздоровила Мазайло, тьотю Мотю, Рину Мазайлиху, тоді до Мазайла:

— А не забули ще... Пахнет сеном над...

МАЗАЙЛО

— Пахнет сеном над лу - ка - мі...

БАРОНОВА - КОЗИНО

— Браво! Браво! Браво! Прекрасно!

МАЗАЙЛО

— Гех! Песньой душу веселя...

Баронова - Козино, Мазайло, тьотя, Рина, Мазайлиха разом:

— Баби с к - рап - лямі рядами
Ходят сено шевеля.

Дядько Тарас демонстра-
тивно :

— Вийшли в поле косарі
Косить ранком на зорі,
Гей нуте, косарі,
Бо не рано почали.

Мокій самотно :

— Під горою над криницею.
Горювали брат з сестрицею...

Тьотя Мотя прибила на стіну
газету в рямцях. Тоді :

— Хай живе Мина Маркович Мазенін! Ура-а!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Хай живе Мазайловський (нишком) Гетьман Ви-
говський!

МОКІЙ

— Мазайло - Квач!

Тьотя, Мазайло, Мазайлиха,
Баронова - Козино, Рина ото-
чили Мокія :

— Мазенін! Мазенін!

МОКІЙ

— Мазайло - Квач!

Тьотя та інші

— Мазенін!

МОКІЙ

— Мазайло - Квач!

Тьотя, за нею інші закрути-
лися метелицею, приспівуючи :

Там сухое убірають і т. д.
Хоч не рано почали,
Так багато утяди і т. д.

ТЬОТЯ МОТЯ

— Хай живе Мазенін!
Мазенін!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Хай живе Мазайлович (нишком) Гетьман Са-
мойлович!

— Мазайло - Квач!

ТЬОТЯ МОТЯ ТА ІНШІ

Ледве не збили з ніг Мокія:

— В очіданьї конь убогій і т. д.

Хай живе

— Мазенін! Ха - ха - ха! Мазенін!

ДЯДЬКО ТАРАС

— Мазайленко (нишком) Гетьман Дорошенко!

*Мокій в колі, заткнувши уха.
Знесилено:*

— Мазайло - Квач! Мазайло - Квач!

*ТЬотя Мотя та інші заска-
кали:*

Только Жучка удалая
В рихлом сене, как в волнах,
То взлетая, то ныряя,
Скачет, лая, впопыхах.
(У Мазайла: упопыхах).

*Закрутились кругом Мокія.
переможно виукуючи:*

— Хай живе Мазенін!

— Мазенін!

16

*Раптом увійшли: Тертико
з м'ячем і з газетою „Комсо-
молець України“, Губа і в пер-
спективі за ними — Уля. Мокій
до них:*

— Поможіть хоч ви! Сам уже не можу, хіба ж не бачите...

Тертика м'ячем бац з підлогу:

— А скажіть, що за шум сочинився?

ГУБА

— З якого приводу? Чого?

*ТЬотя Мотя показала на га-
зету в рямцях:*

— Будь ласка! Будь ласка, молодії мої люди — прочитайте!

Губа підійшов до газети:

— А що тут таке?

МАЗАЙЛО

— Серце ще з ранку... Та краще прочитайте самі! Голосно прочитайте!.. Будь ласка, одчиніть там вікна, двері, щоб усім було чути! Всім, всім, всім!

Губа, придивляючись, почав читати:

— Українізація.

ТЬОТЯ МОТЯ

— Не те читаєте, мій милий, і не там!..

МАЗАЙЛО

— Не те і не там!.. Дивіться знизу.

Тертика м'ячем:

— Читай, Ваню, згори, коли на те пішло!

Губа нашвидку:

— Адміністрація маріупільського заводу не пустила на завод комісії в справі українізації...

ТЬОТЯ Й МАЗАЙЛО

— Та не про те, милий ви хлопче! Не там! Дивіться в об'явах!

ГУБА

— За останній час на багато збільшився попит на українську книжку поміж робітництвом на Харківських заводах... За систематичний зловмисний опір українізації...

ТЬОТЯ

— Ах, боже мій! Та що ви там вичитуєте про якусь українізацію... Ви знизу прочитайте!.. Оповідки!

МАЗАЙЛО

— Он там читайте! Бачите? Я навіть звідси бачу: Харківський Окрзагс на підставі арт. 142—144 Кодексу...

ГУБА

— Стривайте! Стривайте! Та невже?... *(Перечитав якісь рядки в газеті).*

МАЗАЙЛО

— А ви думали! Серце ж, кажу...

ГУБА

— За постановою комісії в справах українізації, що перевірила апарат Донвугілля, звільнено з посади за систематичний і зловмисний опір українізації службовця М. М. Мазайла - Мазеніна...

*Ойкнули. Тьотя Мотя роз-
зубилася. До Мазайла:*

— Що ж це таке?.. Як це?..

Рина до батька:

— Невже цьому правда, папо?.. Та чого ти мовчиш?

*Тьотя і Рина з одного і з
другого боку:*

— Мино Марковичу!

— Папо!

*Дядько Тарас, підійшовши
вдивився в Мазайла:*

— Він уже ні гу, ні му!.. Ні ге, ні ме — занімів!

МАЗАЙЛИХА

— Голкою, Мино! Язика поколи голкою!..

Тертика до Мокія:

— А ми прийшли врятувати тебе од міщанської стихії... Ближче до комсомолу! Держися комсомолу! Верни руля на комсомол! Ну?

УЛЯ

— Це я... Побачила — наші комсомольці йдуть... Так я покликала на поміч... Я вже до тітки ніколи не поїду.

ТЕРТИКА

— Ну!

Мокій до Улі:

— Ну, Улю!... (до комсомольців)

Присяги не кажемо тепер...

ГУБА

— Знаю. Це вірш Яновського:
Десять літ будуєм Владу Рад.

Маяком стоїть УСРР.
Нація не піде вже назад!

ТЕРТИКА

— Навпаки,— скоро скажемо всім Мазеніним : гол !

*Ударив м'яча. Губа підбив.
Мокий і собі, Уля собі.*

Прочитали „Мину
Мазайла“? Поті-

ІНТЕРМЕДІЯ

снить же руку Літярмаркові за те, що він не пошкодував ні сил, ні коштів для того, щоб дати своїм читачам цю надзвичайної краси річ. Про автора не говоритимемо : це вище за нас. А про саму річ, про „Мину Мазайла“ говорити варт! Правда?

Автор цих рядків і на виставах і при обговоренні після зачитання „Мини Мазайла“, між іншим, зауважив ось що :

Страшенно, до істерики, ненавидять і автора, і комедію, знаєте хто?

а) Коротконогі жінки. М. Куліш дуже таки ризикнув, подавши оту сентенцію : „Нема нічого гіршого, як коротконога жінка“. Крім того, що він завдав усім жінкам клопоту міряти свої ноги, він просто обурих не менш як відсотків з 50 жінок, що їм природа прикоротила те, чим вони дибають. Маєте тепер : 50% жіноцтва — вороги цієї прекрасної комедії.

б) Українізовані. „По-моєму, гораздо при-ятнее бити ізнасілованной, нежели українізованной“ (Тьотя Мотя). Грубезна частина міського населення українізована. Маєте : грубезна частина — вороги цієї прекрасної комедії.

в) — І он (цебто, автор) смог дійти до такого нахальства, что приравнял эту противную українізацію до насілія?! Ах! Ах!

Маєте: всі згвалтовані і всі, хто українізує,— во роги цієї прекрасної комедії.

г) Всі Мيني Мазайли. Всі, кому оте прокляте „ги“ кар'єру поламало.

г) Всі вчителі „правильних проізношеній“. Одне слово— всі ті, хто отим самим „ге“ тільки й живе.

д) Всі „дядьки Тараси з Києва“. Це зрозуміло. Комедія ця та й сам її автор „не з тих Тертик“. А раз „не з тих“— не тільки утримуються, а й ненавидять.

е) Всі Рини, всі Мазайлихи, всі тьоті Моті. Коментарів, я гадаю, тут непотрібно.

є) Рецензенти кількох центральних і кількох провінційальних газет. Чим це пояснити? Я питаю. Питаю центральних рецензентів:

— Чому „Мина Мазайло“ не може бути актуальною, сценічною, художньою п'єсою?

Відповідь така:

— Етого не может бить!

— Чому цього не може бути?

— Етого не может бить уже потому, что етого не может бить нікогда!

З такими аргументами, як ви бачите, не можна не погодитись.

А провінційальні рецензенти (не всі! не всі!) ті просто кажуть: „Скажи, враже, як пан каже“.

І це правильно!

Бачите, скільки миноненависників!

Хто любить „Мину Мазайла“?

Люблять її комсомольці, люблять її робітники, люблять її всі, в кому не згасла ненависть до міщанства, до пошлости, до обивательської глупоти.

А я, цих рядків автор, про одне тільки прошу всіх тих, хто хоч трішечки на мене вважає. Коли я помру, тягніть мене до могили без музики, а йдіть за труною й танцюйте, приспівуючи:

Пахнет сном над лугами,
Песней душу веселя...

А Толя Петрицький, найкращий із усіх найкращих художників, хай співає:

Тільки жучка удалая
В рихлом сені, як в волнах,
То взлетая, то нирия,
Скачет, лая, в попихах.

Тоді „на тім світі я перед престолом всевишнього молитимусь за всіх миноненависників:

— Прости їх, господи, бо не відають вони, що творять...

Простіть, товариші, за затримку — беріться якнайшвидше за „Марка й Марину“ Максима Рильського.

1 *Одного разу, так
за кілька день
До перегонів, що оце
лишень*

МАРКО І МАРИНА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Глава із поеми¹

*Початись мають, у пекарні челядь
Зібралася. Був час, як тіні стелять
Для ночі постіль з голубих шовків.
Вишневий сад — він тільки но зацвів,
Данину першу виплативши бджолам, —
Дрімав і снів. Далеко десь, над полем,
Накульгувала пісня: певне, хтось
Вів коні на ніч. У ставу зійшлося
Жабине плем'я на гучні розмови.
Гай, гай! Чи ви забулися, братове,
Які то ночі в молодих літах
Нам спати не давали! Що за шлях
Висвічував між чорними дубами!*

¹ Це уривок із поеми, що за тло собі має часи кріпацтва на Україні (XIX ст.). Діється в маєтку пана Людвіга Пшемисловського, куди сусіди з'їхалися на кінські перегони. Марина — нова служниця у Пшемисловського. Тибурий, далі згаданий — мандрований поет-дивак. Замітальський — сусідній дідич, славний своїми витівками — М. Р.

Та годі з тими юними літами:
Коли пройшли — нехай ідуть під шум.

Оповідач невтомний, дід Наум,
Знавець на куховарстві й пиятиці,
Розказував билиці й небилиці.
Було тут — що й казати! — про відьом,
Що в кішку обертаються, клубком
Під ноги котяться, всім шкоду коять
І корови в дійницю чорну доять, —
А вдень жінки, звичайно, як жінки:
Хоч довгі розпускають язики,
Дак кодло ж їхнє все на тім однаке.
А то ще бідолашні вовкулаки!
Одного з них Наумів брат, Матвій,
(Не вірите? Йй - богу, хрест святий!
Небіжчика б спитали Гарасима!)
У сінечках застукав, під дверима,
Рубнув сокирою — ну й зарубав.
По тім Петро шукав і перестав
Свойого сина: наче впав у воду.
А сам Наум таку колись пригоду
На очі власні бачив — тому год
Із п'ятдесят. До церкви йшов народ,
Бо малось бути вічнання. Микита
(Усе було він ходить гордовито
Та крутить уси чорні) до вінця
Гафійку вів. Уже і пан - отця
Згодили, напекли і наварили,
Барило оковитої купили
В Яхнянській коршмі, — все було як слід.
І на тобі: відкільсь узявся дід
Старий, як світ, махнув отак рукою,
Очима блиснув, тупнув раз ногою —
І люд увесь, дивуючи, замовк:
Нема Микити, тільки сірий вовк
Завив біля Гафійки, об коліна
Потерся йй, заскиглив, як дитина,

І скоком через улицю побіг, —
А чарівник розтав, неначе сніг,
Як дим розвіявся. Таке бувало!
Та дива різного й тепер чимало
По світу ходять....

Далі перейшло

На те, про що й лягаючи село
І вставши марило: тоді бо саме
Всі кріпаки жилися чутками,
Що от, мовляв, не за горами день,
Коли... Тихенко навіть співано пісень, —
Тихесенько, бо й стіни мають уші, —
Що мають закінчитися катуші,
Знущання панські. Казано: списав
Цар на папері волю; заховав
Хтось волю ту од люду та чекати
Недовго вже... Любили, наслухати
Молодші про одважних гайдамак.
Перед очима уставав байрак
Та темна ніч, та коні на припоні,
Та ніж свячений у твердій долоні.
— Ех, так би...

— Цитьте! Цитьте і мовчіть!
На слухний час терпливо, діти, ждіть,
На слухний час...

— А то ще Кутерного,
Підлизник панський, пес отой...

— До його, —

У старших мову раптом хтось упав, —
Сьогодні пан сказати посилав,
Щоб із села приведено Марину
Пшеничину...

— Яку? Оту дитину?

— Чого ж? Уже шіснадцятий либонь
Входить їй...

Зненацька як огонь

Спахнув Наум: немов стріла із лука
Була та новина. Його онука

Маринка! І сюди! До двору! Це вже край!
Уже нагляділо несите! Та нехай
Із тими бавився б, що добре знають,
Чого пани в покої закликають —
І немощну навчилися ґріти плоть...
А, голову б ту лису розколоть
Надвое! Випекти б ті очі кляті!
Але Наум мовчить — бо піч у хаті,
Бо під вікном щось ніби шелестить...

Навчило горе почуття тайть,
Навчило лихо зуплювати зуби...
Мариночка! Дівча лагідне й любе!

Не раз, було, як випаде коли
Година вільна (бо таки ж були
І для раба години вільні часом!),
Наум, підперезавшись ветхим пасом
За пазуху щось потай ісхова
І йде в село: його дочка, вдова,
Старого звичайненько привітає,
А він уже гостинця добуває
З-за пазухи. Неначе мишеня,
Що з нірки вибігло посеред дня,
Пробігло хатою — і знов у нірку,
Так дівчинка майне то при одвірку,
То при вікні, то знову на печі...
— Ану вгадай, онуко, — калачі
Чи щось солодше в узликові цьому?
І зморшки розпливаються старому,
Як соняшне проміння восени
По сивім обрії...

Були й сини
Колись у нього — шкода й споминати,
Минулося....

І тістечка, й цукати,
Украдені від панського стола —
Украдені! — ласієчка мала
Зубами молодими розризала...

Та чи ж на те росла і виростала
Коса у неї пишна і густа,
Щоб мишеня для ситого kota
Було поживою? А, грім би з неба!...
Але Наум мовчить: мовчати треба:
Не за горами, може, слухний час.

2 Наївний люд в Шампані світлій пас
Наївні череди. Бреніли роси,
Дзвінки співали. Чом же стоголосий
Котився стоїн по ясній землі?
Чому вони — дофіни, королі
І лицарі в мисюрках, у шоломах
Не йшли шукать по землях невідомих
Жінок і золота? Чому вони
Копитами грабіжної війни
Веселі виноградники топтали?
Чому своїм підданцям не давали
У мирному убожестві зростать?
Чом Каїнова налягла печать
На тихе чоло Франції?

Пожари

Змітали села. Ніби голос кари,
Лунали грізно сурми бойові, —
А на траві, на вквітчаній траві,
Що їй би тільки щасних коликати,
В обійми хижі падали дівчата —
Солодка здобич диких вояків,
І цвіт, що для коханого розувів,
Рука гвалтовна жадібно зривала.
Дарма їх мука, скарга їх лунала
Стократною луною до небес.
Дарма побожний люд молив чудес
І миродайних у блакиті видив! —
Ніхто рятунку ані знав, ні відав.

І дівчина, пастушка молода,
Дім отчий для отчизни покида:
Уже їй кіз на пагорбах не пасти.

На чорному коні, у сяйві власти,
В одежі білій виїде вона —
І їй до ніг приклониться війна
І килима простелить перемога.
А ти ж, а ти, моя пастушко вбога,
Марино простосерда! Нащо ти
Із рідних лук рокована піти
До панських озолочених покоїв?
Не для борні, не для звитяжних воїв
Покинеш, доню, череду свою!
Хоч би в солодкому зомліть бою!
Хоч би згоріти так, як та згоріла!
Ні: мед хмільний недіткнутого тіла
Старі, жадливі вицідять уста,
І заміє пісенька проста,
Що росяними ранками вродилась...
Марино! Серце! Чом ти не втопилась?

Та знай: росте — вже й ручки простяга —
Не Орлеанська дівка, ні! Друга,
Величніша й сміліша. Горду діву
Народ зачав під ґрім святого гніву,
У блискавицях, в бурі народив...
І виросте, і вже не королів,
І не дофінів виїде рятувати, —
Невільників на вільне скличе свято.
Гей, бідарі по селах, по містах!
Прийде той день — і станете під стяг,
Що грає, ніби полум'я пожару,
І мсту гнобителям, і ситим кару,
І радість визволенням приріка.
І потечуть народи, як ріка,
Одна ріка в єдине, горде море, —
І стоїн ваш, і ваші муки й горе,
І сльози, що палають і печуть,
Трояндами земними розцвітуть.

З Лише Марко уміє догодити,
Як часом пан, капризний і сердитий

(Подагра, старість, нелади, нудьга...)
Ісхоче виїхати. Запряга
Марко в ридван улюблені араби
І — но, кохані!

Вже ж Марка небаби
Ніхто б не міг у світі перейти!

Шумлять гаї, гудуть тонкі мости,
Зміясті вигинаються дороги
І сонце коням падає під ноги.
А він сидить, вродливий та стрункий,
І грою непохитної руки
Старого конелюба потішає.

„Той машталір, хто кінську душу знає“ —
Пан Пшемисловський любить примовлять.
І справді — коні як огонь горять,
Летять як вітер, слухають як діти, —
Марко бо вмів з ними говорити,
Хоча здебільшого якраз мовчить.
Буть фурманом — не віршики ліпить!
Лише щоб розминутися з шаблемою
Його я не зрівняю з фаетоном.

А дід Марків — той у бувальцях був.
Коли народ, як чорна ніч, загув,
Зібравшись святити у діброві
Дзвінкі ножі, коли Залізнякові
Подав правицю Гонта, — серед тих,
Кого пророк у віршах огняних
Синами, дітьми, квітами взиває
І славою нетлінною вінчає,
Кіндрат Небаба із найперших став.
Од нього в спадщину Марко й дістав
Веселі очі, рухи гордовиті
Та сміливість — найвищий дар у світі.

То ж не одна, спираючись на тин,
Як проїздить чи переходить він,
Погляне, зашаріється та й блисне

Оцима так, аж тому серце стисне.
Ой, Марку, Марку! Від дівочих брів
Добра не жди!

Раз поглядом зустрів
Марину він — вона йшла полоти
Картоплю на вгороді...

Серце! Що ти
Пригадуєш! Чому ти знов болиш?
Чому — немов на провесні шпориш
На збитій, стоптаній росте дорозі —
Чуття забуті і забуті сльози
Там виникають, де усе пройшло?
Та менше з тим. Марко через село
Із паном їхав. Глянула Марина —
Він позирнув — і та одна хвилина
Обом їм позначила цілий вік.
Проїхав, оглянувся раз — і зник
У куряві. А сонце по-новому
Світилося у небі голубому.

Тибуруцій якось порівняв царем
У пана Людвіга (ми назовем
Річ власним ім'ям) з китицею квітів:
Там пелюсток рожевий Теокритів,
Там лілія, вербена ніжна там,
Фіялка скромна... Пан Тибуруцій сам
Ладен би був зірвать хоч найскромнішу,
Дарма що підтоптався, що на мишу
Стареньку схожий в козушку своїм,
Котрий вродився чи не разом з ним
І став йому немов за другу шкуру...
Та Людвіг має не таку натуру,
Щоб розкидатися своїм добром.
Вже й паничі звивалися кругом,
Щоб ухопити краплю меду того, —
Але дарма! Не вдіяти нічого!
От і тепер (гадав старий поет,
Облизуючися) нова у букет

Попала квітка, свіжа і невинна, —
 Та тільки й того, що ім'я Марина
 Він захопив, — і раз їй підморгнув...
 От стариган! Яке добро здобув! —
 І пан Тибурий, заздощами повен,
 Німує серед людських перемовин
 І галасу гостей не поміча:
 На коні дивиться, — а з-за плеча
 Нема — нема, та й знов туди погляне,
 Куди вже зір і Густава, й Мар'яна¹⁾
 Не раз, не два цікаво забідав...
 Ну й Людвіг! Ну й цукерочка доп'яв!

А що ж Марко? Не забідай, читачу:
 Усьому місце я своє назначу
 І кожному дорогу приділю.
 А як епічний над усе люблю
 Високий лад, розлогий та повільний,
 То погляд спостережливий і пильний
 Туди звертаю, де шумлять бичі,
 Де б'ються об заклади паничі
 Де Замітальського хвилює пузо...
 Благослови ж мене, примхлива музо!

Невже ж і Максима ІНТЕРМЕДІЯ
 Рильського треба
 вам, читачі ви наші дорогі, „рекомендувати“?
 Це ж той самий Максим Рильський, що — пам'я-
 таєте? — колись сказав:

Я молодий і чистий,
 Як вічність молодий!

Це ж той самий Максим Рильський, що давно,
 ще, дорогі наші читачі, людей побачив:

Глянь: понад полями
 Як дими встають...

¹ Паничі — гості. М. Р.

Мамо, тепла мамо.
Люди, люди йдуть.

Він, Максим Рильський, і тепер „як вічність молодий“.

Він, Максим Рильський, і тепер людей бачить. І не тільки наших, сучасних людей бачить Максим Рильський, а й людей XIX століття, коли наші з вами діди й прадіди стогнали під батіжжям панським, а бабів і прабабів наших, коли були в їх ясні очі й пишні перса, водили до панських покоїв, де слиняві й шолудиві пани бабів і прабабів наших дзвінкого дівочтва позбавляли...

Сьогодні пан сказати посилав,
Щоб із села приведено Марину
Пшеничину...

Читайте, читайте, товаришочки наші дорогі, як нашим дідам жилося. Читайте й порівнюйте. Скиглимо ж — пошли нам господи здоров'я, що недобре нам живеться, що не гаразд нам ведеться. Читайте. Вчитуйтесь. А ми тимчасом попросимо, щоб Максима Рильського:

Благословила примхлива муза
Замітальського змалювати нам пузо...

Та так змалювати, щоб усім Замітальським, коли доведеться, ми цілили іменно в пузо... в пузо! в пузо!

Обрії бо, величні обрії, і на сході й на заході заставляють нам ті пуза.

Хай благословить.

І Фогель ішов на злочин
І одверто і свідомо. Не
ховався ні від себе, ні від
друзів, і, на диво, вони підтримували його, співчували,
боронили од провалу і до певної міри допомагали

А В І О М Е Х А Н І К

ВОЛОДИМИР КУЗЬМІЧ

йому. І одночасно, як це не парадоксально, мовчали, ховали кінці злочину перед чужими людьми, що вдерлися до їхньої країни.

Підготовка знову таки не хвилювала Фогеля, не бентежила, і думи його були чисті і кристальні, як повітряний океан ранком в часи польоту. Ніщо не мучило його, і сон був покійний, як завжди після впертої роботи, коли примчиш з ангарів додому і стомлений гепнешся в ліжку, аби швидше відпочити.

Злочин цей мав характерні і дивні прикмети: Фогель ховав зброю й вибухові речовини, але не збирався вбивати людей; бажав зла — і не мав лити крові; хотів нищити людське — і щиросердо любив усе людське.

Фогель ішов просто, не вагаючись. І дивно — вчора це не мало ознак злочинності. Двадцять годин тому — це було підготовкою до героїчного кроку, захищеного і таємного. Героїзм заради відчизни не виходив на світ, не чекав слави й похвал.

Навіть Вільгельм Роньє, його військовий начальник, просив зробити це якомога таємніше.

— Ось вам усі цидулки. Ідіть! Але з першим сигналом небезпеки нищьте сліди замаху і, коли не буде іншого виходу, кінчайте життя самогубством. Гірше для нас, коли ви лишитесь жити, бо факт вашого існування видасть нас з головою нашим ворогам!

І раптом Фогель відчув холодний дотик металічної коробки. Вільгельм Роньє, лейтенант цепеліна „LC — 18“, передав йому до рук пекельну машину і зник в нічній темряві ангара.

Фогель стояв з чудним настроєм таємниці і довго дивився на лейтенанта, що крокував у напрямі західних дверей.

Темрява висіла над ним густою сіткою, а скляний дах здався білим порешетованим проваллям серед чорних стін великої будови, що давала притулок залізним дзюбатим птахам.

Роньє розплився темною плямою олії, а Фогель все стояв з чудернацьким подивом на обличчі і машинально мацав пучками тіло пекельної машини.

Він ішов на героїчний вчинок. Шляхетність цього вчинку підносила догори усі почуття, бо він знав, що ніхто не пізнає його імени, що жаден німець не вимовить прізвище Фогель, коли прочитає в газетах, що невідомий ІКС досяг своєї мети і задовольнив жадання помсти усієї німецької нації.

Фогель нарешті поворухнувся і згадав, що надходить час дії. Справді, на ратуші близького містечка дзигарі оддзенькали покладену кількість північних ударів і змовкли, наче подаючи сигнал наступу нового ранку.

Притамованими кроками пройшов Фогель ангар — місце змови — і попрямував до дальнього елінгу.

Ніщо не затримувало напруженої уваги нічного героя. Лише думки грали в довгої лози і гналися одна за одною на коротенькій відстані порваних хвилин.

Вартові... охорона... перепустки... Контроль Міжнародньої Репараційної Комісії... — все злилося з рук, як жирна вода.

Фогель легко пройшов в елінг і дістався великої купи змотаних крицевих канатів. Поза ними чудово пробиратися — і Отто, не зупиняючись, продерся до гондоли цепеніна.

Тут він спинився і раптом замислився, здивований урочистим мовчанням довжелезного гіганта. Отто не зважав, що він витрачає час, що його можуть застати на місці злочину і знайти докази замаху.

Це не турбувало його.

Вразило Отто одно явище — таке звичайне і дрібне. Але воно мало величезний вплив на психічний стан авіомеханіка. Кострубаті брови збіглися, враз майнули темним рельєфом на лобі і застигли нерухомі, як помах двох крил.

Отто побачив вогонь і власне не вогонь, а трістий одбиток далекого кострища. Десь півкілометра

од них грілися вартіві, а тут на склі полум'я оддзеркалювалося на бокових вітринах елінга і впало скісним жмутком тихого проміння на горішній такелаж цепеліна.

Чи то ватра розгорілася, чи просто вітер дунув на кострище, полум'я раптом одбилося на пукатих металевих боках великого повітряного корабля.

Цепелін заграв виблиском вогню і від цього став рельєфним та видким. Вгорі заблищало тонке сплетіння сталених нервів і цепелін немов ожив. Він виріс у височінь і наче розбух, шукаючи простору для свого великого тіла.

Отто зніяковів. Який він нікчемний, непомітний перед цією організованою масою сталі, водню й полотна! Який колос — „LC — 18“, красунь — цепелін порівняно з ним!

Фогель іде проти нього. Іде проти свого коханого годованця, своєї домівки, проти себе.

А що казати про елінг, що мусить згинутися разом з „LC — 18“, хоч про його технічну красу згадував увесь світ. Елінг — велетенська скляна печера для повітряного циклопа буде знищений за якісь три години!

Фогелеві стало сумно. Розпаленими очима він шукав те місце, де вигравав вогник, і бачив лише одну темряву. Правда, він знайшов і змірив його висоту. Та од чорноти височінь здалася ще більшою. Могильна фантастика війнула йому в лице.

Схопившись, Отто швидко одімкнув двері гондоли, вліз туди і подався до кабіни машиніста. Це конче потрібно зробити, бо в кабіні є хід до середини корабля і там серед сімнадцяти колосальних камер, надутих воднем, він покладе пекельну машину.

Там же він заведе її і, не боячись нікого, засвітить потайного ліхтарика, поставить стрілки на дві години і три хвилини. Все це вночі, без жадного свідка. На дві і три хвилини! Це романтичний наказ Роньє — його начальника! Не в дванадцять, бо

це — шабльонно. В дві — всі краще сплять! В дві зоряна гіпноза сну знесилює увагу людей! А три хвилини — то надбавка для кращого відчуття героїзму.

Фогель квапився і де-не-де шарудів листами погано прикованої жерсти. Це його злило. Нині в самому щепеліні він загубив усякий контроль над собою. Змова здійснювалась, і він почав хвилюватися, як кожний хоробрий герой, що потрапляє в безлюдну тишу.

Думка, що він у гондолі, збентежила його. А спомин про вогники на обшивці корпусу „LC — 18“ намалював Отто злюче обличчя зрадженої істоти.

Він ішов руйнувати не себе, а працю людську. І тепер, коли руки торкалися речей, металічний холодок лякав механіка. Хтось прокинувся в залізі і біг за ним по п'ятах, просовував з усіх боків численні холодні руки і хапав за руки та ноги кістлявими пучками. Осіння прохолода пливла за ним і бігла мурашками по спині.

Фогель вилаявся стиха і, намагаючись не торкатися руками, просувався вперед серед безладдя в гондолі. Та, стукнувшись лобом, він зупинився і злякався... самого себе.

Магічна темрява охопила голову обценьками і все закружляло в зелено-блискучому колі безбарвних стомлених очей.

Заговорив щепелін, ожила праця в залізних мускулах і кожний поручень, кожний апарат кричав про своє заковане існування. Закричала накопичена праця поколінь! Піт робітників, піт інженера-будівника, злитий в один сталевий басейн, прокинувся і заходив тремтячими хвилями божевільного галасу. Метал заскавучав, немов передчуваючи власну загибель. А тіні тих, хто будував, мучився, страждав, оточили щепелін і кожною гайкою в бантинах та каркасі заголосили з довгими страшеними прокляттями.

Отто знову бачив виблиск вогню по щепеліні.

Так, це надмірний злочин! Нищити сконденсовану

працю — це не тільки руйнувати метал, палити водень, а образати пам'ять померлих працівників.

Отто знову бачив покійника батька, але не в могилі, і не воскреслого. Його батько жив в десятках тисяч заклопок оцього щепеліна та елінгу. Діди лежали кістями під фундаментом цієї будови, а численні брати, розкидані війною по фронтах, продовжували життя в тонкому плетиві сталєних тросів і хемізованих полотнах водневих кул.

Три покоління матеріалізувало свою працю, і от Фогель — одщепенець людського роду — йде з пекельною машиною на їхні творчі зусилля, щоб лишити зруйнований монумент надхнення — сірий попіл і спалені ребра залізних страхіть!

І вже не знаючи як, Фогель заліз до кабіни машиніста. Тут було менше заліза, і він з великою насолодою простяг руку на аксамитову канапу, щоб відпочити від неприємних дотиків металу.

Отто схилюся на канапу і замислюся. Що робити? Як зберегти „LC—18“?

Перше в житті переживав Фогель таке. Такого не траплялося, коли їхні дванадцять щепелінів налетіли на Лондон і коли він, авіомеханік на „LC—18“, допомагав скидати бомби з гондоли у безвість — на чорні квартали глибокого повітряного дна.

Ніжний оксамит трохи заспокоїв Фогеля. Три хвилини вагання — і знову перед ним постала згадка про Версальську угоду, про репарації.

— Щепеліни конфіскують! „LC—18“, „LC—19“, заберуть англійці і скористують проти його нації, проти Фогеля! Батькова праця, попавши у ворожий табір з нагодою нової війни, вб'є коли не Отто, то його земляків.

Висновок вплив ясний, рішучий. Аналіза доведена до кінця, і Фогель може радіти з місії, дорученої йому його начальником — ляйтенантом Роньє.

Німець твердо підвівся з канапи і, повний жадоби помсти, відчинив дверинку водневих камер.

Там темною стежкою протяглася довга смуга покладених дощок. Потайний ліхтарик освітив шлях, і Фогель тихою ходою подався до дев'ятого бальону, щоб зірвати цепеліна з центру.

II Розмова точилася більше години, брати ні до чого не дійшли. А як дивно. Вони мали волю, сили думок. В їхніх руках була ініціатива. Вони старанно обмірковували пляни на майбутнє, обговорювали кожний крок і проте бачили, що проти рожна не попреш. Мабуть, доведеться їм обоїм залишити авіацію і вивчатися на поганеньких професорів аеродинаміки та викладати метеорологію на цивільних курсах повітроплавства.

— Кінець війні! Німеччину скинено з рахунку! — сумно промовив Роньє-старший, схилиючи голову на бік і дивлячись у вічі Вільгельмові.

— Ганебний кінець! — сумно повторив Роньє-молодший і знову замислився.

Що робить? Що заподіяти? Кидати авіацію — укохану діяльність, не вилітати ранками у блакить, не зустрічати сонце у височині і не стрибати через хмари?

А все сталося через оту прокляту Антанту, через її жалюгідну заgreбучість. Все почалось з часів, коли на землях Райнлянду з'явилася Інтернаційна Репараційна Комісія.

Капітали Вольфганга і знання та досвід Вільгельма загубили усяку вартість, відколи по всіх фортецях, заводах і ангарах з'явилися накази головного комісара окупаційної зони.

- ... нищити фортеці, зривати їх у повітря.
- ... зносити вали, руйнувати надземні й підземні споруди.
- ... конфіскувати арсенали, накласти арешт на їхні склепи.
- ... конфіскувати усю військову флоту.
- ... накласти арешт на усю торговельну флоту, щоб забезпечити позов Бельгії, Франції і зруйнованої Польщі.
- ... гармати, гавбиці — на злам у металюргійну промисловість Антанти.
- ... дирижаблі жорсткого типу (цепеліни) конфіскувати.
- ... авіодвигуни знищити.
- ... літаки — те саме.

І багато, багато пунктів та пактів згадувалось у цю безсонну ніч обом братам. На всьому поклала одбиток Версальська нікчемна розбійницька угода. Всім ввижалося: не жити однині Німеччині, загине вона на радість ворожого табору. Вмре затиснена, закайданена в обценьки боргових рахунків, ім'я же їм — репарації. Загине її промисловість, подохне її пролетаріят, а капітали промисловців переллються золотим водоспадом в кишені антантових підприємців.

Вольфганг і Вільгельм довго мовчали. Нерадісна перспектива малювалася їм у майбутньому.

На енергію накинено саван.

Ініціативі — нагла смерть.

— Брате! — раптом озвався Вільгельм.

Вольфганг підняв сухі очі.

— Слухай, брате. Я не думаю, щоб ти загубив нух капіталіста! Я знаю, що ти старий біржовий вовк і не мені — молодшому — вчити тебе! Не забувай, що в кожній забороні єсть щілина, у яку можна пролізти. Нема смерти без життя! Якби не розшматували нашу любу батьківщину, власники золотого фонду (це — ми!) не повинні губити надії. Я пропоную тобі... навіть не пропоную, а морально зобов'язую піти таким шляхом!

І рішучий Вільгельм, повний військового запалу, запалив своїми думками брата. Вони обоє мусять кинути виклик отим інтернаціональним дурням, що чекають смерти своїх конкурентів. Капітал живе! Промисловці мусять діяти! Їхня кляса ще має багато сил, і от хай побачить майбутнє покоління, якими чудовими квітками розтрояндило сірі руїни повоєнної Німеччини. Хіба їм заборонена цивільна авіація? Хіба для них обох не є щастя — відновити здоровий рух золотої крові в побитому знівечиному тілі їхньої вітчизни?

— Це вдячна задача! Ми відкриємо авіозавод цивільних машин і скористаємось із численного попиту далеких країн, як от...

Далі Вільгельм перелічив кілька поважних країн та республік, бідних на авіацію.

— А сили де візьмемо? — спитав Вольфганг, підозріло ставлячись до фантастичної пропозиції брата.

— Демобілізовані літуни, авіатори, інженери, механіки — всі до наших послуг? Зайвина робочої сили!

Вільгельм, розумний син своєї класи, не довго переконував брата і нарешті довів, що їхня авіофірма за п'ять років поверне капітали з обороту.

— Та з людьми, подібними нам, плюс сотня Фогелів, не поспорить жадна країна!

— Я вірю тобі, любий брате! Але я хочу моральної запоруки! Доведи чимнебудь, що ти — прекрасний організатор! Я хочу мати доказ твоєї обачності! Коли хоч одне, звичайно, самостійне завдання буде вирішене, я оддам свої скарби на службу тобі! А покищо ризикування, на мою думку, надзвичайно велике!

Вільгельм зрозумів Волфганга і... не тягнучи розмови, пропонував заклад.

— Сьогодні я, Роньє-молодший натиснув на „я“, і моя команда виконує сміливий плян. В дві години і три хвилини ночі ми спалимо дирижабль „ЛС — 18“! Якщо нас викриє охорона і ми не сховаємо слідів, значить, я — нікчемний організатор!

Вольфганг кілька секунд дивився на нього, нарешті протяг руку і з'єднав її з братовою.

— Я згоджуюсь на заклад!

Усмішка пронизала обличчя обох Роньє. Очі молодшого вигравали запалом. Енергія шукала виходу і немов одбилась у зіниці. Тонкий ніс прикрашав обличчя, а ластовиння нервово роздувалось підчас розмови.

Роньє-старший був спокійніший за брата. Солідна вага прожитих років змила слід буйної молодости і лише прищурені очі та скептично стулені уста свідчили про постійний рух урівноважених думок.

— Ще тридцять три хвилини чекання! — сказав Вільгельм...

Ляйтенант чекав Фогеля в себе дома і нетерпляче поглядав на годинника. В сорок на другу, себто за двадцять три хвилини до вибуху, механік мав повернутися і докладно розповісти про свою місію.

В одну годину сорок п'ять хвилин Фогеля не було в Роньє. Можливо, Отто десь недалеко від будинку Роньє.

Але хвилини бігли за хвилинами і стрілка дзигарів сунула по цифербляту, наближаючись мечем до останньої хвильки, щоб розрізати її надвоє.

Роньє - старший за радою брата покинув Вільгельма на самоті.

Нудне і страшне чекання вплинуло на ляйтенанта. Може, їх вистежили, викрили? Може, через мить до кімнати увійдуть чемні французи і запросять до авта, щоб...

Ні! Він мусить іти, найти Фогеля, і коли справа безпорадна, чи врятувати його та заплутати сліди так, щоб жадний антантівський слідчий не міг найти початку.

З цими думами Вільгельм вийшов з кімнати і, ледве натягнувши шинелю, промайнув темною плямою біля воріт.

Загуло авто, і в наступну хвилину колеса захлюпали в дощових калюжах.

— На аеродром! Зупиняйтесь, не доїжджаючи п'ятсот метрів.

III Тихо над елінгом колисались антени величної радіостанції і тихо плакали. Ішов осінній дощ і пронизлива мла набігала хвилями на Вестгольц.

Антени тремтіли і шукали захисту в обіймах зрадливого вітру. Але він налітав з невідомих гонів і вогкою рукою збивав дощові сльози.

Радіо працювало вночі і антени-сестри переживали жахну безсонну ніч.

„Готуються з амами на низку цепелінів.

Комісія контролю пропонує негайно до трьох годин ночі лянути території елігів та аеродромів.

Головний комісар“.

Радисти стримано поводили олівцями, розшифровуючи радіограми, а комісар надсилав нові.

„З завітрішнього дня рішуче наказую приступити до знищення авіодвигунів у кількості 37.000.

Для руйнації конче потрібно мобілізувати всі технічні сили. Двигуни порозкидати по полях, розстрілювати в гармат, палити на кострищах, перепилувати на частки, давити танками, підривати, топити у річках, в озерах тощо.

Три гарматних дивізіони уже вирушили в путь.

П'ять танкових бригад у путі до ангарів і авіосклевів“.

Радисти - англійці сиділи біля ангарів і весело посміхалися, а німці полотніли, читаючи накази.

„Іще раз пропоную посилити охорону елігів...“

Французи - офіцери раз за разом отримували сповіщення і дивувалися: відкіля в ангарі візьмуться змовці, раз їх так обачно охоронює військо кількох націй.

Правда, вони ретельно виконували накази і дивувалися щоразу, чому головний комісар окупаційної зони підозрілий до нестерпучости.

Охорона — на ять! Кожних три години — огляд. І покищо не помічено нічого непевного. Ніяких ознак підготовки.

І нащо вони оце набридлі радіограми?

„Вестгольц. Аеродром.

Сповістіть докладно, чому не заарештований лейтенант цепеліна „LC — 18“ Вільгельм Роньє?

1 г. 45 хв. 20. X. 19“.

Військовий комендант, типовий представник Нью-Йоркських „Янкі“, стомлено відповідав, що немає жадних підстав на це, бо Вільгельма Роньє вже два місяці, як звільнено в демісію.

„Тоді накладіть на нього хатній арешт.

1 г. 49 хв. 20. X. 19“.

„Виконаємо!“ — одповів Вестгольц.

Головний комісар не вгамовувався і знову запитував :

„Сповістіть, хто з екіпажу „LC — 18“ чи „LC — 19“ навіщав Вільгельма Ронне за останній тиждень? Чи не було серед візитантів тих, що й досі обслуговують ангари та елінги?

1 г. 55 хв. 20. X. 19“.

Комендант пообіцяв на ранок надіслати точну відповідь. Три хвилини мовчав етер, і радіохвиля центральної військової станції не шматувала блакиті.

„Янкі“ мав відійти від приймача, як етер заіскрився знову.

О першій годині п'ятдесят вісім хвилин на антенах затремтіла нова радіограма.

„Негайно приготуйте цепеліна „LC — 18“ на чотири години ранку для відльоту на Брюсель. У шість прилетять із Кельну на літаках члени приймальної комісії.

Гол. комісар“.

Комендант занотував наказа і подався до елінгу, аби здійснити його. Він вийшов з помешкання радіостанції і моментально опинився в потоках бурхливого дощу. Закутаний в плаща, він тихенько переходив дворище аеродрому і, коли до елінгів залишалося не більше, як сотня метрів, він помітив постать, що прудко йшла назустріч, очевидно, схвильована несподіваним явищем чи відкриттям.

— Ви комендант? — закричала вона по-англійськи з явним німецьким акцентом.

— Я! — одповів „янкі“. — Ви щось маєте сказати?

— Так! Вся французька варта біля елінгу „LC — 18“ спить. Біля трьох чатових ми знайшли платки з хлороформом. Їм потрібна негайна медична допомога!

Комендант сполотнів і, не зважаючи на флегматичність, схопився за серце. Насувалося щось безперечно страшне. Головний комісар мав рацію турбуватися. Механічно він заголив ліву руку, глянув на годинника.

Дош ударив по склу косим жмутком, але великий ліхтар, що гойдався од вітру, встиг освітлити циферблята. Було дві години й одна хвилина.

— Чатових треба рятувати! Чуєте? Я йду по лікаря!

Комендант одним поглядом змірив постать невідомого і зараз вирішив, що це — порядна, щира людина.

Коли постать звернула за ріг будинку, комендант крикнув навздогін:

— Ваше прізвище? Ви, здається, служите тут?

— Так, я Фогель-механік.

Гукнувши на вартового, комендант провів поглядом людину до брами, а потім виїняв свисток і зчинив тривогу. З караульної команди вибігло до сорока душ і оточили коменданта.

Дош по-старому дзвенів тисячами порваних струн і кожна з них дзенькала тихим плеском упалих крапель. На аеродромі панувала нервова притамована тиша.

— Вони тут! Накрийте їх тихо — без галасу!

— Затримуйте всіх!

Останні хвильки нечуваної змови котилися униз, як засохлі горошини. Раптом в елінгу всередині зафурчав невідомий апарат, щось зашаруділо і немов вогнена гадюка поповзла попід низом оболонки.

Пекельна машина розгортала своє смертне коло п'ять секунд. Восьма і десята камера загорнулись внизу запальною биндою динаміту...

Молодчина Фогель! Зумів обдурити коменданта! Зумів усипити хлороформом трьох вартових і, ризикуючи життям, видертись з отого ненависного елінгу, де його несподівано на цілих дві години затримав раптовий контрольний обхід французької чати.

Він просидів у гондолі сто двадцять сім жажних хвилин і очима, зведеними у одну цяточку, стежив звідти за моторними рухами якогось задавачливого

офіцера. А той, як навмисно, оглядав, оглядав і оглядав. Ходив з кінця в кінець і ненаситно милувався виглядом цього величного затишного собору.

Яке щастя, що ніхто з них не заглянув до кабіни радиста, де рятувався механік.

А нині... який чудовий дощ надворі, як приємно відчувати лоскотання прохололих крапель.

Він за брамою. Онде чекає заховане авто, а за ним воркоче друге. Напевне, то сам Роньє. І, рахуючи останні секунди, Отто побіг, як навіжений. Треба віддаленити од аеродрому! Треба опинитися якомога далі од місця катастрофи! Заховатися од вибуху і випередити вогненну смерть. Хай вона бешкетує позаду!

Вуха ловили кожний звук, і от, коли здалося, що останні секунди добігли до краю, Фогель стрибнув у канаву, повну води, і притиснув себе до вогкої брудної землі.

Коменданта спалило, як сніжинку. Сорок тіл розшматувало вогненними мечами, що простяглися радіально з кожної оболонки цепеліна. Ніхто так і не почув, що стався не один вибух, а троїста канонада, що застрочила, як кулемет, лопанням металевих стяжок, стропил та дзенькотом вітрин.

Водень запалився враз. Осяйний нестерпучий блиск динаміту змінився темнокривавим полум'ям, що без яскравого опалу зайнявся над рознесеною будовою елінгу.

Роньє змоторошнів, спостерігаючи надзвичайно зворушливу картину пожежі. Вперше він бачив загигіль цепеліна.

Над місцем колишнього елінгу вибухали бальони водню. Смуги брунавого вогню й червоні іскри вилітали вихором з широкого провалу. Темний колір пожежі лякав Роньє. Там стояла страшenna температура — вище тисячі ступенів, і дивно було дивитися, як сліпуче розтавали в ревучих пурпурових

хмарах газу розплетені коси залізних бантин, що колись тримали багатотонну вагу скляного даху. Чим темніше був колір вогню, тим гарячіше пашило од нього.

На четверту хвилину пожежі з вогненної паші вистрибнула вгору чорна куля.

Роньє пізнав її — то була одна з оболонок дирижабля, сповнена воднем. Вона впливла і мала прямувати у височінь. Та, зачепившись за гострий кут заліза, розпоролась і в наступну мить вистрелила, як гарматня.

За огорожено, зовні аеродрому, метушилися сполохані люди і кликали на допомогу. Ніхто не тікав з небезпечного місця. Вибухи раптом стихли, і весь майдан перед елінгом заплив спокійним гарячим духом.

Де-не-де з-під уламків виривалися хмари газу, падали угорі рожевою хуртовиною.

Гул припинився, почалася звичайна пожежа.

І крізь дощову мережу прорвались язики нового нетемного полум'я і впали смугами заграви на сусіднє містечко.

— Де ж Фогель? — питав Роньє-молодший, і не мав відповіді. Від кущів аеродрому не наближалась жадна людина. Напевне, Фогеля поранено або він захлинувся у пекучих бурунах пожежного вітру.

Лишатися далі було небезпечно. Заграва все ширше та ширше освітлювала місцевість і поволі діставалася схованих авт.

Вільгельм, не вагаючись, постукав у віконце до шофера, і критий автомобіль, з тихим шумом та плеском, дав заднього ходу. Зворушений, подавлений феноменальною картиною пожежі, лйтенант мовчав. Він забув навіть демонічно посміхнутися, як він гадав зробити, коли роздратована уява малювала перед цим майбутню катастрофу. Навіть не зрадив від успіху добре підготованої акції. Надзвичайність події лягла великою вагою на плечі.

Похнюпившись з безвільно одкинutoю назад головою, Роньє - молодший покидав Вестгольц.

IV Фогель лежав у канаві і переживав тяжкі хвилини чекання. Думаючи про своє життя, він посунувся ще нижче і потрапив у солідний потік дощового струмка. Обцементовані краї сперше налякали його, і Отто хотів вертати. Та в цей момент недалеко від нього загуркотіло, і вулканічний вибух запаморочив на деякий час розум.

Отто кинувся у воду і розтягся на твердому дні. Через канаву перекидало якісь важкі уламки, над його спиною скреготало скарьожене залізо. Над ним дихало вогненне страхіття і безперестанку герготало та бешкетувало.

Кілька разів щось ударило його. А довкола хлюпнула розгойдана хвиля. Щось падало у воду.

Перед очима на якомусь схвильованому екрані мчали картини минулого життя. Ось маленький Отто грає з ляльками на колінях у матері.

Ось батько дарує йому модель автомобіля, і зраділий синок обіцяє перейняти батьковий фах. Екран гаптується темною мережею чорних нужденних днів. Не скінчивши школи, Отто поступає учнем слюсаря на завод. Вчиться вперто, настирливо. Домагається. Майстер ганяє його, експлуатує, але вчить. Отто стає механіком на ремонті двигунів серединного згорання. Далі... далі...

На екрані стрибають світлі тіні, змінюються на темні, і бачить себе Отто русявим, струнким, хлопцем, з рожевою тевтонською шкірою. Брови, волосся — світлі, немов із льону. А очі — наче море хлюпнуло на широкий берег обличчя синєю хвилею і бризнуло в зіниці двома великими краплинами. Очі — сіро-зелені, морські. Веселий бадьорий юнак був тоді Отто. Він про щось мріє, але не знає, про що. А дев'ять років тому над їхнім містом пролетів перший аероплян Блерію. Фогель закохується в авіацію. Блакить — це його мрія. Хмари — це його

майбутні сестри. Він стане відомим авіатором! О, він пролетить п'ятсот кілометрів, пережене Блеріо.

В очах постають голубі дні і душа наповнюється музикою авіонних пісень. Вуха чують дальні мелодії, мотористий передзвін великої німецької фльоти. То летять вони і Фогель з ними.

Але мрія не здійснилась. Бути пілотом може лише офіцер із шляхетного роду. Фогель — син простого пролетаря, йому не вистачає освіти. Він — грубезний роботяга, може (будьте ласкаві) стати авіомеханіком.

Механік? І це авіація! Отто згодний! Аби літати, аби завжди жити з людьми блакиті. Отто теж хоче грати на золотих струнах ранку, простягнених між хмаринками веселого дня.

От Фогель і механік! Правда, його образили, і він загітований вступає до лав соціал-демократичної робітничої партії. Але це не заважає роботі, і Фогель проймається соціалістичною пропагандою.

Знову колисається екран і бачить себе Фогель — син пролетаря на борту цепеліна „LC — 18“.

Війна! Дирижабль готується до бою. Фогель не хоче іти вбивати французьких братів, але ватажки обґрунтовують свій заклик, і Отто підлягає партдисципліні. Він на війні.

Далі фільм життя скажено стрибає і по екрану метляють тіні сумних кривавих кадрів. Плівка рветься, очі наливаються сльозами і вогка мла учуднює обличчя.

Фогель нічого не бачить. Він стулює віки, закриває очі долонями і тремтить од жаху.

Він хоче жити, жити! От єдиний крик його забризканого тіла.

Нарешті вибухи замовкають, і Отто, почекавши хвилину, стомлено підводить злякані очі, визирає з канами.

Димний привид пожежі зустрічає механіка — і краєвиду не пізнати. Від елінгу лишилися погнуті рейки

і бантини. Люди сміливіше наближаються до вогню і кілька пожежних кишок заливають розпалений металічний лам та невеликі купки вугілля.

Фогель вилазить з канави і, не подивившись на руїни колишнього коханця, мандрує до кущів, де чекає замовлене авто.

Його нема!

Отто обдивляється навкруги і бачить сіру башту кірхи з дзиґарями нагорі. Заграва ясно освітлює циферблат — дві години двадцять хвилин!

Минула лише чверть години від початку пожежі. Роньє поїхав кілька хвилин тому. Свіжі сліди ще не розмило дощем.

— Він поїхав до Кенігсбергу! — вирішає механік і витирає рукавом мокре волосся. Завазьканий, він рушає до першого будинку і просить медичної допомоги.

Фогелеві дуже обпалено спину.

V Наступного дня на згарище приїхала спеціальна слідча комісія від Репараційної Комісії і заарештувала кількох німців.

Викликали на допит і Фогеля Отто.

Комісар ніяк не вірив, що злочинець чи злочинці загинули разом з „LC—18“. Він довго приставав до механіка, але, звичайно, нічого не міг виявити, бо чатовий біля брами перед смертю сказав дві слові, що знімали всяку підозру з Фогеля.

— Його випустив комендант.

Комісар звільнив Фогеля від арешту, і той, забинтований, повернувся до служби в ангарах. Лікар сказав, що його опік — це дрібниця. Працювати, виходить, можна і з спокійним сумлінням чекати близької демобілізації.

З поганим настроєм приступив він до праці. В голові точилася одна думка, тяглася як тоненька шовкова нитка. Треба покидати авіацію, тому що взагалі Німеччина за Версальською угодою позбавлюється права мати пристойну флоту. Всіх чекає

демобілізація. Кадри авіовійська будуть розформовані по всій країні і від колишньої краси лишиться розсипаний попіл.

Антанта з цього дня привезла ще кілька тисяч салдатів до Райнлянду. Людність хвилювалася.

В німецьких колах раділи з пожежі і заочно посиляли англійцям та французам гулі й інші вітальні знаки. Всіх обурила невгамовна діяльність Репараційної Комісії, що оцінювала всі німецькі цінності, починаючи від копалень та заводів Круппа і кінчаючи останнім горшком пролетарської родини.

Через тиждень після катастрофи Фогель ста свідком оригінальної події.

В ангар увійшла нова контрольна комісія з англійським адміралом на чолі. Члени комісії з застиглим суворим виразом облич оглядали присутніх. Адмірал чомусь посміхався і, засунувши руку за борт сюрдуги, переможно розмовляв з комендантом військових ангарів.

— Скільки моторів усіх систем єсть у ваших склепах? — почув Фогель.

— Тринадцять тисяч, — білючи, одказав комендант.

— А літаків — зібраних і незібраних?

— До чотирьох тисяч в нашій окрузі.

— Запишіть, — стиха наказав англієць одному з контролерів, — вивезти їх у поле і знищити, як це сказано в інструкції головного комісара.

Комендант аж одхилився, немов завіяний хуртовиною. Фогель і його товариші сполотніли, дізнавшись, що нова трагедія має відбутися на їх очах. Отто сподівався на гостру відповідь коменданта, але останній мовчав і лише білий колір вилиць видавав його справжній настрій.

І ледве комісія розлучилася з комендантом, як по всіх склепах зчинилась метушня. Нічого не розуміючи, Фогель з товаришами покинули працю і опинилися на великому дворіщі. Тут творилося щось надзвичайне.

На кожному з дахів численних будівель стояли кулемети і люди в англійських касках наводили їх на натовп робітників.

— Так ви відмовляєтеся везти двигуни у поле?— питав у синьоблюзих один черенкуватий військовий, що вийшов наперед довгої кавалькади порожніх вантажних автомашин.

— Ми їх робили. Але нищити не будемо,—гулом одгукалася маса. Сині постаті рухались і з кожних вуст зривалися слова нетерплячки та обурення.

— Це — наш піт. Наша кров. Пролетаріят дбав за машини, він — їхній творець!

— Ми — не кати, як ви, — озвалися численні голоси.

Несподіванка вразила механіка. Вперше він побачив робітників військових авіозбірних майстерень і вперше за час війни стикнувся з ними безпосередньо. Наскільки встигло охопити його око, він побачив розсипаний гурт людей. Гурт хвилювався, творив своєрідний заколот і зовсім не спадав на шумливе море чи океанський прибій. Для моря їх, робітників, було замало, а гул далеко перевищував шум будь-якого прибою.

Ні, в цій масі Отто знайшов щось більше. В гурті було щось од армії, була дисципліна, своєрідна настирливість льодоходу. Кожна людина, наче окрема крига, рухалася, обганяла іншу, одставала, колихалась і шумувала холодною піною. Але як і крига, кожна людина мала одноманітний рух. Усім униз. Усім до моря — разом посунути оттуди, розлитися на береги і луки, захопити якомога більше території, підсунути під самі вікна багатих палаців, лизнути лютою хвилею мармурові сходні і бризнути несподіваним прибоєм у венеційські вітрини — крикнути: „Весна іде — кригу ломить“.

Синій хаос блюз мав єдиний рух, єдиний настрій. Фогель відчув його, запалився людським горем.

Вірний салдат в команді Роньє, вчорашній полум'яр і патріот, він відчув сьогодні чудовий захват маси і без жадного сумніву приєднався до робітників.

— Ви помилились, — гукали вони, напираючи просто на автомашини.

— Гаразд, — прокричав військовий, — коли ви відмовляєтесь вантажити авто, знайте, що завтра тисячі моторів та літних машин лежатимуть у долині і чужі руки допомагатимуть нам руйнувати.

Заява ще більше розпалила настрої. Фогель скептично посміявся і, продираючись вперед до центру дворища, побачив, як військовий раптово ускочив в авто і подав знак виїзду з неприємного кола.

— До побачення!

— Не вертайся сюди, — одповів з перших лав сухорлявий високий юнак.

Робітники розходилися і жаден не зупинився прочитати об'яву про збори соціал - демократичної групи. А вона висіла і жалібно полоскалась одклеєним листом паперу. Вітер нахабно чипляв її, хотів здерти, але не міг — не вистачало сили.

Фогель зупинився, хотів почитати, та махнув рукою і подався за друзями.

Обурення робітників, як це не дивно було спостерігати Фогелеві, мало жартівливий тон.

Весело вони глузували з офіцера, що подавав накази. Так жартують ті, хто почуває свою силу. Велетні завжди забавляються першими сутичками, вивчаючи ворога і його звички.

Збори групи почалися нервовою заявою Фогеля. Його білий лоб зашарівся червоними плямами піднесення.

— Я пропоную секретареві нашої організації панові Вайцові негайно зв'язатися з центральним комітетом партії. Ми, соціялісти, мусімо протестувати проти знищення 13.000 машин. Робітники чекають заклику. Вони шукають ватажка, їхня сила наро-

стає, як буря,—гукав автомеханік спанталиченим зборам.

Різноманітна маса присутніх лише частково приймала обурений заклик Отто.

— На території нашого заводу утворився настрій, гідний якнайкращого використання. Ми мусимо піти туди, коли не хочемо, щоб вона пішла од нас. Тисячі машин безглуздо загинуть. Я дивуюся, що англійці (хай вони перемогли) не вивозять їх. Чому це так, я не знаю, бо не маю такої освіти, як пан Вайц — шановний секретар організації. Я чекаю пояснень.

Фогель знову нервово махнув рукою і зник з трибуни.

І враз усе зашамотіло.

На велике здивовання усіх присутніх, в залю увійшов господар, що в нього організація постійно наймала помешкання, і з стурбованим виглядом звернувся до президії.

— Що сталося? Я прошу товариство не порушувати громадського спокою. Не забувайте, що поліція завжди стоїть на порозі мого дому.

Голови всіх підвелися, як сотні ліхтариків, і очі заблискотіли, наче іскринки розсипаної ватри. Дехто привстав на стільцях, і в залі тоненько зарипіло. Шум не вгавав.

Хтось обурився, що Фогель втручається до чужих справ і ламає денний порядок.

— Я пропоную поставити це питання в поточних справах,—кинув поважний фармацевт на адресу президії.

— А на мою думку, протест — це справа лише тих членів партії, що працюють на авіопідприємствах. Наша організація не може роздробляти своєї уваги. Вона — не виробнича, а районна. Вона вирішає загальні питання,—говорив ліворуч лисий лікар, свідомий демократ і дуже почесний сім'янин.

Напевно, розгاردіаш точився б і далі, та встав

Вайц, високолобий, стрункий чоловік, в костюмі добротного сукна. Він зневажливо зирнув на Фогеля, що вже сідав на своє місце серед ангарівців. Почекав з хвилину і потім підвів руку, наче збирався грати вальс на невидимій скрипці. Пальці граційно майнули в повітрі. З вуст полилася розумна промова, що полонила слухачів.

— Фогель — наївний, як дитина. Ми надто поважаємо ЦК партії, щоб турбувати його кожною дрібницею. Наше ЦК — не бюро скарг для машинових фетишистів. Протест гарячого серця, що б'ється в грудях Фогеля, не стає універсальним і обов'язковим для нас навіть тоді, коли б його підтримала певна частина нашої організації. Фігурально сказати, наша партія це — тіло велетня, з головою, руками, ногами. Фогель — лише маленький палець, коли не менше. Що можете сказати ви, коли воля пальця захоче стати волею мозку? Безперечно, ви засмієтесь.

Частина усміхнулась і з іронією глянула на лаву, де сиділи ангарівці з Фогелем. Отто уважно слухав відповідь Вайца. Хотів прийняти її і не міг. Секретар посилався на кращі традиції, що встановила практика партійної боротьби, відновляв, колись блискучий, ореол навкруги ЦК.

— А авіомашини? Чому англійці не конфіскують їх собі на потребу?

— Шановний хлопче, — спокійно озвався Вайц. — Ви кепсько знаєте економічну кон'юнктуру держав. Чи вас не вчили у наших гуртках методу дедукції і індукції, раз ви не розумієте, що закони боротьби і головний з них — конкуренція наказують політикам творити зло? Чи ви вже позабули? Хіба ви не чули, що Англія і Франція мають свої авіозаводи, що ці заводи мусять існувати і виробляти машини, двигуни, що їм не можна зупинитись і що, нарешті, капіталісти бояться конкуренції? Коли б Антанта конфіскувала б усе авіомайно, вона мусіла б зачистити свої підприємства, викинути спеціалістів на

вулицю, розхвилювати власних робітників і пережити страшну економічну кризу. Це, друже, закон,— твердо і впевнено проказав секретар.

Фогель мусів повірити. Вайц говорив правильно, озброєний знанням. Та це не задовольняло його. Серце чекало іншого.

— А віддати іншим? Подарувати, чи просто продати в Росію, Персію, Балкани, Швецію — вони можуть? — хвилювався Отто.

— Ні, і це для них — загибель. Вони працюють на ринок. Вони хочуть бути гегемонами ринку і тримати їх у цупких руках. Відмовитись од додаткової вартости з продажу власних літаків у чужу країну для них гірше, ніж розрізати вени та випускати кров.

На зборах Фогель зазнав поразки. По Вайцу (а його докази — надзвичайно марксівські!) і протестувати не варто. Закон! Економічний, всевладний закон! Коли б німці перемогли, то вони робили б так само, як теперішня Репараційна Комісія!

Серце Фогеля одбивало старі такти. Воно не заспокоїлось. Шукало нового шляху для зливи народженої енергії. І якою принадною здалася в порівнянні з Вайцом постать рішучого безоглядного Вільгельма Ронье. Коли б він не був офіцером і патріотом, який вийшов би з нього чудовий ватажок робітників, таких, як Фогель і товариші. Звичайно, не тих робітників, що отримують хорошу зарплатню, мають пухкі перини, веселий будиночок і з льохом та господарством.

— Ви вимагаєте від нас лише переконань, пане Вайц.

— А ви чого хочете? — стрепенувся останній.

— Дії, акцій! Поступу вперед!

— Заради вас, хлопче Фогель, ми не порушимо партійного уставу.

Фогель хотів довгої суперечки, але вийшло навпаки. Вайц розбив його силою логіки і застосуванням марксистського вчення. В уяві Отто великий проводир з'явився поголений, без бороди.

Фогель незадоволений сів на лаву і загорнувся в хмари власних дум.

Оглядаючи знайомих, механік несподівано помітив в одному з кутків статуру невідомого.

Він стояв похилений, стурбований; видно, ховався од зайвих поглядів і когось шукав. Нарешті, зір невідомого потрапив на Отто, і очі його засвітилися радістю. Щоб остаточно впевнитися, він виїняв фотокартку і ще раз порівняв з оригіналом.

Фогель чекав, що робитиме цей невідомий. Ну, звичайно, він дивиться на нього і вже простує до механіка.

Постать у плащу порівнялася зі стільцем, що на ньому сидів Отто, і стиха сказала:

— Я знав, що ви будете на зборах. Ходіте.

Фогель здивовано оглядав невідомого з голови до ніг. Чи не з поліції він? Може, англійці довідалися таки і прийшли заарештувати?

— Це потрібно? — запитав він.

— Я гарантую вам безпеку.

І, замовчавши, постать прямувала до виходу. Отто замислився: іти, чи не йти? Він стежив за плащем і міркував, як мусить себе вести шпиг, коли він з фотокарточкою шукає злочинця. Невідомий, навіть не оглядаючись, простував до дверей. Його маніри були протилежні манірам детектива.

Отто, завмираючи од таємниці, покинув збори із спокійним виразом обличчя.

... Надворі постать рішуче підійшла до зацікавленого німця і простягла до нього руку.

— Ви — Фогель?

— Так, це я, — немов з провинною, одповів механік.

— Я посланець Роньє. Сьогодні приїхав до вашого міста з Кенігсбергу з наказом до Роньє-старшого набирати робітників на новий авіозавод, що починає будуватися в Тесав. Я знаю, що всі ви звільнені з завтрашнього дня за ліквідацією ангарів тощо. Ви — безробітні.

І далі незнайомий розповів, що Роньє - старший склав з братом певну угоду. Пан Вольфганг такий добрий, що не в силі зносити знущання Антанти над добрими німецькими робітниками. Він дає капітали на будування. Він платитиме їм велику, найбільшу у Німеччині зарплатню. Хай пролетаріят зрозуміє його велику любов до людства.

— Пан Вольфганг надзвичайно задоволений з вашої хоробрости і попрохав головного організатора і конструктора — брата свого — влаштувати вас на найкращій роботі.

Зрадільий механік погодився на пільгові умови і обіцяв братам Роньє прибути до Тесав через тиждень, себто коли припиниться розшук винних у пожежі.

Розмовляючи, Фогель почув далекий гул на південь — у бік великої пустельної долини. Над обріями поставали зливи високого вогню і, наче заграви, підносились у височінь. Іноді здавалося, що хтось бавиться і надуває великі кулі розпаленим газом. Кулі світаються і плавають у нічній темряві.

— Що це? — зацікавився Отто.

— Це — згарище кількох тисяч літаків, — з сумом одказав посланець. Він бачив із вагону потяга цю надморську долину, повну солоного і шпаркого вітру. Зустрів опісля кілька сотень авіоробітників, що сунули туди дивитись на велетенське авто - дафе і з непідробленим обуренням лаяли репарації і свою партію, що байдуже поставилася до цього визначного факту.

— Я піду. Поїду туди, — захвилювався Отто. —

— Авто чекає нас за рогом, — одповів посланець.

VI Так! Це була трагедія для робітничого зору. Скільки сягало око, над долиною палали сотні кострищ. Це було море вогню, і воно хиталося, билося прибоєм, мов справжнє море, а над ним шумували вихори іскр і червоного мутного диму.

Посланець і Фогель стояли на верховині сусіднього сугір'я. Звідси вони бачили страшенно багато.

Фогель просто змоторошнів од жаху перед розгулом вогненної стихії.

Так! Вони виконують культурний обов'язок і палять нещадно, почавши ще звечора. Вони напевне палитимуть іще кілька день. Уява Фогелева хутко намалювала йому, як виконувався божевільний плян.

... Робітники пішли з заводу. Тоді, частково під загрозою кулеметів, частково—голоду, резервна армія безробітних з допомогою солдатів вивезли сюди за десять кілометрів од Вестгольцу численні скарби.

— Я бачив, як з усіх-усюдів везли сюди на залізничних платформах сотні аеропланів і тисячі моторів. Недбалство досягало останніх, меж навіть брезенти не покривали платформи. Ви чуєте, пане Фогеле?

Посланець то мовчав, повний стуми, то кидав окремі уривки фраз.

— Довгими потягами димів обрій долини. Долина сама закуріла немов од пилюки. Горе тепер Німеччині! Численну повітряну флоту нищать.

Майорів волохатий велетень вогню, і червона мережа іскр то відсувалася, то знову наступала.

— Вас тут не було. А з вікна потяга я бачив, як скидали з платформ літаки, везли автомашинами осторонь і серед поля ставили по чотири хвостами угору. Літаки нагадували намети!

Зараз обое дивилися на величезну пожежу, як колись Наполеон на пожежу Москви.

Полум'я виростало ниточками, тонко і чітко розкладеними по полю. Іноді воно освітлювало чудернацький білий ліс, то були літаки поставлені сторч. Вогонь цупко чіплявся за них і дерся далі, далі по лініях наготовлених брил полотна, фанери і літацьких коліс.

— З нашого заводу все вивезли. Все на руїнуцію,—говорив Отто, ковтаючи криваві сльози.

До них підходили купи робітників. Людність, розселена навкруги, взнала про акцію переможників і, здивована, роздратована, посунула сюди. Пожежа

освітлювала густі юрби народу, що збирався на горбках, верховинах.

— Тут їх шість тисяч горить!

— А що було з моторами!— перебивав хтось, закритий від зору людністю народу. Їх пиляли пилами, їх топили в нашій річці. Кажуть, що повезуть топити в море. Бо їх дуже багато. Я чув, що їх будуть розстрілювати з гармат.

— І що то діється у світі.

Внизу на лінії вогню гримали вартові і гнали прикладами геть, хто наближався до них.

Стривоженим оком Фогель оглядав покинені машини. Думки не сплітались у гірлянди слів.

Знову горіла праця поколінь. Чи ні,— може, це глибокий сон перевтомленої людини? Примара оволоділа уявою і змалювала картину руйнації на диво рельєфно і чітко.

Горіли їхні м'язи, їхня праця! Шість тисяч жертв падали під тихим осіннім небом і застидали небосхили густими вугляночорними туманами.

Раптом серед чорноти блиснули два вогненні мечі. То прожектори розсікли долину і, як сонячні коси, втикнулись у сіру блискучу громаду якогось звалля.

— Це кілька тисяч двигунів,— скрикнув один з робітників, що дивився в бінокль на брили організованого металу.

— Мій боже! Вони стріляють!— дико вигукнув хтось на сусідньому горбку. Справді, стріляли, принаймні, двадцять великих гармат.

Над долиною зчинився гвалт. Канонада вмить заглушила розмови, крики, і Фогель залишився серед збіговища різноманітних звуків.

Гармати ревли. Фогель нічого не чув за ними. Думи накопичились у голові і немов птахи готувались у вирій.

Прожектори заливали світлом місце розстрілу машин, а набої густо падали, вибухали, рвали метал на шматки.

Дві години дивився на це Фогель. Вогкими очима він поводив навкруги і думав так багато, що чекав — надійде момент, і він упаде сам, завалений силою дум.

Два квадранти овальної долини занялися сполохами і блисками стрілянини. У третьому несподівано — знову таки в проміннях прожекторних сонць — з'явилася танкова бригада. Здіймалася курява.

Путь перед бригадою устелили байдужі тіла металічних істот. Це були мотори і маленькі хуткі аеропляни - винищувачі.

Фогель думав, і думи різали ножами його тіло. А танки, мов чорні ченці в клобуках (вони повертали недалеко од народу), прямували страшною стежкою по машинах, що зворушували кожне робітниче серце білими ранами зернистого металу.

Мотори чвіркали під слоновими п'ятами танків, і, коли затихала канонада, всі чули верескливі розриви металічних платівок.

Робітники огортали серце великою жалобою і стиха переходили з горбка на горбок. Вони мовчали.

— Вони можуть усе, — думалось багатьом із них. Сила протесту рвалася назовні, але перед ними стояли кулемети, а за спиною недалеко — гармати. Фогель шукав серед них демократів і не знайшов.

— Який я радий, — прогомонів посланець, — що тут нема Роньє. Він загубив би розум. Він прокляв би і, можливо, поліз би у вогонь, аби зберегти хочкілька машин.

Фогель непомітно глянув на його темну постать, ледве освітлену далекою загравою, і нічого не сказав.

Дехто, зворушений зухвалим краєвидом вогню, тікав, повертав додому. Це були нервові люди. Фогель пізнав пілотів, майстрів, офіцерів.

— Прокляття вандалам культури! Я вмиру од почуття одного безсилля. Я зламаю собі руки, задихнуся од гніву, щоб не бути свідком світової ганьби над моєю любою країною.

— Реваншу! Треба реваншу, — говорили вони і зникали в темряві.

1929

Т Р А В Е Н Ь

1929

С Е Р Е Д А

1872 р. Н А Р О Д И В С Я
В А С И Л Ь Г Р И Г О Р О В И Ч
К Р И Ч Е В С Ы И Й

Сорок (40) років хр. праці

1872 Року на провесі
Українського мистецтва
народився. Народний
Мистець Української
Соціалістичної Республіки
Чайар, архітект, графік,
художник кіно, професор,
культурний громадянин,
Та мій учитель
Василь Тригорович Кривенко
Дякує Тетрицький

О, якби реваншу, то Фогель давно опинився б з ними. Проте його серце бажало іншого, а чого саме, він не знав. Принаймні, він передчував, що прийде додому і візьме в руки олівця, підрахує спалену, зруйновану, розпорошену працю.

Ні про що не міг розмовляти в той вечір Фогель. Разом з посланцем Роньє він довго ще стояв на полі. Обурення схопило його в обценьки, і Отто шукав виходу. Це — безумовний протест. Він не перетерпить зухвальства Антанти, і Фогелеві ніяк не спадає на думку, що його позавчорашній патріотизм і підлягання Роньє — лише тимчасове засліплення. Він напевне прокинеться од Роньєвського сну, бо зустріч з робітниками схвилювала його, показавши велику силу, яка не має ватажка.

Робітники протестували і тут. Та ніхто не міг дати ніякої ради, поки надісланий ескадрон кавалерії не розігнав присутніх по домівках.

— Спати! спати! — гукали вершники.

Фогель почував додому, пообіцявши, що він обов'язково приїде до Роньє на завод.

Канонада і пожежа тривали далі. Громоха лунала на десятки кілометрів, і в ту ніч не спала людність Вестгольцської округи.

Під гул гарматної стрілянини Фогель довго ходив по кімнаті і нарешті, переповнений згадками прожитого дня, вхопив перо і розмашисто накреслив :

Товаришам демократам

Війна вмирає, припинена Версалем, але кожний подих недобитої істоти пашисть кров'ю і вогнем.

Я, член вашої організації, Фогель Отто — механік Вестгольцських ангарів, маю сказати надзвичайно багато. Сьогодні на зборах я дискутував з секретарем нашої демократичної партії, паном (він ображається, коли механік вживає його товаришем) Вайцом, і сьогодні я був свідком світової події, що сповіщення про неї в будь-яких органах преси вважатиметься за злочин.

Пан Вайц одмовив мені в праві закликати партію до акції.

А Репараційна Комісія подбала за театральню - драматичну видовищу для Вестгольмської округи. Дві події сплелися, таким чином, я насмілююся викласти мої враження на кількох сторінках вельмишановним товаришам.

Я одвідав сьогодні надморську долину біля Альтенбургу. Разом з кількома сотнями глядачів спостерігав безглузді дії англійців та французів.

Там... палили... руйнували... нищили всіма засобами, які знає лише європейська цивілізація.

І ось що я відчув у ті години.

Вогонь розлився там великими калюжами шаленого вогню.

Примара заповонила мій розум, знесилила тіло, виснажила міць. З тієї хвилини стояв переді мною велетенський образ печальної жінки.

Образ праці! Вона вставала в хмарах диму і тоскно простягала руки вниз, шукаючи нових сил. Глибокий сум порізав її обличчя лезами зморшок, губи шепотіли незнайомі слова, але, здавалось, я розумів їх.

З пурпурових грудей, з міцного стану лився загравний потік. Тоді вогонь писав загальнолюдськими знаками і, ввижалося, сипав чорні зерна слів.

Вона — праця поколінь! Вона горить, і згоряє з нею сотні тисяч робітних годин. Тьмуща сила енергії пливе в блакиті прозорим газом і недогорілим димом. Залізо добували, руду витягали з землі — з бісових нетрів. Переплавляли, потіли над нею, горіли самі, плакали кожним м'язом, і от, коли організований метал служить людству — нищать його, деформують. Гадали люди — скалічимося, а руду дістанемо, попалимося, а зливарим за таємними рецептами інженерів її елементи. Хай посохнемо на цій праці, але ми, робітники, одшліфуємо кожний кусень литва, просвердлуємо — полегшимо його вагу, щоб зробити тим кращу частину машини. Ми переформували природу, змінили її обличчя і, коли вже готувались змінити нашу душу (а з тим і суспільство), прийшли ображені конкуренти і знищили робітний скарб.

Так зникає найкращий слід нашого будівничого життя. Найліпшу пам'ять про нас пускають з димом. Все наше життя ми переплавили в залізо, в крицю та чавун — збудували собі монумент з машин. І вони знищили...

Чувте? Знищили з вашою допомогою! Я доведу це потім, а зараз, збентежений вчинком капіталових агентів, дозволю собі скласти своєрідний...

Скорботний лист праці

(І, читаючи його, рахуйте робітну силу...)

Франція виробила в 1914 році — 541 літак і 1.065 моторів (в боях та від стихії загинуло 85%),

в 1915 році — 4.569 літаків і 7.089 моторів (загинуло 92%),
в 1916 році — 7.449 літаків і 16.785 моторів,
в 1917 році — 14.919 літаків і 23.092 мотори (загинуло 70%),
в 1918 році — 23.669 літаків і 44.563 мотори (що не загинули,
лежать у склепах без потреби — чекають нової війни).

Англія виробила всього за війну 47.873 літаки і 52.598 моторів.

Італія та Росія разом — наполовину менше.

Німеччина за всю війну — 47.537 літаків і 40.449 моторів (нині у запасі).

Збито в боях наших літаків до . . . 20.000 на всіх фронтах

Загинуло без вісти до . . . 6.000 „ „ „

Од стихії до . . . 11.000 „ „ „

Я не згадую, скільки загинуло дирижаблів та аеростатів.
Одна Німеччина витратила 78 цепелінів.

А цепелін зартій 40 — 45 літаків.

І от недавно, за постановою Репараційної Комісії, на нашій батьківщині спалено (їх зараз допалюють) 13.000 літаків і 37.000 моторів.

Я беру цифри з офіційних матеріалів, і тому в них не може бути сумніву.

Тепер питаю вас, дорогі товариші, як мушу я поставитися до загибелі таких коштовних скарбів? Бо коли б їх розподілити по всіх країнах, то оці сотні тисяч літаків і півмільйона моторів, звичайно, в руках робітничої соціалістичної держави дали б стільки щастя, стільки тепла, світла, що бідність вмиє потонула б в океані задоволення.

Уявіть, друзі і недруги мої! Десь над крижаним Сибіром в якусь Якутію мчить авіоескадрилья і везе туди медикаменти, їжу, книги, газети. Уявіть, що англійські гідроплани не скидають бомб в Індії або в Танганайді, а несуть на своїх крилах справжнє братерство і рівність. Фурчать мотори (а їх півмільйона!), крають блакить пропелерами і підносять людство все вище і вище — з кожним разом на щаблину.

Уявіть, війни нема! Авіозаводи, неначе Фордові, випускають мільйони машин, і всі народи линуць у надхмар'я, перелітають гори, сміються над Монбланом, Казбеком, Еверестом, плюють зневажливо на піски Сахари, вітаються з синьоблюзою Амазонкою. Нема препон! Нації мусять зникнути, навіть океани не спиняють нових людей. Межі людства ширяться — народне господарство має чудові двигуни — і користує найліпший засіб транспорту. Тоді виникне нова раса, і кожний молодий землянин з гордістю говоритиме своїй сонячній коханці:

Так, я жартуючи облітав півпланети!

Звичайно, друзі, це не вимисел на дозвіллі, а наше завтра.

— Я — німець. Я — машиніст. Кохаю безтямно машинні після сьогоднішніх подій віддам за них голову на відсіч.

Я міг би продовжити цього скорботного листа до безмежжя (війна — скільки знищила скарбів і праці!), та гадаю, що досить і цього, щоб вразити ваш розум і примусити його перейти на нову ідейну орбіту. Хай почують це всі, кого наші соціалістичні ватажки обдурили захистом батьківщини.

Так надумав я, дивлячись на величне згарище славетної бойової авіофльоти. Багато пережив за ці дні — я переустаткував мою волю. Фогель — завжди людина акції. І недавно, стикнувшись з лавою робітників, я — військовий — одразу пізнав войовничий дух і стихійну самодисципліну тих, про кого не дбав пан Вайц.

Чого я прагну? — питаєте ви.

Хочу, щоб мене почули і зрозуміли. Прагну революційної акції. Бажаю, щоб мене, демобілізованого з війська, демобілізували з вашої зрадницької партії.

Борт-механік Фогель Отто
(З 25 жовтня 1919 року з 11 годин
ночі — вільний, як птах)

Коли Фогель скінчив писати, в очах попливла вогка мла перевтоми. Електричне світло впало косим трикутником на зморщений лоб і довгий овал рожевого носа. Пальці тремтіли, наче не встигли дописати чогось великого. А думки полохливо бились об череп і юрмились, як молода риба.

Гарматня поволі стихала. Наближалася північ. Похмурий механік устав від столу і ретельно поскладав дрібні речі. Завтра його тут не буде зовсім. Прощай, пане Вайце! Прощай ангари і воєнна служба! Вестгольце і долино, розвівай швидше попіл ганебного минулого.

Отто Фогель спить у вашій окрузі востаннє.

VII — Ну, як бачите, працюємо! — урочисто стрінув Фогеля Роньє, — на порозі нової грандіозної будови.

— Бачу рішучий стрібок у майбутнє! — скромно одповів механік, якому був до вподоби солідний розмах будівництва.

— Здійснюю ідею економічного реваншу! — і Вільгельмові очі заблискотіли радістю. Не вважаючи на

ріжницю в соціальному стані, господар нового авіо-заводу повів свого колишнього салдата показати з лиця розгорнене будівництво.

Фогель мусів справді таки дивуватися.

На пустельному полі, що поволі спускалося до моря і спадало тихими берегами та скелями ухвилі, виросло чітке художнє риштовання, воно обплело залізнобетонний каркас майбутнього ангара і сусідні будівлі заводських цехів. Внизу розгорнулося плетиво рейок, дротин електричних, падали залізні стрічки електрозварки, стовбичила мережа електропроводки.

Робітники жваво рухалися в такт хутким секундам і, як кульки, причеплені до якогось великого людського конвеєру, піднімались та спускалися сходами. На певних пунктах стояли наглядчі і подавали коротку команду. Внизу лежали невеличкі штабелі лісних матеріалів і жовтими плямами прикрашали сіре полотнище землі. На північ робітники кололи камінь, мололи на електродробилках, змішували з цементовим молоком і вливали в квадратів жили майбутнього велетня.

На південь працювала когорта бетонників і, як колись дівчата, плели з товстих дротів залізні довжелезні коси. Праворуч од них — на заході — розташувалися теслярі і, немов рухливі маріонетки, збивали дерев'яні труби — руки та ноги каркасу.

Фогель здивовано оглядав місце роботи. Бачив, що на всьому лежав одбиток військової вдачі хазяїна. На кожну дрібницю — плян, завчасна команда. Хуткість праці спадала на око, але гострий зір механіка не відчув у цій мерехливій метушні природного запалу, ідейного піднесення, що йшло б од самих працівників.

Багато з них мимохіть поглядали в бік сивого Ке-нігсбергу — стародавнього міста — і зрідка перекидалися темними словами. Фогель догадався: відтіля могли прийти загони армії безробітних і там стояла вічна варта голоду та смерти.

Місто синіло прозорою проекцією будівель. Де-не-де (коли дивитися з ристування) струнку лінію п'яти-шести поверхових будинків переривали сині трикутники недалекого моря — постійного суворого друга самогубців і безробітних. Недалеко від місця будівництва розляглося червонодахове містечко Тесав.

Фогель і Роньє піднялися на крайню горішню точку, підійшли до дерев'яного парапету. Який широкий краєвид! За словами Вільгельма Роньє, він бачить звідти весь світ з усіма його ринками.

От бісовий капіталіст! Не встигла одгарматить війна, а він уже змінив одяг офіцера на штатський! Уже вліз у саму середину боротьби і золотим кулаком вовтузить свого конкурента — конструктора авіомашин проф. Юнтеля. Вирвав зубами клапоть землі, і враз обросли шершистими будовами ділянки куплених арів. Здається, і маленька людинка, а скільки в ній сили, організаційного хисту! Як сміло він покотив по всіх країнах золоте коло реклами! Вогненний оруч обпоясав Південну Америку, Італію, Турцію, Персію і висить, як приваблива райдуга, над великою Україною!

Он Уругвайська республіка вже замовила їм п'ятнадцять машин, і хоч заводу ще нема, а Роньє певний, що вони поб'ють чимало рекордів.

Фогелеві стало радісно. Він обійшов горішній майданчик і, зрівнявшись із каркасною колонкою сталі, зустрівсь очима з чорним завазьканим робітником.

Постать не ворухнулась і байдуже обвела поглядом статуру Роньє і замислено уставилась у далекий морський обрій.

Мовчки вони зішли на землю.

Отто любів енергійних людей і завжди крутився біля них. Тому його часто бачили на заводі разом з Роньє.

Вільгельм мусів визнати, що механік у деяких справах був незамінний. Роньє — старший довіряв

йому, задоволений колишнім полум'ям щепеліна „ЛС — 18“.

... На весну будівництва закінчили, і над північними обр'їями постали сіромолочні смуги скляних цехів. Велетенське тіло вітринного ангару вирросло над рівниною і, немов слон, уперлося крутим хоботом у землю напроти аеродрому, залитого асфальтом.

Газети (і це реклама) сповістили про урочисте відкриття авіозаводу і прибуття численного загону робітників, зібраних по старих авіопідприємствах.

„Німеччина з допомогою проф. Юнтеля і братів-конструкторів Роньє знову виходить на широкий шлях авіаізації дальніх країн“ — писали репортери.

Через рік ті самі газети вже кричали:

„Перша дивильна машина Німеччини знялася з повітря і зробила великий віраж над каналами Кенігсбергу — над ратушею і королівським замком, і гідно спустилася на чудовий аеродром“.

Через тиждень — травневими днями — преса віртуозно вихваляла якості Роньєвських машин.

„Яка влучна і художня назва: аероплани „Роньє-Ракета“! Це вони, як ракети, як метеори, пролетять над країнами і завоюють симпатії людности вже одним виглядом“.

„Уругвай купує машини „Роньє-Ракета“.

„Уругвайські авіатори надзвичайно задоволені роботою Роньєвських літаків“.

Багато ще писали в газетах. Механік, читаючи їх, сміявся. Та і як не сміятися, коли оці писаки, журналісти, зовсім не знаючи авіації, пишуть про те, чого не було.

Хто перший водив машини в повітря? — Фогель зі Скальдом. А хто говорив із Фогелем? Репортер, вчений дослідник? — Ні, з Фогелем розмовляли лише брати Роньє і взяли з нього обіцянку мовчати. Коли ж який писака звернеться до нього, хай Фогель скаже так:

— „Роньє - Ракета“ — новий тип металевого літака! Цьому типові належить майбутнє! Смерть фанерним та полотняним аероплянам. Пасажири мають довіряти лише машинам Роньє!

Фогель вислухав їх і робив так, як вони бажали. Воля фірми ставала вище за його власну.

Фогелеві довелося лише розкривати рота, коли він читав офіційні сповіщення.

„Роньє - Ракета“ — найкраща машина всесвіту.

„Роньє - Ракета“ встановила світовий рекорд на височинь, на швидкість для цивільних машин!“.

А перед першим польотом Фогель зазнайомився з пілотом Вальтером Скальдом, на прізвище „Червоний“. Авіаційний світ вважав його за найкращого літуна всієї Німеччини, і в кулуарах казали, проф. Юнтель — винахідник металевих літаків — заздрих братам Роньє. Він уживав усіх заходів, щоб перетягнути Скальда до свого заводу.

Але золота гіпноза опанувала Вальтером, і він опинився у Роньє... поруч з борт-механіком Отто.

Вони разом літали на „Роньє — 2“ і разом вирішили, що вона літає кепсько, гірше низькокрилих „Юнтелів“. Коли вони обидва після польоту зішли на асфальт аеродрому, Фогель жартівливо приказав „Червоному“:

— Оцій зеленій корові недовго пастися на голубій траві.

Скальд скинув літунського шолома з голови, і на плечі впали спітнілі пасми червоного волосся.

— Я — не боягуз! Колись я вкрав під кулеметним вогнем з концентраційного табору на польському літаку Енвер - Пашу і не злякався. А от літати все життя на цих машинах — нізачо не погоджусь!

Він зневажливо відійшов од дюралімієвого аеропляна, пофарбованого в зелене, і повернувся лицем до веселого Роньє-молодшого, що, оточивши себе чотою репортерів і фотографів, почав вислухувати враження од першого польоту.

І куди там! Роньє сам побажав політати на власній машині і дозволив сісти за пасажира кореспондентові столичної промислової газети.

О, тепер перемога! Шикуйсь, Німеччино, в цивільні лави! Завтра газети розпишуть авіосвято в таку акварелю, що не знайдеш, де межа між правдою і фантазією газетяра.

— Зелена корова літає! — говорив собі Фогель, дивлячись на випертий вперед кузов і низьку лінію корпусу, яка йшла самою землею. Назва „зелена корова“ причепилася до машини і їй незабаром довелося стати інтернаційною лайкою.

VIII Хто на власні очі бачив скажену працю Вільгельма, так це — Фогель. Такої невсипущої енергії, такого демонічного запалу і такої пристрасти він ще не зустрічав. Ця людина співмістила в собі, принаймні, три хисти: комерсанта, адміністратора й винахідника. В ньому ніколи не застигала кров. Здавалося, що в його мозку назавжди оселилися мікроби авіаційної пропасниці і температура ніколи не падала нижче за 38°.

Сухорлява постать Вільгельма блукала по всіх усядах. Він — на авіозаводі, радиться з інженерами, через три години він летить із Скальдом і Фогелем власною машиною на Берлін. Там переговори. Треба дотацію дістати од уряду. Умовляє міністрів, запрошує їх на польоти, знайомиться з професорами хемії і фізики, завдає їм великої роботи. Висуває думку утворити при авіозаводах Роньє (він уже мислить заводами і лябораторіями!) певні наукові інститути, щоб розвивати далі технологію авіаційних матеріалів.

Очі йому завжди блищать, і сотні думок проповзають комбінаційними вузлами крізь його мозок.

Одночасно він грає на біржі і приносить братові хороші звістки. Дивіденди на їхні капітали ростуть. Акції йдуть у добірні руки, і всі довіряють йому. Берлін для Роньє — синій водозбір, в якому можна збаламутити воду і половити рибки.

Роньє! О Роньє! Це — розум! Сила нової Німеччини! Золотий обруч реклями котився далі і далі.

Берлін — це центр, відкіля розпливаються етеровим океаном хвилі радіооб'яв Роньє.

Але в Берліні через двадцять чотири години Роньє стає нудно і сумно.

— Ринки! Я простягаю до вас руки! Де ви? — говорить увесь час Вільгельмове серце.

Міцна воля ллється, як проміння, з очей, і Фогель отримує наказа готувати машину до нового польоту.

Сьогодні в апараті влаштували радіо. „Роньє — 2“ летить над Саксонією, а антена, викинена з борту літака, вже кидає нові гасла.

— Відкрити ще три повітряні лінії: Берлін — Дрезден, Берлін — Київ, Берлін — Мюнхен.

Читаючи в кабіні літака газети і телеграми, Вільгельм не дивиться вниз в неозорну глибину і на височині 700 — 800 метрів пише листа - протеста урядові Уругвайської республіки. Він обурений тим, що уряд раптом зменшив замовлення на „Роньє - Ракети“ і половину передав його конкурентові — проф. Юнтелеві. Листа він пише хитрого, дипломатичного. Старанно виписує назви авіожурналів, згадує авторів статей, номери відбитків, і, коли „Роньє — 2“ спускається незграбним зеленим гробом на світлу поляну чергової краєвої столиці, він здає листа - телеграму на телеграф.

„Уругвай розчарований машинами „Роньє“ — грубезними літерами пише орган Юнтеля.

„Уругвай — надто слабкий економічно, щоб купувати розкішні „Роньє - Ракети“ — відповідає на цей випадок орган Роньє.

П'ять годин відпочинку. Фогелеві найбільше роботи. Скальд усміхнеться і піде собі на авіовокзал та потім до міста, а ти, борт-механику, сиди, перевіряй машину, пильнуй за двигуном, бо не доглянеш — завтра буде поламка. А кожна поламка в двигуні чи застопорення — це ребус. Іди шукай, роз-

гадуй примхи оцих чортових нєвдосконалених двигунів! Краще мати справу з найнервовішою дружиною, ніж з отаким старезним мотором!

Добре Скальдові! Пілот — наче аристократ. Прилетів, здав машину — і відпочивай. І поки Роньє їздитиме по муніципалітетах, ти готуй „корову“ до польоту в Італію.

Чорт заberi! яке зажерливе Вільгельмище! В Італію йому конче потрібно.

Роньє сумно сидіти в тісному Кенігсбергзі. Йому тісно навіть і на батьківщині. Хоча десять авіоліній обслуговують аеропляни „Роньє“, йому все замало. Роньє - молодший хоче виробляти великі літаки, прикладом, на 10, на 25 пасажирів. Його уява малює йому чотири моторні машини — загальною міццю на 1.000 — 1.200 кінських сил.

Але яке горе! Знову, як барикади, стоїть на шляху Антантова заборона:

„Забороняється на території Німеччини будувати.

1) Кораблі більш ніж на стільки то тонн водовміщення...

2) Аеропляни більш ніж на 1.000 кіло чистого вантажу. Розмір крил не має перевищувати 20 метрів довжини; двигун — не більший як 500 кінських сил тощо.

Та заборони існують лише не для Роньє. Золото — інтернаційне. Тактовний Роньє згадує за Італію: там його чекають, кличуть. Через кілька днів він розмовлятиме коли не з самим Мусоліні — міністром авіації, то з його замісником.

Фогель, готуй машину! В Італії Роньє обов'язково заснує величезний завод для великих важких гідропланів. Сьогодні в банку марки перевдягнуться в кольоровий одяг італійських лір, а завтра поведуть веселий хоровод і закружляють у дзвінкому шаленому танку. Золоті кружечки покотяться ланкою, заспівають хоральної кантати і наповнять античну країну мелодійною музикою.

Нарешті впевнився Фогель, що Роньє монументально міцний. У нього — все рух! Золото протікає бурхливим водоспадом в його кишеннях, ллється струмочками, збирає окремі золоті крапельки і, немов Райн, мчить у море — в банковий сейф Вольфганґа Роньє.

„Роньє - Ракета“ пролітає над численними країнами, наче хижацький гриф. Фогель і Скальд керують ним. Вони, непосидливі, вже знають пів Європи. Вони — лише тіні Роньє. Вони роблять візити до Верони, Риму, Неаполю — через Мілан лунуть над Генуєю до Барселони. Затим їх стріває іскристо-біла Севілля.

Ліссабон! Португалія — ласий кусень. Франція ще не встигла захопити його. Вона не сягнула далі Еспанії і Марокко.

Роньє виявляє стільки моторности, що зляканий професор Юнтель надсилає свого представника, і вони складають згоду: розподілити сфери промислового впливу.

Брати Роньє забирають собі Турцію, Балкани (за винятком Альбанського неба, де вже володарює італійський літак „Ансальдо“), Данію і ті країни Південної Америки, що не наповнені англійськими та французькими аероплянами.

Професор Юнтель обслуговує 60% літніх ліній Німеччини, забирає під свій вплив Швецію, Норвегію, почасти Голяндію, над якою літають летючі голандці — Фокери.

Таким шаленим темпом минає два роки. Фогель не може розлучитися з машиною. Йому давно кортить пожити життям „повзучої людини“ — пірнути знову в заводське життя. Але Вільгельм Роньє не відпускає. Треба заволодіти надхмар'ям — ці два роки рішають справу.

Очі невгамовного підприємця точаться внутрішнім світлом. Він твердо говорить обом авіаторам.

— Я збільшую вам платню! Але мусимо скори-

стати літнього сезону для нашої справи. Цього року концесійний завод „Роньє-Валь“ в Італії випускає найбільші гідропляни у світі. Ви бачите колеги! Не так давно я отримав запит од Амундсена, відомого мандрівника, чи придатні наші „Роньє-Валь“ до польоту над Північним бігуном. Ви розумієте — маховик нашої справи так закрутився, що не можна зупинитися ні йому, ні тим, хто обслуговує його.

Фогель, знесилений, стомлений, лише мовчить, а Скальд розстібує гудзики комбінезону і вислухує подяку від Роньє.

— Колись ви врятували Енвер-Пашу! Нині він надіслав подячного листа з обіцянкою, що турецький уряд — виключний прихильник нашої фірми, бо вона краще за інші об'єднала технічні і літунські сили. якими можна пишатися на всю Європу!

Роньє милостиво прощається з ними. Фогель же наче прив'язаний до машини. Після кількох невдалих польотів „Роньє-Ракета“ трохи побилась — і її треба здати в капітальний ремонт.

На завтра мусить бути нова, свіженька машина типу „Роньє — 3“ за маркою „Сатурн“.

Отто має, принаймні, три години, щоб „Роньє-Сатурна“ наготувати для виліту.

Фогель стоїть і скося дивиться на західне сонце. Яка погода? Здається, буде добра. Отто сідає на кілька хвилин на тумбу, що вгрузла біля ангару. Він з сумом стежить за кроками власника. Вперше з'являється неприязнь, йому робиться досадно, що він немов запродався Роньє. Набридло вже літати. Треба на завод. Там, казали, стало неспокійно відтоді, як з Радянської України прийшла телеграма, що одна поважна установа хоче закупити п'ять пробних літаків для відкриття лінії.

Треба взнати! Конче взнати, що то за телеграма і які саме машини призначені на продаж.

Сонце поволі згасає за обрієм. Сумна напона хмар сповзає з zenіту, розгортається як завіса на

сцені, і перед очима височить зеленосиня баня блакиті. Угорі починається вечірня вистава, і зорі, наче балерини, сором'язливо випливають на голубу авансцену.

Фогель зводить очі вниз. Постать Роньє зменшується.

До нього долітають уривки фраз:

— Україна буде моєю. Тепер більшовики — стала влада. Я поведу енергійну розмову! Росію хай бере професор Юнтель. Хай постачає їх своїми машинами! Коли він візьме Литву, Латвію, Північну РСФРР, я замовлю собі сонячну Україну, Кавказ з його шістьма республіками. А щоб компенсувати — згоджусь на віддання перських ліній фірмі Юнтеля!

Скальд щось одказує, але його голос тихіший за Роньє. Фогель не дочуває слів. Вальтер стиха сміється.

Надходить тепла літня ніч.

В цьому місці ми дозволяємо собі порушити одну літературну традицію і попросити читача на кілька хвилин надіти радіонаушники. Це потрібно на нашу думку, щоб зрозуміти сенс подій, які почалися на терені авіозаводу.

Чим жило повітря в цей мент? Якими іскрами палали антени Харкова, Києва і ще одного далекого, але поважного чужоземного міста — Берліну? Про що голосив радіомовний етер?

Харків перший розхвилював океани етеру. Тоді сонце вже заходило над східними берегами Алеутських островів та Японії, а на Україні день лише розполювався літньою задухою. Перша телеграма мала такий зміст:

„Німеччина — Берлін — панові Роньє

У відповідь на ваше запрошення сповіщаємо, що делегація Авіо - Синдикату виїхала у складні голови Правління Кляйстера, начальника заснованої авіолінії Секретаренька. Ми з нетерплячкою чекаємо одвітного приїзду шановних колег, пана Роньє і авіоінженерів, на відкриття лінії Харків — Тегеран.

Секретарик — Харків

Одночасно з цим фундатор і керівник авіофірми Роньє писав негайного листа до проф. Юнтеля, що в останні роки побивав продукцією фірму „Роньє-Ракета“.

Листа мали відіслати спеціальним літаком, і тому перо невгамовного Роньє швидко бігало по папері. Він писав:

„... і тому зрозуміло, що ми повинні розподілити ринки Східної Європи. Це в інтересах нас самих! Я певний, що за найкращий пляндарм ваших літаків стане Росія до 55⁰ північної широти. Я вподобав Україну, Кавказ та Персію і гадаю, що між нами не буде суперечок щодо смуги економічної експлуатації, щодо цін та інших умов, які ми мусимо поставити робітничим урядам двох республік, щоб забезпечити повітряним лініям нормальний хід роботи!

Щодо Туркестану та Сибіру, то я не порушую цих питань і чекаю вашої принципової згоди.

Тисну вашу руку, професоре! Бажаю найліпших...

Перед Роньє лежала розпростерта Земля. Велика мапа Європи і Азії вкрила стіл і сповзла додолу. Скінчивши листа, він на хутку руку поставив сині хрести на тих країнах, що здавна підпали англійському та французькому експортові. Такі держави, як Польща, Іспанія, Фінляндія не цікавили Роньє-молодшого. Їхні території рішуче закреслені і затушовані. Іншими знаками розмалював Вільгельм країни, захоплені впливом ворожої фірми проф. Юнтеля. Він ставив на них кола, старанно виводячи еліпси, де слабшав вплив конкурентів.

Мапа Європи вмить покрилася такими значками.

Роньє-молодший любив мислити великими речами. Вчора він мислив заводами. Зараз цілі держави — монархії, республіки — колихалися в його мозку, і напружена думка шукала засобів оволодіти ними.

Європа і Азія! Шлях „Роньє-Ракет“ мусить скувати голубим лацюгом розпорошені міста з безсилою національною індустрією.

Уява малювала Роньє картини цих шляхів. Йому тісно в Німеччині. Він боїться близької кризи. Коли

він не продасть старої завалі (перевиробництво!) отих зелених „Ракет — 2“, фірма зазнає великих збитків. Очі Роньє бігали по низці місць і шукали кандидатів на пришелепуватих дурнів. Треба продати! Неодмінно продати! Напевне на Україні серед щирих простодушних слов'ян знайдуться такі! От прийдуть Кляйстер і Секретаренко. Він познайомиться з ними і вже постарається позбутися „зелених коров“.

І одночасно уява простеляла йому грандіозний путь: Берлін - Москва - Харків - Баку - Тегеран - Кабул. Шість столиць зв'яже він блакитним обручем — прокладе трубу золотососа в надхмар'я, і численні карбованці, марки, леви, піястри потечуть у його кишені.

Лиса голова Роньє відсвічувала під сонцем. На лобі проступали краплини поту. Все обличчя нагадувало збільшений профіль пташиної голови. Ніс немов збирався кудись летіти і помітно ворухив жовтим ластовинням.

Уже давно червона олива пройшла од транспорту, і рука Вільгельмова поважно проставила на кресленні мапи кілька цифр.

— Україна мусить купити не менш як 20 літаків.

Поруч він виводив цифри прибутку і міркував, кого з інженерів, консультантів за пілотів він пошле на Україну.

Перед очима манячили білі плями одкинутих газет. Там надруковані жахні новини.

Орган фірми проф. Юнтеля — науковий авіожурнал з неприхованою радістю писав:

„Стан фірми Роньє — не блискучий. Португалія одмовилась од дальшої купівлі перехвалених „Ракет“. Воно має під боком кращу сусідку — Францію.

„Уругвай рішуче розірвав стосунки з Роньє.

„Турція ще не залічила ран громадянської війни і не спроможна споживати велику продукцію Роньєвських заводів.

„Польща — наша шановна сусідка — остаточно віддалась. Парижеві, і всім запрошенням німецьких фірм відкрити цього

року авіолінію Берлін - Варшава - Москва категорично відмовила“.

Ні могутній Юнтель, ні хуткодумний Роньє не мали поспіху. Причина зрозуміла: Польща завзято будує національну (польсько - французьку!) авіопромисловість і ставить німцям всілякі перепони.

А редактори, зв'язані з фінансовими колами, присвячували передові статті на шпальтах газет, міркуючи, чим скінчиться боротьба двох конкурентів - велетнів.

„Альгемайне - Цайтунг“. Криза перевиробництва все глибше і глибше захоплює авіопромисловість. Фірма „Роньє - Ракета“ скоротила своє виробництво на 30⁰/₀, фірма „Юнтель“ — на 19⁰/₀. Передбачається дальше падіння акцій авіофірми.

„Роте - Штраль“. Акціонери фірми „Р - Р“ і „Юнтель“ страшенно занепокоєні швидким падінням вартости акцій. Скорочення робітників продовжується. Кількість безробітних збільшилося на 4 000. Ось воістину жакний закон гнилого капіталізму!

Так газетярі кінематографічно пробігали по вулицях і вигукували останні новини, турбуючи авіоспортсменів, літунів і всіх, хто близько сприймав інтереси авіобудівництва.

Біржа хвилювалася. На дошці старанно виводили крейдою:

Акції „Р - Р“ упали на 4,9⁰/₀.
Акції „Юнтель“ упали на 3,2⁰/₀.

Через дві години:

Акції „Р - Р“ упали ще на 3,5⁰/₀.
Акції „Юнтель“ упали ще на 3,2⁰/₀.

До вечора Роньє загубив близько 60.000 золотих марок. Лише завдяки більшовикам, що ніяк не погоджувалися приймати без передумов угоди з капіталістом, Роньє захворів.

І увечері лікарі заборонили йому виходити на свіже повітря. У керівника раптом підвищилась

температура, і всі чекали ускладнень у здоров'ї лисого Роньє.

Але ніякий професор не міг позбавити чулого господаря страждань, бо їхня причина лежала поза хворобою. Роньє просто боявся загубити на ранок іще 40.000, якщо не більше.

Лише одне заспокоїло його: повторна телеграма Кляйстера... Вони в Ковні!

Роньє нервово вхопив золоту ручку і кілька хвилин одписував Кляйстерові: „Я вдячний вам! Прошу захищати найкращий літак світу „Роньє-Ракета“ на чергових засіданнях Вищої Економічної Ради! Вона мусить затвердити купівлю“.

Так дякував Роньє Кляйстера і взивав його кращим другом прогресу, цивілізації. А радіогазети гриміли закликами на пляцах, майданах, у скверах, квартирах.

„Вільгельм Роньє сьогодні прилюдно заговорив про Україну.

„Вольфганг Роньє запросив до правління фірми наукових діячів і доручив їм скласти найточніший звіт про економіку України, Кавказу та Персії.

„Роньє-молодший одверто заявив промисловцям, що жадна країна його не цікавила так, як Радянська Україна“!

Довго ще хвилювався етер од перевантажених роботою антен, і довго ще голосили газетарі, ясно натякаючи, що між Юнтелем і Роньє складено угоду про високі завдання німецької авіації, яким чином, куди і за яким розподілом економічної праці вести вперед авіацію дружньої відсталोї республіки.

З вуст у вуста перелітало палке слово:

— Ідуть радяни! Ідуть!

ІХ Наступного дня Фогель ще на світанку прийшов до ангарів і з допомогою станційних механіків вивів „Сатурна“ на старт на вогке асфальтове коло аеродрому.

Ранок здіймався пружний, розгонистий. На сході мерехтіла синя курава, що як конфеті, розсипалась

у всі боки і легко метелила поміж хмарами. Блакитно-зелений світ точився звідти і розпромінював свої струмки по просторах парної росяної землі. Внизу над обрієм колошматило хмарини, вони диміли стовбурчились, наповзали одна на одну і поволі розходились, відкриваючи за собою сиву стіну найвищих, найдаленіших хмар, що стояли перед світом немов будова блакитного ангару.

Стіна стояла непорушно. Але поза нею рухалось якесь велике тіло, і от вона тихенько розкололася знизу догори, поволі розкрилась, як брама, половинками. Хмара розсунулась у два боки, і серед неясної мли окреслився язик золотого пропелера. Спершу він був непорушний, та далі повернувся навкруги гвинта і раптом буйно, залихватньо закрутився на одному місці. І вже не язик пропелера бачив Отто, а розжеврене коло зрушеного тіла. Скажений пропелер замерехтів, набравши чіткої форми сонця.

Хмари злякано одбігали в бік, а сонце на червоних крилах у нестримному льоті знялося в височінь.

— Сьогодні виключний добрий день для польоту: сказав зраділий Фогель.

— Сприяє погода? — озвався Скальд, надходячи до нього.

— Так! погода — кращої і не треба!

Вальтер привітався, як завжди, та протягуючи колезі руку, він потяг її до себе і таємничо, з якимось змовницьким притиском прошепотів:

— Сьогодні політ одмінюється! Вони прилетять завтра!

І коли справа дійде кінця — я і ти, як спеціалісти полетимо на Україну. Чуєш?

Вальтер зіщулив очі, сховав справжні помисли в очних щілинах і розповів, які прийнятні умови ставлять більшовики.

Вони будують німецький гуртожиток, дають прекрасну платню тощо.

Фогеля зворушили слова пілота. Він чув про приїзд української делегації ще в ангарі і звичайно дуже зацікавлений ними. Що це за люди? Які в них звички? Як вони поводяться серед робітників і серед капіталістів? Все це цікаві питання. А коли зважити, що більшовики колись одмовились од участі в репараціях, то Німеччина мусить добре стрінути їх — так думав Отто.

А раз вони запрошують співробітничати з ними, Фогель вважатиме за щастя опинитися в пролетарській державі. Він давно мріє про це.

Вальтер резонно змалював учорашню розмову з шефом Роньє. Високошановний Вільгельм виставляє кандидатури ще кількох товаришів. Але Роньє їх попереджує, що вони — представники Кенігсберзького заводу дають обіцянку не товаришувати з та-мошніми комуністами.

Тому Роньє вчора був зимислений, добре обдумуючи кожну кандидатуру.

Одна надія — на Україну! Шеф вихваляє більшовиків, як тільки може. Вони врятовують його від економічної кризи! А криза, май на увазі, насувається!

На Фогеля новина призвела вражіння і йому захотілось, щоб українці приїхали якомога швидше.

Переповнений гордощами, він лише обвів очима будови голубої індустрії, як він називав авіозаводи. Мовчав од радості, од того, що серце почувало зливу бадьорих сил.

Навкруги все стало прекрасне. Прозорий шар повітря лежав над чистенькими цехами. Білі стіни велетенського ангара височили над містечком. Жадного диму, жадної пилінки копоті не бачив Фогель. Перед ним розшарувався великий клопот майбутнього з його технікою.

„Мене пошлють до УСРР“ — співала його істота.

Радість буяла і виростала ширше та ширше, захоплюючи думи. Завтра він побачить радян, людей

східньої країни, що шанує машини і працю. Він задоволений, що сприятиме авіонізації дружньої робітничої держави.

Поволі він зрівнявся з брамою аероплянно-збір-ного.

У цеху щось шумувало, гуркотіло. Нерівне дзеленчання долітало з-за мурів, немов там працювало втричі більше робітників, ніж завжди. Зрідка зривалась стукотнява молотків. Іноді здавалось, що там запалено зразу три сотні автогенів, що тепер шипуче полум'я б'є в метал, розпалює, розгартовує його до найвищого ступеня.

Фогель умить зупинився. Ага, зрозуміло! Роньє старається для більшовиків. Він прискорює темп роботи, щоб продати машини найновітньої конструкції. Це там збирають аеропляни. Значить, майстрі зайняті. Фогель мусить почекати.

Отто сів на боковій приступці контори, що стояли напроти цеху. Радість по-старому коливала хвилями серце. Фогель посидить, продовжить годину радости.

Але цех шумів далі. Шамотня точилась безперестанку. Час од часу від внутрішнього гуркоту тремтіли віконні рями з тисячами блискучих шибок. Три-можна луна одгукувалась поміж стінами сусідніх цехів.

Фогель прислухався.

— Ми стоїмо... за! — прорвалось крізь загальний шум.

— А я... — зойкнуло десь пронизливо.

— Проти! Проти! — загули чийсь басы й тенори.

Отто підвівся і підскочив до вікна. Його постать гнучко припала до муру. Схвильований механік побачив зворушливе видовище.

Посеред цеху, там, де завжди звисали на підоймах корпуси літаків, стояла сотня людей і завзято дискутувала з якогось приводу. Над ними пливали два зібрані аеропляни і гострі крила „Сатурнів“ дивно накривали галасливий гурт. Робітники нахиляли

голови і лаяли двох молодих майстрів, що керували горішніми коловоротами.

— Назад! Людей покалічите! — кричали вони.

— Розступись, товаришня! — відповідали два юнаки, вперто накручуючи верескливого ланцюга. Літаки підносилися вгору, вже не чіпляли за голови і наближалися до центру схвильованого зборища. Згори косим потоком проміння лився сонцепад. Проміння одбивалося на дзеркально-полакованій поверхні дюралюмінія і розхристаним віялом бігало по одягу робітників та по закутках цеху. На корпусах блищало все — невисохлий лак фарби, триплексове скло, металічні частини двигуна.

— Ми не припустимо цього! — протестував солідний робітник, з очима червоними од натуги та хвилювання. Він виривався з кола і простягав кулаки до кількох соціалістів, що з реготливим поспіхом розгортали пом'яту матерію з намальованим невеличким гаслом.

„Es lebe Rätische Ukraine“
(„Хай живе радянська Україна!“)

Соціалісти, старі друзі Фогелеві, намагалися розтягти гасло на всю широчінь і повісити його попід крилами одного з „Сатурнів“, але до них завжди підскакував хтось із патріотично настроєних робітників і зривав. Даремно один із коловоротців зупинив літака над гуртом і очікував моменту, коли гасло обів'є червоним поясом підкоси з обох боків, щоб раптом підняти „Сатурна“ вгору і залишити, аж поки з'являться радяни.

— Ми робітники демократи, — репетував той самий пихатий чолов'яга, — не дозволимо вітати більшовиків! Завод не наш, і на це треба спитати дозволу власника! Навряд, чи Роньє пустить їх на завод.

Маса коливалась і запал виростав.

— Ми зрадники демократи, — копіював його комічний Штайн, — не припустимо, щоб Роньє дозволив

собі на власному заводі продавати літаки більшовикам.

Бойовий настрій гуртка підносився все вище і вище, погрожуючи перейти межі простої сварки і перетворитися в кулачну бійку.

Отто вже стояв на підлокотнику вікна. Видовище захопило його. Він не може стояти тут як глядач, коли на машинах полихає червона китайка з сліпучо-білими літерами, що апелюють до почуття братньої солідарності. Хай зриває гасло з підкосів ота мармиза однаково він, Фогель Отто — справжній соціаліст і механік — здійснить свій замір і завтра, репрезентуючи на полі десяток аеропланів, причепить його на крильному профілі над пропелером переднього літака.

В наступну хвилину Отто зіскочив з вікна і хутко пройшов дворище, щоб потрапити в двері.

Демократи під проводом того першого, що кричав „Ми, робітники“, запропонував не хвилюватися. Мовляв, галас видасть їх і з наказу Роньє може прибути поліція.

— Мітинг треба відкрити!

— Я закликаю завтра не працювати на честь прибуття українців. Закликаю до солідарності з радянськими товаришами! — суперечив демократом юнак, схилиючись з поручнів рухливого горішнього коловороту.

— Мітинг! — повторювали перші.

— Вам базікати хочеться? Язики сверблять?

— Мітинг! Тут же, в цеху! — кричали прихильники цієї ідеї.

Перед Фогелем стояла стіна людей, що через неї не можна було продертись ні з ліктями, ні з кулаками.

Але робітники побачили механіка.

— Туті-Фрутті — прийшов!

— Фогель тут! Хай він накидає троянд у літаки

— Я не одмовлюсь од такої місії!

Отто посунув до центру натовпу. Сотня очей стежила за швидкими рухами вусатого парубка.

— Дійсно Тутті-Фрутті!—почав він своїми улюбленими словами,—од імени заводських робітників пропоную піднести делегатам букета червоних троянд.

Всі пізнали механіка. Робітництво прозивало його „Тутті-Фрутті“ за звичку заміняти лайку „донер-ветер“.

Аероплянно-збірний любив Отто за його тихий і тривкий запал.

Зараз він випростав груди і засунувши руки в кишені, нахилив голову вперед, наче збираючись клюнути першого, хто заперечить його думку.

— Хто ви, я питаю вас? Безумовно—не робітники, а гицелі, раз ви не погоджуєтесь з нами—чесними ширими соціялістами.

Механік хотів іще щось сказати, та в задніх лавах підвелася рука з молотком, за нею впливло широке обличчя громадянина Вартгавзена. Обличчя впливло заколисалось позаду.

— Слово! Кому ти запрошуєш підносити букет? Тим, хто нівечить пролетаріят у Совдепії? Я протестую! Я заперечую загальній думці про Радянську Росію. Вона—не пролетарська держава, це типова селянська аграрна країна, що ні в якому разі не може стати проводирем людства! Передова країна лише ота, де найбільше пролетаріату і тяжкої індустрії! А Росія...

— Доказ?—урвав Отто.

Вартгавзен посміхнувся, хитнув головою разів три і, ледве не втонувши в людській хвилі, вчепився обома руками за чийсь плече.

— Докази єсть! Гляньте на герб РСФРР, над головним входом у цех!—ви бачите оригінальний символ.

За цими словами очі робітництва глянули на добре змальований державний герб РСФРР, причеплений, очевидно, сьогодні. Демократ влучно підійшов до

слухачів і, користуючись старим досвідом агітатора, міцно заволодів увагою. Раз слухають — значить, справу наполовину зроблено. А там побачимо.

— Символ — серп та молот навхрест. Здається, міцна спілка села та міста. Але уважніше придивіться. Серп оточив півколом молота, а його кінець піднісся вище молота. Виходить, село, — гегемон над містом, і пролетаріят підлягає волі суто селянської держави! Це в Росії, а ще гірше на Україні. Не можна пишатися комуністичними феодалами, як це ви робите.

Тому не голосуйте за букети і вітання. Згадайте за ваших жінок і дітей, що живуть без троянд! Я — проти вітання катів.

І Вартгавзен зник у натовпі.

Удар був влучний, прихильників солідарности зменшилось ураз. Але Фогель все не сходив з ящика і, прослухавши несподіваної промови, голосно розреготався. У його руках ще був єдиний засіб знищити вплив останніх фраз задавачливого соціал-демократа. Фогель умів реготати щиро, непідроблено, немов цьому мистецтву його вчили найкращі артисти. Отто засміявся їдко, пронизливо, показуючи дві білі низки цукрових зубів. Сміючись, він не спускав очей з товаришів і переплітав регіт із словами:

— Більшовики оцими серпами давно вже поодрізали голови робітникам! Тепер вони безголові ходять! Я не знаю, чим їм доведеться нюхати наші троянди! Чи не позичить громадянин Вартгавзен бідним делегатам свого носа на якусь годинку?

На який бік схилилась би більшість присутніх — було невідомо. Можливо, що регіт розчарував би раптових спільників майстра Вартгавзена, та за спинами групи робітників зойкнув міцний голос:

— Пан Роньє прийшов! — і Скальд, ширше одкриваючи двері в цех, пропустив в'юнку постать Вільгельма Роньє.

— Роньє? — сполохано залунало серед однодумців Вартгавзена.

— Скандал! Дійшли того, що в чужому ненайнятому приміщенні відкривають мітинг! — пробурмотів останній, кидаючи косого погляда в бік Роньє, який хутко наближався до стривожених робітників.

— Роньє! — твердо прогомонів Отто, пильно додивляючись до виразу на господаревому обличчі. Воно похмуро оглядало гурт з краю в край. Піднесена голова чогось шукала і надзвичайно спадала на голову високого півня.

Всі затаїлись, і притамована тиша повзла з усіх кутків. Лише Фогель ворухився в центрі та гаслярі похапливо скручували бинду матерії.

Роньє пройшов крізь натовпа, наче розпалений утюг у сніговому наметі. Все розступилося перед ним. Зійшовши на імпровізовану трибуну, Вільгельм ступнув вперед і обвів холодним оком спантеличених робітників.

— Я — людина ділова! Своїм мітингуванням ви, сто чоловіка, зчинили мені збитки. Я йду вам назустріч і категорично пропоную приступити до роботи, а панові Вартгавзенові... доручаю завтра піднести від усього заводу українським представникам букет чайних троянд! Сподіваюсь, усі будуть задоволені!?

Далі він угледів Фогеля з гаслом і вмить змінився на обличчі. Очі бризнули промінням гніву.

— А цю ганчірку геть! Гостей приймаю я, а не ви! Значить, я і турбуюсь за їх, а не товариш Фогель, що йому я висловлюю догану за залишення машини без догляду в ангарі!

Фогель густо почервонів. Вільгельм Роньє без упину дивував його своїми вчинками. Одверта нахабність і вперте втручання давали привід тисячам догадок. Ця риса Роньє творила йому серед промислових кіл великий успіх, а прибічники видумували фантастичні легенди про Вільгельмову вдачу.

Робітництво ошелешено мовчало. Навіть Вартгавзен. Один Отто простяг руку і попросив пропустити вперед.

— Пане Роньє! Ви занадто уважні до України і до пана Вартгавзена!!

І помандрував геть, не зваживши навіть, яке розчарування переживає Скальд — його друг.

Х До Кенігсбергу прибули Арнольд Карлович Кляйстер, голова Авіосиндикату, з незмінним Секретаренком. О, як їх зустрічали! Бенкет за бенкетом. Роньє старався, схиляв їх на свій бік, показував на лице медаль.

— Бачите? — казав він, киваючи пальцем на ангар.

— Бачимо! — відповідали два радяни, вражені грандіозним розмахом блакитної індустрії. Ангар, збудований за останнім словом техніки, легенько повертався на всі боки, підкорений цілком електричним двигунам. Велетенське тіло тихо сунуло свою розкриту пащу по рейковому колу, обертаючись навкруги невидної осі.

— Вітер дує зі сходу! — казав Роньє в невеликий рупор, стоячи на біленькій вежі метеорологічної станції, що здалеку спадала на тонку шпичинку маяка.

— Єсть, вітер дує зі сходу! — відповідав хтось з машинного, і ангар з приглушеним гуркотом котився по колу, готуючись прийняти аеропляни з заходу.

Скальд і Фогель знижували літака (у цей мент „Роньє-Ракета“ літала над гостями!), сідали проти вітру і потрапляли прямо в браму рухомого ангару.

— Вітер дихне з півдня; будь ласка, ангар готовий прийняти вас з півночі! — задоволено говорив Вільгельм. Це ми зробили з нарочитою метою, в майбутньому матимемо рейси дирижаблів.

Кляйстер дивився на все якимись дикунськими очима і приказував:

— От закордон! Багато він значить! Треба везти закордон до нас — на Україну.

Секретаренко тихо притопував од щастя. Його старі очі нарешті побачили чужу країну. Дарма, що на нього клепали, нібито він — бездара, ніби з його слов'янською вайлуватістю радянська авіяція

далеко не полетить. Він—за кордоном! Добре, що вони виїхали сюди в поганеньких швейпромівських костюмчиках, у драному взутті, з самими старими портфелями, без валізок! Тут усе дешево. Дешеві аеропляни, костюми, золоті зуби, бритви, жінки, білизна! Секретаренко — розумний. Він запросив Кляйстера злізти в Ковні з потяга і, чекаючи пересадки, подався до універсальної крамниці. Там їх одягли, зробили європейцями, і нині не соромно обом стояти перед могутньою людиною німецької авіації.

Чого не купили в Ковні, докупили в Кенігсберзі.

Секретаренко (о, це Секретаренко, а не в'юнкій Секретарик, що лишився там—у Харкові, у правлінні) важко посміхався і радів, що його жовте гемороїдне тіло огорнене шовковою білизною, одягнене в костюм кращого англійського сукна. Одяг прикрашає людину.

Секретаренко, на велике щастя, знайшов жовтий портфель „спеціально для дипломатів“, як сказав продавець, і купив. Сьогодні він бовтав ним, ізрідка поглядавав униз, міркуючи, чим він заповнить у Харкові його вісім відділів. Напевне, знайдеться паперів у синдикаті багато!

Кляйстер теж посміхався, але не так, як його особистий Секретаренко. Цей не давав волі своїм вустам. У першого вони розпливалися в щирі усмішку, розтягуючи рота майже до вух, а в Арнольда Карловича посмішка була тонка, аристократична, стримана.

— Ви хоч не компромітуйте себе! — прохав по-руськи Кляйстер, почувавши себе не в своїх санях од одвертих дитячих поглядів щирого українця.

Фогель і Скальд уже стояли біля „Роньє - Ракети“ і чекали біля кабіни гостей.

— Обов'язково треба купити! Новітня конструкція! — палко зауважив Секретаренко, тикаючи пальцем в одну з машин, що стояли під великою еліптичною банею ангару.

— Вам подобається зелений колір? — спитав Кляйстер.

— Це оригінальна пофарбовка!

Гості увійшли в ангар. Секретаренко здивовано застиг на місці і гоже підніс око вгору. Яка велич! Яка шир! Це — не ангар, а якийсь античний храм. Колони білого заліза спускалися згори і тримали дзеркально чистий конструктивний дах.

Тиша стояла тут, наче в справжньому храмі.

Фогель уже давно зупинив очі на вусатому Секретаренкові і тихо думав: „Який чудний і наївний цей більшовик! Як він смішно поводить ся з усіма!“

Коли Секретаренко поплив вайлуватою ходою до кількох „Роньє — 2“ і почав розпитувать Роньє про її якості і ціну, Фогель ображено зашепотів Скальдові:

— Боже, вони купують „зелених корів!“

— А тобі не однаково?

Біля літаків з'юрилились делегати від соціал - демократів і на чолі з Вартгавзенем тримали в руках кілька букетів чайних троянд. Коли надійшли гості, Вартгавзен урочисто сказав кілька слів і передав Арнольдові Карповичеві рожеві й жовті квітки.

— Це від моїх добрих робітників! — зауважив весело Роньє, даючи непомітного знака, щоб Вартгавзен своєчасно відійшов у бік. Можливо, господар запросив би і оркестру зіграти „Інтернаціонала“, та такт власника не дозволяв це зробити. Принаймні, Роньє достатньо вшанував національні смаки нової Росії, і він з пихою вів гостей далі.

Фогель хмуро дивився на цю сцену. Вартгавзен подарував рожеві й жовті квіти, в той час як робітництво бажало піднести червоних. Який дурний же Секретаренко, коли він з радістю і усмішкою щастя отримує квіти зради і невиразних прагнень. Оттові брови кострувато збігалися на переніссі.

Та раптом обличчя Фогелеве засяяло. Кляйстер відкрив кабінку „Роньє — 2“, заглянув туди і раптом з кислою міною зачинив дверці.

— Що там? — заметушився Вільгельм.

— Прапор! — холодно одказав Арнольд Карлович.
— Прапор?

З цими словамм Роньє скарьожився, наче стиснутий обценьками, і витяг з кабіни великий шмат червоної матерії.

Це — справа Фогелевих рук. Хай гості прилетять на машинах додому. Ремонтуючи їх, вони надібають на кілька записок із виразом братерних почуттів. Хай знають, що вони мають постійних друзів.

Гіршої несподіванки не чекав Роньє. На прапорі білою фарбою виведено лише три слова:

„Es lebe USSR!“
(„Хай живе Українська Соціалістична Радянська Республіка!“)

Секретаренко почервонів, тихо засміявся і протяг руку, щоб попрохати на спомин про німецьких робітників, та Кляйстер із стислими зубами сіпнув його за рукав і злісно проговорив:

— Не смійте! Через оцих німецьких пролетарів нас потурять додому! Чуєте?

Секретаренко почервонів удруге і соромливо сховав обидві руки в кишеню.

Тоді Роньє оглянув кабіни наготовлених на продаж „корів“ і всюду познаходив червоні троянди, покладені по пасажирських фотелях. Кляйстер навмисно одводив очі — немов нічогісінько не бачив. А Секретаренко безсило блимав віями, замислений над питанням, як мусить поводити себе офіційний більшовик у таких обставинах. Досить йому було згадати, як наставляв його Кляйстер на путь істинний у дорозі, щоб йому в очах робилося зелено.

— Нас вишлють в одну добу — так ми і не побачимо закордону! — повсякчасно говорив Арнольд Карлович, умовляючи компаньйона стримувати себе всюди од вітань на провокаційні виступи в капіталістичній країні.

— Ви не вірте отим червоним прапорам, коли їх

побачите у Німеччині. Навіть, коли робітник підскочить і забелькоче про симпатії до радянської системи — не вірте! То нас поліція пробує! Оці робітники прохатимуть у вас значків та портретів Леніна. Ви дасте їм поштову марку з Ільїчем, а на завтра поліцай-президія сповістить, щоб ви за двадцять чотири години залишили межі Німеччини! Так-то!

Тому становище обох було смішне, особливо Секретаренка, який почував себе зв'язаним, посадовленим в скляну в'язницю. Він був щирою людиною і тому його кортіло обов'язково поговорити з якимсь чужинцем-робітником. Мовляв, як приїде додому — матиме матеріал для доповідей на партзборах про міжнародний стан.

Але авторитет Арнольда Карповича тяжив над ним, і чудернацький українець був повним контрастом до моторного, вихованого Кляйстера, на якому одяг європейця лежав так добре, немов він носив його з дня народження на світ.

— Який у вас розмах! Ви сягаєте рівня Америки! промовляв увесь час голова Авіосиндикату, одночасно міркуючи, які машини купити.

— Щодо цивільної авіації ми вище від Америки! Роньє делікатно супроводив обох по ангару і, коли Секретаренко спитав (суворий погляд з боку Кляйстера!), чи не можна оглянути завод, спокійно одказав:

— З нагоди ремонту і капітальної реконструкції завод для огляду зачинено!

Одним словом Роньє одмовив в огляді і, щоб знову блиснути перед гостями, запросив їх політати на його особистому „Сатурні“. Він гордовито повів долонею по ряду літаків типу „Сатурн“, які, за його словами, уже продано в Турцію.

— Ви знаєте, мій завод завалений замовленнями! Португалія — купує, Урагвай — купує, Турція — замовила нам свою конструкцію. А незабаром, в недалекому майбутньому ми перейдемо до будови літаків

нового типу — спеціально для руських рівнин та українських степів! Коли ваша ласка — замовляйте, купуйте!

Роньє шляхетно брехав, не згадуючи нічим про кризу, про можливе скорочення виробництва, коли Україна не купить.

А гості слухали. Та Кляйстер погодливо кивав головою.

Фогель хмуро слухав і занотував в пам'яті усі слова Роньє.

— В Берліні сьогодні бенкет для шановних гостей. Замість простого польоту над містом, я запрошую вас, панове, відвідати мій столичний палац!

„Обкрутив їх“! — скорботно подумав Фогель, нічим не видаючи того, що він знав про стан фірми.

... Через годину вони полетіли на схід, і саме тоді, коли робітництво нарешті прорвало заставу поліції і кинулось слідом за аероплянком.

Кляйстер і Секретаренко, засліплені німецьким ладом, охайністю, сиділи в кабіні і занурювали очі в широчезні краєвиди цікавого шляху.

XI Фогель повернувся з Берліну без машини, без Скальда, без Роньє і назавжди попрощався з чудернацькими українцями, які, на його думку, видавали себе, бо бажали бути тим, чим не були в дійсності. Неевропейці, вони хотіли переєвропейці європейців; комуністи усіма засобами стирали з себе всі ознаки комуністичности.

Певне підозріння залишила в ньому таємнича поведінка Кляйстера, що вештався по місту, зустрічаючи то білоемігрантів, то всіляких спеців.

Коли Берлін і столичний Стаакенський аеродром зникли за першим поворотом залізниці, Фогелеві стало сумно.

В Правлінні отримали таке розпорядження:

„Затвердити продаж п'яти аеропланів типу „Роньє — 2“.

„Передати заводові замовлення на шість літаків того ж типу“.

А літний відділ байдужо вивісив об'яву:

„Вальтер Скальд призначається начальником німецьких літунів, командированих обслуговувати лінію Харків - Баку - Паглеві“.

На чолі групи інженерів, що йому доручено од імени Правління вести всілякі справи як з комерційної галузки, так і науково - технічної.

Інший параграф торкався особи Отто.

„Механіка Фогеля з літної частини перевести на роботу здатника машин — на завод в Тесав - Кенігсберзі“.

Прийиження! Зменшення заробітку вдвічі! Ніхто тепер не рахуватиме йому налітаних кілометрів. Орла садовлять в заводську в'язницю, замурують за ґрати бантин і за скло. Розвіється чудова романтика ранкових польотів між сивими містами - велетнями. Роньє тонко помстився за недавній виступ.

Гаразд! Фогель буде здавати машини літній частині. Але свого він дістанеться. Він буде на Україні!

Отто сказав собі — потрапити в країну сояшників і сірих рівнинних копалень.

Через тиждень Отто отримав від Скальда великого листа.

„Любий друже!

Ти не можеш уявити, як тепло зустріли нас у Харкові. На таке ми не сподівалися. Мало згадати пишасту брунаву італійську Верону, де нас колись носили на руках. Навіть з цим прийомом не зрівняється урочисте свято, улаштоване в Костянтинополі турецькими авіаторами нашим літунам. Що порівняно з цим сухуватий шум, знятий в Португалії республіканською пресою з приводу нашого торішнього прибуття.

О, це була зустріч! Коли ми там почували себе гостями, то в Харкові — в пролетарській столиці — ми, агенти капіталістичної фірми, розпоряджаємось наче господар у своїй хаті. Тут було мало „європейського шику“, зате слов'янська душа — на розпашку. Тут менше гриміли фанфари, як у Вероні, зате більше діла.

Аеродром, ангари — в червоному вбрані. Тисячі народу проривають ланку міліції — масове свято вражає мене. Стихийний рух тьми-тьмущої народу змушує нас визнати в наших контр-агентах велику силу ідейного і емоційного впливу. Такої масовості я не спостерігав в жадному місці.

А проте, яка вона безсила перед гіпнозою нашої техніки. Перед закордоном всі схиляються, кінчаючи найповажнішими людьми республіки. Кляйстер розказав у путі, що його друг, народній комісар, не вважаючи на стовідсоткову комуністичність, носить виключно закордонне: капелюх — італійський, костюм з усіма причандалами — німецький тощо. І він ні в якому разі не купить паршивих виробів з гидкого радянського сукна. Радяни — повна протилежність нам. Ніякого патріотизму щодо національної продукції. Ми, німці, пам'ятаєш? лічили за найкращий тон вживати усе німецьке. А тут — навпаки. Дивацький тон: ходити в радянському — в дешевому — значить, одверто визнати свою економічну неспроможність. Прийти на бенкет на зустріч з нами в радянському одязі — значить, вчинити неввічливо. Мовляв, ми, гості, образимося!

Чудернацький народ! І перед нами усі пишуться цим.

А коли б ти знав, скільки уваги віддано нам?!

Кляйстер і Секретаренко літерально боги в найкращому розумінні.

Нам, німцям, в переповненому Харкові улаштовують німецький гуртожиток.

На бенкеті — німецькі пісні, танки Райлянду і Вестфалії.

На виробництві, усюди — перекладачі.

Дома — німецькі куховари, грубники. Навкруги нас і для нас — наша рідна мова. Все німецьке — для німців. Кляйстер організує навіть наш національний клуб. Він виписує багато газет, журналів з батьківщини, і ми, сидячи біля каміну під сердитий шум дощу, чуємо, що ми не в Харкові, а в себе в Пруссії.

Словом, Кляйстер — душа нашої справи, відтворив німецьку дійсність і заснував маленький

Берлін у Харкові

Надзвичайно раджу тобі поговорити з Роньє, вмовити його. Приїзди до нас, і ти потрапиш у веселе коло товаришів. Ми дружимо з радянськими авіаторами і іноді чуємо од них багато цікавого.

Одночасно я пишу листа — замовляю за тебе слово нашому шефові.

Щасливий гість радянської країни
твій друг — Вальтер Скальд“.

В аероплянно-збірному жваво йшла робота.

— Ніколи я не працював з такою охотою! — почув Фогель од юнака Штайна, що недавно малював літери гасла в честь приїзду радян.

— Ти працюєш з надхненням! — одповів йому Фогель з певною дозою товариських заздощів.

— Ще б пак! — загув трубний голос позаду. Як почав працювати для більшовиків, так і світ миліший став. Не турбуйся, юначе, — більшовики — ті ж самі капіталісти! Ріжниця та, що в нас — Роньє — капіталіст фізично чутний, а там над усіма клясами (і над пролетаріатом також!) панує капітал державний, усюди суший багатookий і жахніший за нашого Роньє!

— Хто це так говорить? — хутко обернувся Штайн.

— Я! — і Вартгавзен насунувся сірою плямою на гурт. Очі його хмуро бігали по головах групи робітників, що гірляндю живих тіл обняли „Ракету — 2“ і прудкими міцними вдарами молоточків заклепували тисячі цвяшків на дюралевій обшивці.

— Прийшов правовірний бусурман!

— Нюхом чує, що про Україну розмова!

Робітники зареготали. Вартгавзен похилив голову і, щоб уникнути неприємної розмови з новоявленими солідаристами, занурив чорні вогкі очі в папери, немов переглядаючи, що треба зробити сьогодні в цеху: чи збирати нові машини, чи старі підремонтувати.

— Власне, — озвався Отто, викликаючи демократа на герць, — чого ви гарчите? Раз ми працюємо з охотою для України, нема чого боятися за збитки. Чим більше ми зробимо, тим більше додаткової вартости напливе в кишені нашого шефа. Завдяки більшовикам розквітає наш завод!

— Не наш завод, а Роньє! — поправив Штайн.

— Хай так! — метнув блакитними очима Отто. — Зараз не в цьому суть. Я хочу спитати шановного Вартгавзена, що ми будемо робити далі. Сьогодні ми закінчуємо зборку двох „корів“ для Харківського синдикату. В цеху нема більше нічого, окрім шести побитих машин, яким потрібен капітальний ремонт!

Фогель показав у лівий кут, де справді стояли корпуси — фюзеляжи — „Ракет — 2“, що, не долетівши

до Туреччини, розбилися біля Будапешту на угорських рівнинах від непогоди.

Крил на цих машинах не було. Їх познімали, аби зробити нові. Двигунові гнізда дивились на всіх чорними провалинами в грудях: мотори були в чистці і частково ремонтувалися. „Ракети“ давно набридли робітникам, і Фогель, ставши на завод, поставив за мету остаточно вирішити їхню долю: чи на злам, чи в ремонт.

— Що хоче зробити Роньє з оцим кладовищем машин? — повторив запитання механік.

Вартгавзен підвів очі і байдуже глянув у куток на спустошені, випотрошені літаки.

— За розпорядженням контори, ми маємо цими днями взятися за них! Цей ремонт буде терміновою роботою! Україна не може чекати поки завод зробить нові. Шеф бажає швидше виконати зобов'язання!

Фогель звузлив брови і щось пригадав:

— Але пан Роньє обіцяв збудувати нові літаки!

— Це не моя справа! Ми їх пофарбуємо, і вони спливуть за нові!

— Фарбувати гнилля? Дурити клієнтів? — схопився нестримний Штайн, злазячи з маленької драбинки.

— Більшовики ще не мають такої культури, щоб почувати різницю між новим і старим. На слов'янський шлунок і це гаразд! — байдуже одказав Вартгавзен, листаючи копії ордерів, розпоряджень і наказів по заводу.

— Це чия теорія — Кавтського чи ваша? — глузливо запитав ошелешений механік.

Вартгавзен повернувся лицем до запитача і поважно, з свідомим зваженням одповіди, протяг:

— Це давня практика підприємців!

На робітників заява головного майстра справила гнітюче вражіння. Одверте шахрайство не ховалось у шовковий серпанок добрих промов. Неприхованість жалюгідних бажань неприємно вражала слух. Це

особливо почувалось, коли Роньєві слова передавав Вартгавзен, який звук кожну дрібницю оздоблювати красивими словами.

Новина осою вжалила серце Фогеля, Штайна й інших.

— Я, старший приймач готових машин, одмовляюся зарані приймати їх на іспит, шановний Вартгавзене!

— А я,— піднесено проказав Штайн,— не доторкнуса до „корів“ жадною пучкою! Я краще закину свій інструмент, ніж приступлю до ремонту нікчемних старезних аероплянів! Ви, як жебраки, назбирали розтрошене звалля, а тепер торгуєте ним!

— Геть ремонт! Давайте нових для України! — голосно закричав хтось, сидячи в кабіні сусіднього готового аеропляна, призначеного для Швеції.

Вартгавзен інстинктивно потяг руку до дверини, щоб узнати прізвище нестримного ентузіяста, що, лаштуючи пілотську кабінку авіоприборами, не забув про радянських сусідів. Та Фогель зупинив його на півдорозі:

— Ви посоромтесь! Ви ж колись були справжнім соціалістом!

Майстер зашарівся, і білі цяточки сорому поповзли по вилицях і лобі. Видко було, що він хвилювався і ледве тримав себе в рямцях порядности.

— Як хочете, а я наказую вам усім від завтрішнього ранку почати ремонт трьох аероплянів „Д—637“, „Д—501“ і „Д—903“! Сьогодні прийдуть мотористи і підготують все, що треба, а інше мене не стосується!

І Вартгавзен заколихався, як човен, прямуючи до іншої групи робітників, що спускали коловоротом готового літака.

— Друзі! Організованої одсічі! Вони не переможуть нас! — з пристрасною зашепотів Штайн, кинувши насамперед на Фогеля.

— А як не допоможе, то і припинемо працю! — стиха одповів впевнений Фогель і радо озирнувшись — поле можливих соціальних стичок.

А ввечері Отто знову читав Скальдове послання :

„... А щоб сказати правду, Кляйстер — незрівняний друг німецької авіації.

Змалюю сценку :

Ранком, коли над Харковом стоїть задимарена мла заводських будов, я бачу з вікна нашого гуртожитку всю східню частину столиці. Повз нас їде автомобіль Авіосиндикату з Кляйстером. Мене кличе сирена, і я сходжу вниз. Вітаюсь з Арнольдом Карловичем, всідаю в новенький „Паккард“ і їду містом до авіовокзалу.

— А поганий наш Харків, брудний, пилючий! — говорить мені він. Нам, українцям, якось соромно перед вами, європейцями!

Сумне око голови дивиться на мене.

Я здивований такою категоричною заявою. Правда, вона одзеркалює дійсність, але нащо така сувора характеристика.

— Не в тім річ,— одказую я,— що у вас Харків брудний. Ви народжені хаосом і в хаосі живете, але він переформується в чіткі форми нового! Я вперше тут зустрічаю слов'ян з такою зарядкою сили.

Повз нас минали квартали. Хаотична сумісь архітектурних стилів, поламаність вулиць псує мій настрій, але я радію іншому. Кляйстер і Секретаренко так захоплені будівництвом, що не мають змоги контролювати нас, і ми живемо приспіваючи.

Ще ми не вилізли а авта, а Арнольд Карлович, невесело посміхаючись, жаліється :

— Нема у нас таких сил, як ваші! Коли будете писати до Німеччини, передайте Роньє подяку за його невсипучі турботи про Україну і натякність, мовляв, Правління синдикату сподівається на присилку іще кількох спеціалістів.

Нас зустрічає на порозі авіовокзалу Секретаренко — ліва рука Кляйстера, замісник Секретаренка — і з неприхованою улесливістю проводить нас до літунської кімнати. Секретарик щебече по-німецькому і щодня, як попуга, повторює Кляйстерові прислів'я :

— Закордон! О, це слово значить багато!

Я проглядав розпис польотів на лінії і бачу, що червоний літун тов. Б.¹, нагороджений трьома орденами Червоного прапору і двома особистими нагородами Реввійськради та одного великого Губвиконкому, пілотує гіршу машину, ніж я — чужоземець, антибільшовик.

Я радісно сміюся. Секретарик — мій співпляшник і, як знавець найекзотичніших ресторанів та барів, водить мене і

¹ Факт — В. К.

гера Консультанта по нічному Харкову. Секретарик кляється, що він давній друг авіації і робить всілякі послуги. Він захищав мене перед Секретаренком.

Останній сьогодні сидить рожевий, з сонячним сміхом на вустах.

Побачивши мою постать у дверях, він виходить з - за столу, бере під локті і садовить в великий пухкий фотель.

Я питаю:

— Чому руські пілоти у вас не в такій пошані, як ми?

— Бачите, сумирно одкажує він, — німцям уже покладено од бога літати на німецьких машинах, а тов. Б. політає й на „Фоккері“! Крім того, хай він підучиться у вас!

Я знаю причину його ввічливості: Секретаренкові, як і Кляйстерові, вподобалась наша батьківщина. Він знову жадає поїхати до нас. Мовляв, приймати шість нових аеропланів, що їх пан Роньє обіцяв виробити через кілька місяців.

Між іншим, коли вони будуть готові?..

Республіканські лінії потребують кількох десятків. Кляйстер частенько питає за них.

Словом, жити тут у більшовиків куди краще, ніж у нас, де на лінії можна чекати, що ось застрайкують станційні мотористи, і машина не полетить.

Та зараз я стурбований одним явищем. Воно виростає в небезпечні форми і погрожує авіофірмі великим фіаско.

Сьогодні до Правління приїхав київський винахідник, якийсь Костенко, і, ламаючи встановлений церемоніал трестівського прийому (не дочекався, поки кур'єр покличе до Кляйстера), вдерся до його кабінету. Я свідок антикультурної поведінки цього, як кажуть тут, „заслужованого комуніста і пілота революції“.

— Чому мене не приймаєте? — гнівно запитав він на порозі, випроставшись міцною постаттю перед шановним директором і втаскуючи три звертки великих креслень власного винаходу.

Костенко стояв до мене спиною, але по звороту голови і по косому профілю я бачив, як грали на його чолі пругасті зморшки і особливо над переніссям. Одяг його був повною протилежністю вбранню синдикатівських службовців. В той час, як останні фасонили закордонним (наші пілоти „провозять“!) винахідник мав на плечах довгу стару літунську шкірянку, з рижими, попелястими плямами і з дірками на складах рукавів.

Напіводчинені двері затуляли обличчя Кляйстера. По окремих словах, що їх навчився розуміти, я дізнався, що Кляйстер розсердився.

— Товаришу... — сухий безкровний голос, — ви не порушуйте загальних правил прийому. Вийдіть з кабінету, прошу вас.

— Я чекаю уже дві години при вас і півтори години до вашого приїзду, — чув я. Я людина здалеку і не багатий на час! Будь ласка, сідайте на своє місце назад, не кричіть на мене, хоч ви і голова республіканського синдикату. Ви мусите негайно вислухати мене.

І Костенко без зайвих слів зашарудів аркушами покресленого, розмальованого паперу і почав розкладати їх на столі.

Зайнтригований, я підійшов і глянув в середину кімнати. Кляйстер дивився на киянина совиними очима і розгублено кліпав. Губи йому нервово то стискувалися, то розтулялися. На обличчя набігала біла крейдяна тінь, руки притамовано шукали кнопку дзвоника, напевно, щоб викликати кур'єра.

А Костенко відповідав холодним поглядом і зневажливим жестом розстелив креслення над усіма причандалами кабінетного столу. Аркуш накрив циркуляри, розпорядження, печатки, атрамент трьох кольорів, папки і цілу колекцію різних ручок, костяних, простих, різьблених з слоновими вів'єтками.

Тут Кляйстер угледів через двері мене і, немов набравшись сили, владно підняв руку.

— Слухайте, громадянине! Не зчиняйте скандалу. З нами — чужинці!

— Мені німці не потрібні, потрібні — ви! Я звертаюся до вас із справою державного значіння. Ось гляньте! Це мій винахід аеропляна з еліптичними крилами! Розглядайте його з усіх боків і давайте гроші на будування нашого радянського літака!

Я не стільки розумів із слів, скільки з тону голосу й таких відомих слів, як „аероплян“, „еліптичний“, „радянський“ догадувався, про що йде розмова. Костенків голос брентів от хвилювання. Можливо, він хотів сказати багато, та, чекаючи, розгубив наготовлені фрази, і його заява вийшла несподівано категоричною. Кляйстер міг виставити його за двері, і тому Костенкові треба було сказати все за один раз.

Арнольд Карлович кілька разів намірявся зняти проєкта зі столу і заглядав під низ, занепокоєний, чи не перекинувся каламар. Винахідник вперто тримав аркуш за край і очима показував на тонке плетиво овальних і прямих ліній.

— Гроші? А де я їх візьму? Ваш винахід дуже дорогий для республіки! — резонно одказав директор синдикату і, щоб сховати розгублення, запалив цигарку.

— Ви маєте гроші для купівлі дорогих закордонних аеропланів? Будь ласка, давайте й мені! Якого біса викидати наше золото в кишені Роньє? Ми й самі збудуємо!

Далі киянин почав пояснювати принцип свого винаходу в загальних рисах. Слова хлинули потоком, і в них відчув я впевненість радянського патріота. І на мій подив, він зовсім не має прикмет, які має націоналістичний патріотизм. По-

перше, в словах не звучала абсолютна впевненість, фанатична віра лише в своє, рідне, національне. Костенко готовий був вислухати будь-яку критику, поради тощо. Тому він знизив голос і заговорив тихо. Таких людей я зустрічав і в нас. Вони мають хибу, що нею можна скористуватись, коли запал підупаде після перших же слів. Лише треба показати, що ти їх „уважно слухавш“. Так і зробив Кляйстер, добрий знавець психології людської.

— Гаразд! Я бачу, що ви справді попрацювали над вашою ідеєю! Безумовно, ваш проєкт має республіканське значіння! Я обіцяю, що Правління з максимальною увагою розгляне проєкта! Можливо, коли ви запатентуєте свій винахід в ВРНГ, ми запросимо німецьких консультантів висловитись з приводу вашої ідеї!

Арнольд Карлович усміхався і з веселим робленим виглядом згортав численні аркуші креслень.

Раптом двері зачинились. То Костенко не бажав, щоб хтось підслухував їх. Більше я нічого не почув. Але висновок ясний.

Про це я сповіщаю Роньє і прохатиму його, щоб він надіслав нам ще кількох спеціалістів, а разом з ними і тебе.

Відкрилися вакансії, і нам їх треба захопити!

... Коли твій допитливий позір зупиниться на цих рядках, шукаючи відповіді, що ми робимо увечері, то знай: найкращий притулок пілотів і наших друзів — відомий Харківський ресторан „Замок Тамари“.

Щасливої тобі вдачі і нових польотів!

Твій Вальтер С.“

Роньє отримав запит-телеграму од Кляйстера:

„Ми маємо збитки тому, що наша лінія не забезпечена певною кількістю літних машин“.

Роньє передав це з власними примітками до авіозаводу.

Директорові

„Наказую скінчити ремонт шести аеропланів через півтора місяці“.

А директор заводу поклав їх перед собою і викликав Вартгавзена. Йому було неприємно мати од pana шефа зайве нагадування, бо це стосувалося безпосередньо його дальшої кар'єри. Він закреслив півтора і написав „закінчити через місяць“.

А Вартгавзен, випроставшись перед директором, заявив, що машини, коли не заважатимуть Фогелі і Штайни, можна скінчити за три тижні. На його думку, завод з вдосконаленими приладами і дисциплінованими робітниками мусить це зробити.

— Гаразд! Термін — три тижні.

Вартгавзен покірно обернувся і вийшов.

Через три дні на брамі заводу і кількох важливих цехів майоріли білі плями маленьких відозв із зворушливою заявою:

„Товариші!

Роньє обдурює робітників як власних, так і радянських. Частина робітників аероплянно-збірного цеху одмовилась категорично од ремонту побитих машин, призначених Україні, в той час, як Роньє зобов'язаний приставити новенькі літаки. Цим незначним фактом ми апелюємо до вашої свідомости. Підтримайте нас! Пам'ятайте обов'язки міжнародньої солідарности!

Група інтернаціоналістів“.

Робітники інших цехів читали відозву і зацікавленим гуртом сунули в перерву до збірного, щоб дізнатись, у чім справа.

— Вже два дні, як ми припинили ремонту! — гордовито заявив Отто.

— А що вам відповів Вартгавзен? — допитувались робітники.

— Вартгавзен побіг до редакції соціал-демократичної газети і, перебалакавши з ким треба, вмістив статтейку! — Отто розкрив шухлядку з робочим інструментом, де лежала білою напоною надрукована стаття „Ахтунг, арбайтер“ — Увага, робітнику! Чи може революціонер страйкувати на заводі, що виконує радянські замовлення.

Газета глузувала з намірів групи інтернаціоналістів, і серед літер можна було побачити хитре око начитаного партійного репортера, що оголошував похід проти страйків взагалі.

Хочеш допомогти більшовикам, працуй на користь німецького капіталу! Діалектика!

Незначне явище серед каламуті інших подій виросло завдяки взаємній боротьбі, як хвиля морська, перед тим, як остаточно вдарити в прибережні мшаві скелі. Прибічників Фогеля більшало.

А Вартгавзен більш тижня умовляв робітництво працювати над усім, що має завод. Наче професіональний прохач, він ходив від одного до другого і доводив то жестом благання, то посиланням на партійну програму, коли це був демократ, то простою погрозою, він намагався припинити рух величенької маси, зрушеної Фогелем.

Влучно про нього сказав невгамовний Штайн:

— Вартгавзен поводить себе, як шкідник, що насипав піску в підшипники! Але від цього справа не загине!

Скальд надіслав листівку з краєвидом Києва.

„Кляйстер вже висловив думку про Костенків винахід:

— Ідея — прекрасна, але чи ми здійснимо її в наших умовах? Такими передовими винаходами добре займатися німецьким ученим, а не нам, коли наші авіозаводи уміють лише ремонтувати, а не будувати!“

Рядки застрибали в очах Фогеля. Що це там діється, на отій Україні? Хто сидить в правлінні, невже комуніст? Чи, може, Фогель, далекий тут од більшовизму, не може зрозуміти сенс синдикатівської політики? Навряд, він, колишній патріот і демократ, правильно з'ясував собі суть інтернаціоналізму?

Все сплутувалося в думках Фогеля. Коли він не знає справи, то як тоді назвати його діяльність на заводі? Хто революціонер: він — Фогель — чи Кляйстер, що веде далеку стежку з України на захід? А, може, вони обидва революціонери, тільки не знайшли спільного шляху?

Туман густої задуми поплив у голові Фогеля і,

читаючи патріотичного листа Скальда, він хотів розвіяти його, позбавитись сірої вогкої пари, що затуляла широкі краєвиди сьогоднішнього життя. Він блукає в цьому тумані, не бачить нічого спереду. Хоче пронизати його очима і не вміє. Він знає, що єсть у нього друзі та їхні голоси летять відкілься, а де вони — не видно.

А Скальд розмальовував не абиякі перспективи для німців на Україні.

„... Через тиждень проекта розгляне пан Консультант, але він уже неприхильно поставився до Костенкової ідеї...“

Туман в голові густішав щодалі. Плутані нитки довгих дум зникали в густому ошаруванні пари, спадаючи на жмутки телеграфних дротин, що розбігались у всі боки і губилися в білих хмарах.

Поїхати б туди, та не можна покинути завод. Краще роздмухати вогонь протесту серед усіх, щоб потім зненацька з'явитися в Харків і розкрити махінації хитрих людей.

Штайн щовечора заходив до нього і поділяв гадки механіка.

— З нашої маленької справи виросте великий страйк. Уже питають, коли він почнеться. Хочуть вимагати підвищення платні плюс кілька економічних вимог!

— На одних симпатіях до більшовиків не виграєш, — одповів Фогель, нахилиючись над столом. Треба, щоб симпатії перетворились у віддану любов!

По заводу пішли чутки, що страйк почнеться завтра. Головним питанням дискусій, розпочатих в усіх цехах, була зачіплива тема: чи може революціонер страйкувати, коли завод виконує термінове замовлення для більшовиків.

Роньє, не виїжджаючи останні дні з Берліну, отримувал щодня відомості про працю власних заводів. Він був у Кенігсберзі, та затримка з заводом „Роньє —

Баль“ в Італії примусила його не стежити за останніми. Звичайно він не читав Кенігсберзьких газет, а Вартгавзен ще мав сумнів і нічого не писав шефові про те, хто колобродить заводську масу.

Лише директор боязко сповіщав телеграмою, що Роньє потрібно прибути на місце.

„Можливий страйк. Щоб його попередити, я звільняю сто душ, і завтра їх не впускають на завод“.

Роньє це не було в новину. Страйки вже кілька разів збаламучували його спокій, і він летів на хуткому аероплянні туди, де потрібно було залатати прорвану греблю прибутків.

Телеграма прибула в десять ранку. Значить, його величний „Сатурн“ встигне до заходу сонця спуститись на асфальтове поле Тесав.

Завод огорожений великим камінним муром, що тягнеться поламаними прямокутниками, з обох боків оточивши поле аеродрому. А там, де шляхи з Тесав і Кенігсбергу добігають до муру, височить могутня брама з тяжеленими створками. Навкруги — рівнина, пошматована різнобарвними смугами оброблених полів.

Наступного дня до заводу по шосе їхали робітники велосипедами, мотоциклами. Меткі постаті линули одна за одною і тихе герготання моторів сповнювало ранкове повітря своєрідним ритмом.

Перед заводом робітники зупинялись і проходили в розчинену браму. Тут їх чекала несподіванка. Під склом заводських розпоряджень біля контори висів наказ директора про звільнення сто чоловіка. Недалеко від об'яви впевненим спокійним кроком походили поліцаї і хижим поглядом стрівали кожного, хто проходив до внутрішнього дворища.

Фогель приїхав, як і всі, велосипедом, і перше, що він зробив, проглянув реєстр звільнених з роботи. Ну, звичайно, звільнили Штайна, його і інших, хто був не до вподоби начальству. Революційно-настрое-них викидали геть.

Біля реєстрів метушилися люди. Кожний хотів знати, чи працюватиме він, чи матиме надалі засоби до життя. Очі притамовано бігали по прізвищах. Брови то збігалися до купи, стовбурчили на чолі лінії зморшок, то гнулися в'юнами, коли людину особливо вражав прикрий факт життя. Обличчя, як люстро, одбивало почуття робітника. У хитких слабодухих брови пересували вгору своє перенісся, і тоді здавалося, що людина в одчаї, що вона сумує за втраченим щастям спокійного заробітку. У таких нижчі половини брів звисали вниз, як вуса. Очі розгублено бігали, немов загубили теплий і затишний притулок в житті.

В інших брови нависали над очима, як ялинкові стрічки. З таких брів падала тінь на очі і блиски гніву від цього здавались палкіші й гарячіші. У таких все нагострювалось, все зливалось в одну цятку, в один фокус.

Фогель лишився на дворіщі і стиха почав говорити усім, хто проходив повз нього.

— Хлопці. Без крику, без шуму — італійський страйк! Станемо поруч варстатів — і жадного руху. Стій, наче ти хочеш працювати і чекаєш інструменту. Розумієте, Тутті-Фрутті.

— Гаразд, — відповідали стиха.

— А чому ніхто не скликає мітинга? Де наші проводирі? Може, полякалися? — голосно гукнув грубезний голос біля контори.

То озвався Вартгавзен. Його заморочила якась притамованість робітництва. Не то в надзвичайному одчаї чи жалобі, не то воно змовилось на невідомий вчинок.

— Друзі. Ніяких мітингів, — сперечався з прихильниками Вартгавзена дзвінкий Штайн, який на власний досвід знав, що значить розпочинати мітинг поруч озброєних поліцаїв.

— А коли я хочу відкрити загальні збори на свіжому повітрі? — не вгамовувався

майстер, шукаючи серед натовпу молодого страй-
каря.

— Замовчи! — одповів йому з другого краю
Штайн.

Відчувалося, що по цехах проведена певна агіта-
ція за чудернацький італійський страйк. Кілька сот
робітників, захоплених однією думкою, мовчазно
пройшли на свої місця і посідали поруч нерухомих
варстатів.

Поліцаї здивовано проводили сіросиню смугу пра-
цівників. Розчинені брами цехів всмоктали її в себе
і позачинялись.

Дворище спорожніло.

Якось неприємно стало, коли всі вони опинилися
в великих цехах серед численних мовчазних машин.
Мовчить моторний. Заснула іспитна станція, наче
двигуни розучились пихкати рожевим газом спаленої
бензини.

Залізний сон оволодів заводом. Надзвичайна тиша
настала там, де вчора крицеві бантини тремтіли од
гуркоту і стукотняви машин.

Хіба голоси п'ятисот чоловіка потрясуть широкий
простір високого цеху. Слабий людський голос перед
монументами людської праці.

Фогель дивно почував себе в незвичному оточен-
ні мовчання.

— Тримайтесь, товариші, єдності, — гукав він,
походжаючи поміж станками.

В дев'ять ранку разом з директором Роньє при-
їхав на авті на завод.

Тиша моментально огорнула їх своїми прозорими
крилами, коли вони потрапили в дворище.

— Чому поліція нічого не вдіяла з ватажками страй-
ку? — обурливо спитав Вільгельм, приймаючи рапорт
від начальника місцевого поліцай-президіуму.

— Ми чекали на рішучий виступ, а вони несподі-
вано оголосили італійський страйк.

— А звільнені отримали платню?

— Ніхто з них не пішов до каси. Бо касир лише недавно привіз з банку гроші.

Мотоцикл касира справді стояв посеред двору, навантажений трьома запечатаними кипами паперових грошей, що давно загубили вартість і рахувалися на мільярди.

Касир не встиг перенести їх до каси і разом з охороною очікував, поки принесуть ключі.

Але страйк мав не однаковий успіх у цехах. Вартгавзен обійшов мотористів і з „революційною“ завзятістю почав їх переконувати, що не можна страйкувати там, де їхня праця безпосередньо зміцнює Жовтневу революцію.

— Ви — зрадники соціалістичного руху. Коли б знали більшовики, що роблять їхні друзі, вони б давно запротестували проти такого застосування принципу міжнародньої солідарности.

Майстер посилався на своє революційне минуле і доводив з усіх сил, що Фогель відомий авантюрик, який в революційному рухові нічого не тямить.

Мотористи почали роздумувати. Принаймні, ніхто не запротестував проти перегляду власного рішення. Це підбадьорило демократа і він заговорив з новим переконанням:

— Щоб бути кращим другом рад, треба припинити безглуздий страйк. Ми мусимо відмовитись од власного егоїзму. Заради маленьких вигід ми губимо велику справу найвеличнішої з світових революцій. Ми забули, — очі Вартгавзена сповнилися шляхетними споминами минулого, — що саможертва завжди окупляється. Ми — дріб'язкові люди, ми не робітники і не революціонери, коли не зрозуміємо загального поступу історії.

Майстер запалав, зогрітий новим жаром.

— Мало цього. Таким страйком ми виснажуємо сили даремно, бо нема передумов перемоги. Візьмімо статистику повоєнних страйків, заколотів. Більшість з них кінчалася провалом. Значить, коли взяти мате-

матичну середню, за законом великих часів, сьогоднішній протест і вимоги не досягнуть поставленої мети. Краще зберегти сили для майбутнього виступу.

Хто б знайшовся серед мотористів з таким хистом до логічних промов, щоб розбити хитрого і досвідченого демократа?

Заклики Вартгавзена і його жести говорили за шляхетну вдачу. Промова брала за серце. Демократ радив уявити мотористам Україну, уявити сум радянських товаришів, коли вони довідаються, що їхні заводи зупиняться лише тому, що зрадники єдиного товариства робітників і міщани революції побажали мати зайвий пфеніг у кишені.

— Припинити страйк,— не втримався один з робітників.

— А краще піймати Фогеля та викинути геть з заводу, щоб не бруднив соціалістичну сім'ю.

Сталося так, як про це марив Вартгавзен. Настрій рішуче змінився. Виступ дав йому перемогу, і яку! Фанатики стають на його бік. А перед цим хіба ріка не текла вниз, непорушно і рівно, захоронюючи єдиний напрям. Хіба майстер не зіграв ролю великого вітру, що погнав хвилі проти течії, всіма силами зупиняючи навалу ріки. З гнівним ревом вона посунула назад і завирувала.

Мотористи виступили проти страйку.

— Хай звільнених приймуть знову, і ми підемо з вами,— погодилась невгамовна частина протестантів.

— Товариші, ходіть по заводу і скажемо: стаємо на роботу. Ми жертвуємо себе ім'ям міжнародної солідарності,— хмуро запропонував останній протестант.

— Це зробить делегація в десять чоловіка.

І, зрадівши серцем, Вартгавзен виїхав бльокнота, щоб записати делегатів, обраних за всіма правилами найвищої демократії.

В інших цехах панувала тиша. Вуха на звикли до завмерлого мовчання і тому усіх кортіло вхопити

інструменти та оглушити тишу. Тиша дратувала нерви. Руки мимохіть шукали молотка.

Навіть Штайн і той не витерпів:

— Нащо цей італійський страйк? Краще було б простий, звичайний.

— Зате не прийдуть штрейкбрехери.

Тимчасом тиша сама розповзлась і зникла в кутках, немов ховаючись у павутиння. З моторного сюди долетів непевний шум.

— Друзі! Вони йдуть до нас, — сповістив рухливий Штайн, що в цей момент уже стояв біля вікна і дивився на двері сусіднього цеху.

Поміж варстатами поповзла тривога. Страйкарі підводились на своїх місцях і перепитували один одного. Кілька душ пробігло до вікна, і в цеху залунали громіхкі кроки.

— Товариші. А з цього боку суне поліція, — несподівано скрикнув літній дюральник, насуплюючи брови і обпираючись обома руками на сталеву колону, що на неї падав темний промінчик літнього сонця.

— Лихо, хлопці, настає для нас. Поліція женеться за Фогелем, а він, бідолашний, ледве одбивається од них. Бачите, вони наслідують на нього — він тікає сюди.

З правого боку йшла повільно делегація моторового. Вона вже встигла побути в деревообробному і, заручившись їхньою згодою, прямувала до останнього з великих цехів — до аероплянно-збірного.

Ліворуч — відкіля світило сонце — видко було, що на дворищі трапилось якесь нещастя. Через вікно бачили дюральники, обойники, і збірники, як Фогель мчав од механічного цеху. Двері тільки не зачинились за нам і вдарили по руці якогось поліцая, що вчепився за піджак механіка. Рука спершу скарьжилась, потім рвучко заховалась. Але через хвилику дверина знову одчинилася і з механічного вистрибнули один за одним шість розлютованих чоловіка. Перші три були поліцаї, два інші — табельники того ж

цеху, а остання постать, загорнувшись у легкий плащ, солідно вийшла на двір і зупинилась.

— Обов'язково заарештуйте! Не дайте йому втекти! Дюральники пізнали цю крикливу людину. Це був Вільгельм Роньє. Схвильоване обличчя рухалося зморшками і на червоних вилицях проступали плями образи.

Ліва рука шукала якусь річ у кишені і напевне не знаходила, бо надто хвилювалося серце поважної людини.

Фогель біг, не оглядаючись. Вираз щастя, не вважаючи на небезпеку, ошарував радісним колом його чоло. Звідти зривались краплини поту і блискучими цяточками падали на землю.

— Наша взяла. Механіки не відступили! — волав він.

Видовище гонитви зворушило глядачів. Хто стояв праворуч, перейшов на цей бік і, коли делегація пройшла коридором до входу, на правій половині нікого не було. Вона наблизилась до порожніх аеропланів, що затуляли їй ліву половину, і застигла в нерішучості.

Вартгавзен розгублено обдивився. Покинені літаки загородили шлях.

— Де ж страйкарі? На тому боці, чи що? — невесело запитав він, байдуже поглядаючи на машини, підважені горішніми бльоками.

— Товариші, ви тут?

Невиразний далекий тупіт одповів на його слова. Штайн з численними друзями стояв біля вікна. Фогель хутко наближався до них. Стурбовано всі спостерігали за гонитвою. Небезпека для механіка зростала, назустріч бігли два інші поліція.

Піймають? Куди тепер врятуватись Оттові?

— Відкривай вікно, — догадався Штайн і, ставши на підлокотники, вмить повернув ручку рухача. Віконниці розпахнулись.

— До нас! До нас! — закричали разом збірники.

В наступну мить Фогель звернув з прямого шляху і, взявши розгону, підібрав під себе ноги. Стрибок вийшов

невдалий. Коліна зачепилися за підлокотник віконниці і тіло, наче лантух чорносливу, важко звалилось на бік, маючи впасти на цементову долівку. Фогель зажмурився, чекаючи вивиху чи поламки костей. Але назустріч йому простяглись долоні, і механік влучив у м'язисті ресори товариських рук.

— Що трапилося в механічному? — посипались, як стиглі зерна, запити з усіх боків, коли захеканий Отто підвівся на ноги.

Чиясь турботлива рука зачинила вікно і поліцаї опинились перед стіною похмурених гнівних очей. Залізні ґратовані рями розрізнили їх.

Фогель обмацав себе, і поки не впевнився, що біль у лівому коліні тимчасовий, не відповідав.

— В механічному почали хвилюватись. Прийшов Роньє і сказав, що він накидає за кожную марку заробітку сім пфенігів. Я прийшов туди якраз, коли він умовляв кволих і посилався, що, мовляв, наш цех погодився з його пропозицією і приступив до праці.

Навкруги Фогеля утворився стислий гурт і кожний хотів почути з вуст самого свідка, як і чим змовляли працівників.

— Я заперечив шефові і з обуренням сказав, що досі жаден цех не працює і не працюватиме.

В голосі Отто звучала придушена, захована лють. Подія надто захопила його, і піднесення напружених нервів все не спадало. Блискучі очі Отто бігали по колу слухачів і бризкали голубим прибоєм запалу. Він мав розповідати далі, та раптом з-за білих машин виповзла постать і з хитрою усмішкою сказала:

— А наш цех уже працює. Ми прийшли договорюватися з вами, щоб припинити страйк разом.

Коли б з аеропляна скинули бомбу і вона розірвалась би та закутала б місце вибуху димним лахміттям, то звук раптового розриву не так вразив би всіх, як оці слова.

Нагинаючи спини, виповзли поза хвостами літаків десять посланців моторового. Їхня поява зацікавила Фогеля, і він встав і пішов просто до них.

— Хто, що припинив?

— Мотористи просять вас усіх, товариші,— почав найстарший з делегатів, чемний і привітний майстер моторового,— ім'ям великої руської революції почати роботу. Хай ми трошки гірше проживемо на цей раз, та зате Україна матиме з чим розгортати власну промисловість. Коли скінчимо їхнє замовлення—тоді й оголосимо справжній страйк.

Старий наче говорив правду. Принаймні, він говорив це щиро й одверто. Роки довгої праці поклали їдкий олійний одбиток на обличчі. Загубивши молодий запал, він байдужо ставився до власного життя і лише жевріло в старечому серці співчуття до руських братів. Їм би допомогти, їм би не зрадити—так думав він завжди.

Заява мотористів справила гнітюче враження і проти майстра вийшов теж спокійний, але у цю мить гнівний запалений дюральник.

— Сором, брате, отаке казати! І ще робітником зветься. Ще був головою страйкарського комітету на Кільських верфях. Геть від нас. Іди скажи своїм, що ми відмовляємось од зради.

Делегати злякано одступили на крок. Вартгавзен помітив, що делегати можуть спасувати перед збентеженим гуртом і, щоб підтримати попереднє вирішення, виступив уперед. Почав промову, посилаючись на високі ідеали єдності і шляхетно помахуючи рукою в такт власним думкам.

За цим зворушенням усі забули про поліцію, а вона, не здійснюючи зайвого шуму, оточила всі виходи з цеху. Постаті блукали попід вікнами і стежили за тим, що діється всередині цеху, добре освітленого розкиданим матовим світлом сонця. Брамунта заперли, і догадливий Штайн стеріг, щоб хтонебудь не одкинув назад товстого засова.

Роньє теж підійшов до вікна і глумливо проговорив :

— На моє щастя, маю не поганих друзів,— і глянув на Вартгавзена, який з непотрібним патосом закликав уперед товаришів — на шлях дійсної нефалшивої єдності.

— Я знаю, що Фогель кращий за мене оратор. Тому хай делегати запросять його до моторового, де він зможе переконати усіх в протилежному.

— Ви зайдете, Фогелю, до нас?— спитав старий моторист.

— Хоч зараз. Бо у нас ніхто не одмовляється продовжувати страйк. Ми вимагаємо — хай дрібницю,— але вимагаємо восьмигодинного дня, легалізації заводського комітету робітників, кращої платні, і... посилки кращої продукції революційним країнам. Значить, іти до них, Тутті - Фрутті? — запитав, обернувшись, Отто.

— Навкруги цеху поліція, — здалеку крикнув Штайн. Але це не почули.

— Іди, Тутті - Фрутті. Ми з тобою.

І лава поповзла попід літаками — навропростець до моторового.

XII Цього й чекала поліція.

Ледве з дверей випливла постать Фогеля, як два жандарі відштовхнули делегатів, за якими простував механік, два інші зачинили двері і замкнули на прищіпку.

Робітники збірного лишилися там, в цеху, а Фогель — один серед непевних друзів, делегатів, що з них половина бажала позбавитися неприємного інтернаціоналіста, — опинився в оточенні синього замкненого кола поліцаєвих рук.

Штайн кричав йому щось із цеху, розбиваючи шибки, робітники гуркотіли дверима, били чим попало, вимагаючи, щоб їх випустили. Делегати-мотористи розсипались, як курчата, на яких напав несподівано шуліка. Один Вартгавзен та два молодих

робітники розривали поліцаєво коло і, напевне, хотіли врятувати Фогеля од неминучого арешту.

З-за рогу тихими кроками вибіг Вільгельм Роньє і теж щось крикнув, чи поліцаєм, чи кому іншому—було не чути. Може, він зрадив, що поліція на-решті схопила ненависного Робінзона комунізму.

Фогель одбивався, як міг, і, розкидаючи погляди по дворищу, міркував, куди б утекти, як скористувати коротеньку мить, поки не набігла допомога поліцаєм.

Недалеко — метрів п'ятдесят відділя — стояло біля контори три мотоцикли і автомобіль. Два мотоцикли приїхали з поліції, один — належав касирові — він на ньому возив з Кенігсбергу гроші. В темноси-ньому автомобілі з блискучими фіолетовими борта-ми сидів шофер Роньє і, привставши, наче готував-ся встряти в сутичку.

Погляди оточеного Фогеля звернулись до мото-циклів.

На щастя, біля них не було нікого, окрім поліцає і касира, що в цей момент повертався з контори за брезентовим лантухом з грішми.

— Туди! Туди! — крикнуло серце збентеженим пульсом.

Фогель міцно вдарив одного поліцає в живіт — у його очі полізли на лоба, він зайокав і впав, роз-криваючи звужене коло.

За хвилину Фогель вирвався і, перекинувши ка-сира, зрушив мотоциклета з місця. Дав газу, про-біг кілька кроків, ускочив на сидіння. Мотоциклет гучно затарахкотів і зник за рогом аероплянного збірного.

На дворищі зчинилась метушня. Штайн і робітни-ки вирвались північним боковим ходом і з криком „перекидай поліцаєві мотоцикли“ набігли на місце стоянки машин раніше, ніж сюди встигла поліція.

— Не давай всідати Роньє. Викидай геть шофе-ра! — хвилювались інші і розбурханим гуртом ото-чили Вільгельмовий автомобіль.

— Вони не наздоженуть його. Хлопці, сюди.

Шофер несподівано вилетів з кабінки, щось гукнув Роньє і зі стогоном упав на асфальт.

Мотоцикли, наче жуки з обламаними крилами, поперевертались, а їхні колеса закрутились з тихим шумом. Чиясь рука догадалась відкрутити вінтелі і повітря вирвалося з камер. Напружена гума обм'якла і припала безсило до ободу.

— Не забудьте розрізати телефонного дроту,— гукнув сполоханий Штайн.

На місце сутички поспішала поліція. Роньє, не сподіваючись на успіх, вихопив бравнінг і вистрелив угору.

— Тривога! Тривога!

— Зачиняйте браму заводу,— залунали зойки з того боку збірного. То команда охорони вживала заходи для захисту авіозаводу і хутко запирала залізну браму.

Серед дієї колотнечі іноді випливала чорна постать Вартгавзена, що не втручався в бійку і хитав головою, щиро пришіптуючи:

— Боже, вони остаточно зрадили революцію.

Мотористи не дочекались повернення делегатів і, почувши сухий постріл револьвера, вийшли на повітря. Колотнеча між збірниками і поліцією тривала далі. Поліцаї жорстоко били гумовими кастетами по головах і, коли жертва кричала, штовхали її, кидали на землю.

Гурт робітництва поволі рідшав — частина одбивалась, частина давала чосу і одсувалась назад до цехового муру. Мотористи не наслідувались густою навалою людського вапна обліпити десяток озброєних жандарів та позбавити їх руку. Лише окремі робітники приєднались до спільників Фогеля, щоб відстояти автомобіль.

Штайн сміливо з'являвся в різних місцях сутички і щойно частував ворогів міцними ударами живих кулаків.

— Господи. Він утік з мотоциклом і десятима мільярдами марок! — в розпачі кричав касир, завозьканий олією і пилюкою.

У розгубленого Роньє звисли руки. Звістка вразила його, і першу хвилину він забув навіть, що йому — ставному, міцному чоловікові ганьба не зловити механіка.

Боротьба між робітниками і поліцією не вгавала. Останні визволили мотоцикли і тепер відвойовували автомобіль. Збірники кидали каміння і поволі одступали.

Сигнал тривоги спізнився, і Фогель виїхав з заводу раніше, ніж охорона закрила браму.

„Тікати, тікати, тікати! — линули безперервні думки. — Поліцаї поженуться за ним! Можливо, наздоженуть: хіба Роньє не має телефона, автомашин, щоб перейняти десь на невідомих шляхах Прусії і запроторити його до брудної в'язниці!“

Отто невесело поглядав уперед і зрідка оглядався, чи не виїхала з брами гонитва, чи не з'явився десь на шосе поліційний дозорець-мотоцикліст. Куди їхати? Який шлях буде найбезпечніший? Як потрапити до червоної землі, щоб розкрити правду українським братам?

Попереду шосе вигнуло свою дугасту шию, а на обрії, немов шабля зеленого драгуна, воно врізалось в майористий збіг містечкових далеких будинків.

Велика земна рівнина з численними селищами простелилась перед механіком. Де-не-де серед загальної прямої траплялись сині смуги ріки. Іноді вони набігали на насип і тоді шосе линуло в долину сірою виутюженою биндою. Великі озера оточували шлях, і Фогель їхав, не зменшуючи ходи, поміж двома розливами вод.

Мотоцикл працював добре. Позаду все було гарзд. Заспокоєний Фогель припинив рух і вирішив вибрати певний путь.

Дороговказ мав напис „Кенігсберг — Інстербург“. Його пряма тінь падала під ноги і простягалась до мотоциклетної коляски. Тінь накрила величенький брезентовий гаман з грошима. Зараз він взявся з зморшками: підчас утечі гаман колисався, перевертався і ледве не випадав з кабінки. Захоплений утечею Фогель не помічав цього і тільки тут, на зупинці, звернув увагу на зайвий вантаж — коляску.

Гроші! Скільки мільярдів там? Радість на якусь мить оволоділа Отто. Уява, наче птах, полетіла кудись ген-ген, малюючи зорові, що можна зробити з кількома мільярдами паперових марок.

Але згадка припинила літ мрії.

Гроші? Він стане грабіжником? І не Роньє, а робітників, бо це зарплатня п'ятисот за два тижні!

Безумовно, Фогелеві вони не потрібні! Їхати з ними далі — не можна. Вантаж зменшує рух, потребує зайвої витрати бензину. І лишати їх на дорозі теж не можна!

Фогель схилювся над гаманом, розпечатав його, оглянув десять товстеньких пачок! Замислився.

А сонце вже перегнуло смугу зеніту і, як стиглий вогненний плід, звисало з блакитної віти. Хмари кидали прозорі тіні на землю і одна за одною промайнули над головою механіка.

Фогель вирішив діяти так: в піджаку випадково знайшовся нездатний закордонний паспорт, що з ним він літав на Роньєвому „Сатурні“, коли шеф влаштовував свої справи по чужих країнах.

З цим паспортом він легко перейде кордон, бо литовський консул не одмовить поставити візу в Інстербурзі. Грошей у нього замало, та він візьме з касирових грошей свою зарплатню і лишить розписку.

Потому механік оглянув суворими інспекторськими очима механізм мотоциклу, найшов його справним.

Навкруги його розбігалися шосейні шляхи. Іноді повз пролітав який автомобіль і зникав, ледве здій-

маючи за собою синеньку куряву, перемішану з бензиновим згарищем.

Кенігсберг і Тесав манячили верхів'ями будинків, що угружали за обрій. Раптом поміж трикутнім розворотом дахів недалекого містечка виросла чорна цятка, що почала більшати. За нею з'явилася друга, а незабаром і третя.

Сумніву не було. Це була організована гонитва, бо щойно посеред колисливих авто виблискували вогні зброї і іншої поліційної екіпіровки.

Авто мчали з скаженою хуткістю. Без сумніву, Фогель, знавець машин, міг сказати, що змагання на хуткість поміж мотоциклетом, хай добрим мотоциклетом, і автомобілями скінчиться не на користь першого. І це в тому разі, коли Фогель виїде зараз не кваплячись, маючи відстань в дванадцять хвилин найхутчішого руху.

Безперечно, мотоцикл програє змагання. А коли відчепити коляску і покинути її на шляху, це лише зменшить вантаж та не врятує втікача.

Раптом цікава і надзвичайно оригінальна думка спливла в голову Отто. Він усміхнувся, повернув обличчя до тих, хто наближався сюди, потім не утримався і зареготав.

Це чудова ідея, Тутті-Фрутті! Безумовно, вона визволить його з непевного стану.

Він вийняв блок-нота і на швидку руку написав записочку. Олівець хутко водив овали цифр.

А гонитва наближалася.

Розгорнувши пакунки і попорпавшись там кілька секунд, Фогель розпечатав мільйонні папірці — загалом на 4 мільярди — і, коли наблизилось авто, жбурнув їм у машину біля дороговказа № 16 на каміння.

Ще хвилина і мотоциклет, знявши вихори повітря, подався вперед на схід з повним газом, хуткістю в сто шістнадцять кілометрів на годину.

Через два дні Фогель був у Ковно і радісно читав

в „Роте Штраль“, що робітники авіозаводу добре й організовано провели страйк“.

А поліція і детектива державних і приватних розшукових установ шукала в Інстербурзі, в Ейдкунені біля Вержболова „політичного злочинця“, в той час, як останній брав візу Радянського Консульства в столиці Литви.

Театруді — основні мистецького зростання театру...

Авіомеханік — частина Кузьмичового роману: „Авіоспіралі“. Написано її, як казав мій колега з 133 книги „Літярмарку“ Авероес, управно. Добре її написано і читається вона з інтересом.

І Н Т Е Р М Е Д І Я

Що таке авіоспіралі? Це щось таке вгорі й покручене. Таке, знаєте, не просте, а отаке: спіральне одне слово.

Є ще на світі оперо-спіралі. Це, коли крутять оперою. Сидить людина й крутить, а в опері не працює найталановитіший наш художник Анатоль Петрицький, не буде там, як кажуть, в майбутньому сезоні співати й найкращий наш співак, що з великим успіхом гастролював у Москві, Михайло Галинський. Бо людину посадили, щоб вона українською оперою керувала, а вона крутить... Спіралі різні робить... От.

Є ще й театро-спіралі. Це коли, приміром, театр імени Заньковецької три роки мандрує по Донбасу, не маючи постійного пристановища... Спіралі робить... А театр достойний. Хороший театр... А от „спіралює“. Актори потомилися, щомісяця пересуваючись з місця на місце, театр не має змоги як слід попрацювати над репертуаром, бо у вагоні або на возі не дуже попрацюєш. Кажуть, що в таких випадках дають театрові відчити...

Різні бувають спіралі на світі.

Степ як море, і
море як степ,
Вічно синій і вічно
цiлинний!
Ви чекаєте вкупі го-
стей,

ХАЙ ГРИМЛЯТЬ
І ЗРОСТАЮТЬ ПОРТИ!

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

І. Сенченкові

Що з екватора, тропіків лунуть.
Що, минувши далекі світи,
Пролетівши морями, як птиці,
В степові запливають порти
Під гарячі жита та пшениці.
І житам посилають привіт,
І вклоняються, ставши в затоки...
Пшениці мої! Вічно живіть
З Дніпрельстаном і морем широким!

Розгортають щоглові гаї
Молодої республіки креса...
Ще розправиш ти крила свої
І вітрила піднімеш, Одесо!
Ще устанеш з глибоких руїн,
Повнокровна і силою п'яна,
І в далекі тропічні краї
Поженеш кораблів каравани.
Тисячліття безславні старі
Не загадують ще цвіту такого,
Як, Херсон, зацвітеш на Дніпрі
Димарями й дібровами щогол.
Чорне море — колиска жива,
Чорне море — республіки купіль,
Твоя сила Азов напува,
Вас — Бердянськ, Таганрог, Маріупіль!
Ще тобі, Миколаїв, рости,
Ще тобі уставати високо
І в далекі прекрасні світи
Випливать з переповнених доків.
Україно моя степова!
Вже до тебе в портах робітничих

*Вічно бита і вічно нова
Міжнародня дорога все ближча.
Хай гримлять і зростають порти!
Хай простелять в задимлених доках
Шлях степам у широкі світи
І мости безконечно високі!*

Так як по - вашому: І Н Т Е Р М Е Д І Я
„Хай гримлять і зростають порти“, чи ні?

Я знаю: дехто обов'язково в цьому вбачить не більше й не менше, як український імперіалізм (свят! свят! свят!), але я гадаю, що цього аж ніяк боятися не треба (отого „вбачення“), бо то сильні дуже треба окуляри мати, щоб таке вбачити, та ще перед тим обов'язково щось страшне наснитися повинно... Ну, вроді якогось вовкулаки чи сіки - лялі - вови - хо. І коли таки справді отого дехто такого страховидла в цім „Хай гримлять“ убачить, хай виходить і галасує: „Хай не гримлять і не зростають порти СРСР“. Хай кричить — послухаєм. Воно таки справді буде досить оригінально. А ми, прості собі люди, нічим не налякані, разом із Теренем Масенком гукатимемо його прегарними віршами:

Хай гримлять і зростають порти!
Хай простелять в задимлених доках
Шлях степам у широкі світи
І мости безконечно високі.

А вже „як простелять вони у широкі світи мости безконечно високі“, ми тоді всім Літярмарком підемо тими мостами у „широкі світи“, щоб усім, усім, усім розказати, яка краса, яка радість, коли порти, ворогом лютим глибоко зруйновані, загриміли й „зацвіли димарями й дібровами щогол“. А „загримів і зацвів“ їх пролетар.

А коли це не до вподоби — ми силоміць нічого не нав'язуватимемо. У кожного свій смак. Так.

1 Старий Мак сперся обо-
ма руками на свій чор-
ний ціпок, ще й неголене

RIESEN RAD

ДМИТРО ТАСЬ

підборіддя поклав на руки. Він уже з годину сидить на порохнявій лавочці й напівзгаслими очима вдивляється в поржавілу табличку, що по той бік вузьенької вулички врослася в мох на похилих ворітцях. На табличці ще можна прочитати: „С. М. Голка“.

Дивно, ніяк не пригадає старий Мак — чи Семен Голка був Максимович, чи Михайлович...

Домик Голчин похилився. Дві віконниці обірвано. А по трьох манюсінських віконцях, як і сорок років тому, червоніє між жалюгідних листочків зелені журавельник.

За парканом — сірим, тужним — посхилялися рудуваті мальви. Вони відцвіли. На сірому тлі паркану ліловіє одинокі вічка крученого панича. Він, ніби з великого розгону, вигнався на паркан, перегнувся, впав у безсиллі і тепер зоріє на світ своїм молодим дитячим вічком. А сам умирає.

Палятурник Голка, напевне, вже давно помер... Десь під кладовищинською березою дотлівають його кістки...

А фіялкове вічко крученого панича нагадує старому Макові його власне життя. Жаль себе стає.

Старий Мак відкладає на бік чорний ціпок і стурбовано закурює. Саме тоді з Голчиного двору випорхує дівчина з дерев'яним відром. Підіткнута спідниця заголила здорові спижевi коліна. Може, спитатися в неї?

Але хвилина вагання, і дівчина вже далеко. Старий Мак з беззубого рота випускає зеленясті кільця тютюнового диму.

За Голчиним двором жовтявими площинами збігають баштани й городи туди, де кучеряві верби

позначили лінію холодних річкових плес. У затоках не кумкають жаби. Там верби ще зелені, а на вулиці клени гублять передостанній червець.

Сорок років не був старий Мак у рідному місті, сорок років не бачив цього передмістя, не перечитував таблички: „С. М. Голка“. І тому турбує вона його так по-юнацькому.

„С. М. Голка“...

Клени гублять передостанній червець.

„Осінь...“ — думає старий Мак. Пахкає зеленястим димком і думає ще...

2 Майстерня музичного ладнача Льодовицина була не на головній вулиці — на Вознесенській. Вулиця небрукована, в спеку сповнена порохнявого піску, а в дощі непрохідно болотяна. Улицею рідко проїздив хтось, мало хто й ходив. Упиралася вона краєм своїм у похилий тин тюремних майстерень, а геть за подвір'ям майстерень дуже таємничою сіризною знімалася дзвіниця міського монастиря з надзвичайно важкою, ніби на брови насунутою, зеленою банею...

Данько Мак, ще маленьким хлопчиком прибігав босоногий і кошлатий до вікна ладнача Льодовицина, потайки заглядав до темного приміщення, до таємних тварин — струментів, що над ними білою бородою схилявся хазяїн. З-під його руки народжувалися звуки, надзвичайно нестрійні й поплутані. Дзвеніли вони крізь порохняве повітря надтріснуто й болісно, тремтіли, далі вщухаючи, і розпачливо вмирали по павукових закутках.

Маленькому Данькові спинялося серце. Оченята робилися круглі й зосереджені. Усі таємниці ще нерозкритого життя збігалися сюди й чіплялися, плуталися в руках Льодовицина...

На сонячну посмішку розкривалася чаша дитячого серця, коли несподівано пальці старого перемагали поплутані звуки й викликали з чорних лакованих покрівців докінчено-вірний, правдивий акорд....

Старий ладнач якось подарував Данькові сріблясту

струну. Це була неділя. Весняним небом сунули білогриві хмарини. На синьому небі висихала ранішня роса. Зі шпаринок побитих пішоходів лізла до сонячних блищиків соковита травиця, а з похмурої монастирської дзвіниці важко й весело на всі боки стрибали приглушені боми стародавніх дзвонів.

Коли Льодовицин раптово висунув свою білу бороду з вікна, Данько заховався за ринву, закривши обличчя брудними рученятами, і хотів не дихати. Льодовицин підняв свою бороду вище, відсунув мотузочкою перев'язані окуляри на лоба й дуже хитро підморгнув до поржавілої ринви. Але сказав строго: — А йди но сюди.

Данько підійшов тихим, дуже повільним кроком, але рученят від обличчя не одірвав. Дивився одним оком між двома пальцями.

— На тобі подарунок, коли хочеш.

Хочеш! Данько схопив обома руками й кинувся бігти, лопочучи босими ноженнями по цеглинах битого пішоходу. Старий дивився йому вслід похмуро й зосереджено, тоді одвернувся й щільно причинив вікна. Він був сам.

Прибігши додому, Данько скрутив маленьким кружечком, як це робив ладнач, сріблясту струну, перев'язав мотузочком, загорнув у папірець, у ганчірку, знову мотузочком зав'язав і заховав у такий закуток на горищі, що ні мама, ні пес Будило, ні Пріська — ніхто-ніхто зроду б віку не знайшов його таємного скарбу.

Весняним небом, так як і раніше, сунули білогриві хмарини. Зі шпаринок побитих пішоходів лізла соковита трава, і Данько хитро посміхався до неї. Адже він мав таємницю, про яку ніхто не знав. Срібляста струна тремтіла сонячними блищиками в його дитячому серці.

І ось тепер, дивлячись непорушно в якийсь поржавілий цвяшок Голчиних воріт, стискаючи в старих пальцях давно погаслу цигарку, Макові старому

видається, що саме той недільний ранок був за вихідний пункт цілої його життєвої путі, а що шматок сріблястої струни, яку подарував йому сивий ладнач, простягся нерозривною ниткою через усі його дні, проволікши проколоте серце через чужі пороги, заклопотані дні, розпачливі ночі, одрізавши цвіт від стеблини, розвіявши пухнасте зернятко по кам'янистій пустелі, лоно живущого в прохолоді струмка обернувши на камінь — голий, цупкий і спекотний, ба навіть привівши його, і то неминуче, до цієї Голчиної таблиці на ворітцях...

Срібляста струна через його життя дрижала, як ось нитка бабиного літа на тлі небесного едабу — холодного, як перший поцілунок.

Старий Мак відкинув на бік недокурену цигарку й знову сперся руками та підборіддям на свій чорний ціпок...

З Пам'ять якось не вирізьблює яскраво, топить у темряву забуття той момент, коли Данько вперше переступив поріг Льодовицина. Може тому, що, вивчивши через вікно його приміщення досконало, він анічого нового не побачив, зайшовши до середини... Правда, тепер він мав змогу власними пальцями доторкнутися до похмурих лакованих покрівців, до білих і чорних клявішів, але ж здійснив він цю мрію не першого дня, а далеко пізніше.

Льодовицин забрав Данька до себе, коли в нього померла мати, коли хижі й крикливі тандитники розтягли її пошматовані злидні, а пес Будило — старий і червоноокий — невість де повівся... Льодовицин забрав Данька до себе в науку, поставив стареньке залізне ліжко за подертий параван, купив на базарі глиняну миску та дерев'яну ложку, і вони розпочали своє спільне життя в похмурій, вогкій кімнаті з переплутаними звуками й павуковими закутками...

Данько хоча й мав на свої вісім років занадто серйозне, не по-дитячому зосереджене обличчя, але відчував, що маленьке серце його радісно звучить

під пальцями чарівника - діда. За якийсь час він навчився не тільки натягати струни на тонкому стані скрипки, але й притискати її до підборіддя і чародійним смичком викликати пов'язані звуки.

Він був щасливий.

Якось розцвівся й старий, і на його карих блискучих очах, з - під похмуро насуплених брів час від часу стала з'являтися давно забута, радісна сльоза...

У маленькому, павутинням поснованому, місті багато говорили про діда, про ладнача Льодовицина. Кажуть, що саме в наслідок цих розмов і позбувся старий найприбутковішої роботи в аристократичних домах... Але це його обходило дуже мало. Він тільки щільніше причинив свої двері й ще рідше став з'являтися по людних місцях.

Про що саме перешіптувалися, позираючи в їхній бік, перекупка з дячихою, чому не дружно, а цікаво перехресні погляди різали на них крізь базарну юрбу, — маленький Мак не знав, ніколи діда про те не питався. Але й до його вуха долітали шматочки варіацій про ніби не зовсім природну смерть жінки Льодовицина, ба навіть чув, правда, дуже туманні, натяки на якісь то дивні взаємини старого з ним, маленьким Даньком.

Для Данька Льодовицин був майже бог, для Данька він був більше над усе — грізне й ніжно любиме, загрозливе й привабне. Отож не дивно, що, чим більше засновувало стару майстерню павутиння нових варіацій, чим частіше на її вікнах спинялися до заздрости цікаві очі випадкових міщан, Данько глибше поринав у сутінь павукових закутків, де тільки дід і таємниця звуку.

Якось вибрався старий аж на другий край міста до купця Забородкина ладнати фісгармонію. Вибрався й дуже забарився. Сумно стало самому Данькові. Він вийшов на вулицю й побачив — хлопчаки край тюремних майстерень змія запустили. Дуже несміливо, бо без діда не звик ходити, рушив малий туди.

Спинився здалеку й цікавими дитячими очима споглядав білий радісний клаптик, що спокійно завис у небесних просторах, прислухався до завзятих вигуків своїх сусідів - однолітків.

Вони чимраз розсотували довжелезну нитку, раділи з успіху рівного літання, надсилали „листи“ до ластівок.

Данько не помітив, як опинився в їхньому колі. Але вони помітили його відразу.

— А ти чого виліз, чаклунова малпа? — звернувся до нього рудоголовий хлопчисько й моторно закинув свою голівку.

Данько зашарівся:

— Я ж нічого...

— Нічого! — оточили, перекривлюючи.

— Твій дід чаклун і вбивця!

— Брешете! — не втерпів Данько й почув, як сльози навертаються на затуманілі очі. — Брешете!

— А ти, — передав товаришеві нитку старший, — ти... — тут він вигукнув зовсім соромицьке слово. Усі зареготали. Данько що сили кинувся бігти, притискаючи гарячі долоні до мокрого від сліз обличчя.

Навздогін йому летіло різке отеє слово, невиразне й ганебне, а обабіч його по пішоходу стрибали пущені навздогін цеглинки.

Прибігши до хати, він наштотхнувся на старого, що тільки допіру повернувся, ридаючи кинувся на залізне ліжко й довго не міг, тремтячи всім тільцем, відповідати дідові на стурбовані, хрипкі запитання...

Далі дід стояв під вікном. Скісний порохнявий промінь грався в його бороді й зайчики поклав на гнівне задумане чоло. Він стояв так довго — високий і непорушний, — далі повернувся, ніби певний свого спокою, але раптом упав перед ліжком навколішки і, цілючи обличчя, маленькі Данькові рученята, рясно полив їх солоними сльозами.

Таким Данько ніколи ще не бачив діда, і цей образ подоланого велетня заліг у його пам'ять назавжди.

Вони плакали обидва, злившись в міцні обійми, такі багаті на свою любов, такі самотні й безсилі в пустелі людської душі. Вони про щось благали один одного, перепрошували щось, молилися.

Вечір м'якою сутінню обійняв ці два тіла — маленьке, що лише ступило на поріг життя, старе, що ногою стояло в могилі, — коли вони, стомлені від чуття, лагідно послули в залізному ліжку.

Чорняві кучері дитинки вплелися в срібну бороду старого. Так молода травиця, білим стеблом прориваючись через пожовклі листки, з жагою пізнання тиснеться до їхньої життєвої мудрости умирання.

Вікно згасало.

4 Коли дівчина з дерев'яним відром просковзнула до Голчиного двору, Мак не помітив її. Безладними уривками йшли на нього згадки, образи минулого заповнювали вузьку вуличку осіннього передмістя.

...Блискучі сніги розіслалися безмежною пеленою, а посіріла дорога зигзаговою лінією плазує до ген чорного острівка дерев. Обрії сліплять очі. Він не дивиться туди. Він бачить тільки носки своїх чобіт, що ритмічно вгрузають у пухкий посірілий сніг, а далі скопують у повітря крижані грудочки, і вони дзеленчать, спадаючи на посірілу дорогу. Перед ним морозяно вискрипує полоззя прости́х санок. На санках убога труна. У труні — старий Льодовицин.

Данькові здається, що це від'їздить його білий день.

Він уже не маленький хлопчик, він — зеленоокий юнак, сповнений життєвих сил, але ще несвідомий їх. Те, що протягом десяти років давав йому старий, він же відразу й забрав із собою. Усе, що в'язало юнацьку душу з щоденним життям, з його поривами й надіями — був він, цей дивний білобородий дід.

Горем назвати мало те, що відчував Данько, йдучи за санками. Це був одрив, цілковитий одрив од життя, від звичок, від існування. Материних пестощів він не пам'ятав, дівочого кохання не передчував:

і те, й те купчилося, поєднувалося в так жорстоко покинутій майстерні, де павукові закутки затишно ховали муку радості й утіху процвітання.

Морозяну землю засипав удвох із кладовищенським сторожем. До моторошности тихо було, коли насипали могилу. Червоні снігури струшували снігові клоччя з обважнених гілок і цнотливо-криваві плямки вкroppлювали в білі сніги.

Мовчки й розгублено, забувши одягти шапку, виходив Данько за ворота. І тут він тільки помітив, уперше усвідомив чудові снігові простори. Вони лилися в груди, вбирали очі. Відчуття такого всеземного звільнення, такої повні життєвих сил, тваринної, земної перемоги відчуваєш, лише загубивши, віддавши землі надто близьку істоту. Горе ще розриває груди риданням, втрата ще в'ялить твоє серце, вона лишитися може болісною плямою на ціле життя, але твої власні сили, твоє здоров'я, твої нерозкладені м'язи, твоя молода кров — тим сильніше бувають у цій визвольній перемозі.

Дорога збігала згори, а внизу білоголовими кубіками розляглося місто — курне й зомліле, але радісне, як великодня писанка.

Сонце цілувало місто, цілувало холодні простори й до болю блискучі обрії.

Данько посміхнувся до них.

Треба було починати життя.

5 Життя почалося само. Воно не питає. Не примушує чекати. Ти підстав йому порожню чашу своєї душі — воно відразу сповнить її запашної отрути.

Коли не стало старого Льодовицина, все якось зразу змінилося. Змінився світ, змінився й сам Данько.

Зеленоокий, худорлявий, страшенно самотній блукав він вечорами по засніжених вулицях старенького міста, ніби шукаючи чогось. Чого — він ще не передчував. Раніше він був страшенно жіночний, страшенно

м'який. За кам'яний ґрунт для його непомітних тендітних корінців був дід. Дід одійшов, і той ґрунт став зростати в його власних грудях.

Голос його якимось відразу погрубів, і тепер ногами він уже не пестив смичком струни своєї скрипки, не віддавався їй тихо й лагідно, а брав її звуки з первісною жагою, з ентузіазмом певності своїх сил. І звуки її вже не вколювали, вони роздратовували м'язи тіла, гарячим оливом наливали судини, на корчі зводили палку, невизначену уяву. Якась непевна з'являлася мрія, якимось мариво, передчуття.

Він накидав протерте своє пальто, забувши зацібнути гудзики, насував на брови каплавуху шапку й біг у сніги, в сонне засніжене місто, все чекаючи стріти когось нечувано близького й незабутнього, живе, річове втілення його нічних несамовитих композицій...

Від перехресних, незмінно чужих поглядів падала на його душу темна тінь. У вічній тіні буйно зростали з душі розлогі бур'яни й глушили цвіт. Потрібний був бодай один тільки промінь. І промінь з'явився.

... Слухав концерта відомого скрипаля й побачив очі. Дівчина, чорнява дівчина сиділа в сусідній ложі й повними туги очима дивилася туди, де чотирикутник рядами блищав жовтими вогнями. Тоненька блюзка обережно облягала її округлі плечі й білий бантик підкреслював оксамитову смуглявість обличчя. Двома рисками час від часу здригало її підборіддя, і тоді тремтіли уста, ніби до посміху, маленькі й вередливо блискучі. Він побачив її несподівано і, здригнувшись, відірвав руку з поруччя ложі, бо лікоть обікся об її блюзку.

Плакала скрипка відомого скрипаля, високі нотки її розпачливого стогону намащували цупке склепіння залі, відтак сміялися крізь сльози, казали дивне казання, малювали ясні дороги... Але він того не чув. Він знітився в куточку й тремтів, немов у лихоманці.

Ці очі, саме ці, він певен був того, не раз дивилися йому в серце самотніми ночами. Ці пальці, саме ці, пестили його чуба, коли знеможений і розбитий падав на залізне ліжко.

Оплески, світло, гамір. Заля пливла тисячами голів. Знімалася й падала завіса. Грюкотіли стільці. Але він із скам'янілості зірвався тільки тоді, як вона — дівчина, маленька й чорнява — встала й вийшла. Голос завмер йому в горлянці й рухи були чужі. Відшукав своє пальто й натяг розгубленим рухом, піднімаючи голову над головами юрби, бодай не загубити білого бантика. Вона сама. Ось зникла в натовпі, ось знову промайнула.

Комусь наступив на ногу.

Вона натягла чорну оксамитову шапочку на бантика, і шапочка попливла річищем сірої юрби — через двері, через сходи, пороги... Замаячила під ліхтарем, завернула. Ось уся її гнучка фігурка швиденько промайнула. Він посковзнувся й замалим не впав. Які неприродні рухи, які дурні кроки!

Падає сніг, лагідно кружляє, вгорі — чорними пелюстками, в ліхтаревому колі — пухнастими й білими. Він чіпляється за обличчя, тане й стікає за комір. Її спину й плечі вкриває білим мереживом. Вона поспішає. Ніжки в неї страшенно тонкі. Постать її чомусь нагадує Магдаліну. Господи, як може вона так швидко йти! Він уже знає її, він сьогодні вночі заграє пісню її душі...

Чорна оксамитова шапочка перетворилася на білу. Вона — снігурка з білої казки. Він — теж хтось із давньої колискової.

— Слухай, — торкнувся плеча... Гаряче зашуміло серце, підкосилися коліна. Деревя попливли білими намітками й замаячили ярмарковими каруселями далекі ліхтарі.

— Слушайте! — Вона раптом спинилася й відступила крок назад, дивлячися на нього великими, подитячому здивованими очима.

Він не вмів сказати, він безпорадно простягав свої руки.

— Слухайте, я доганяв вас для того, щоб вам сказати. Я теж можу грати. Можу грати все. Можу, як хочете, навчити вас саму або подарувати вам скрипку. Дід Льодовицин, що в нього я жив, залишив мені багато інструментів.

Серце його сповнилося гарячого розпачу: вона мовчала. Проте йшли поруч. Сніг спіральними колами засновував, відмежовував від похмурих домів їхні по-статі.

— Знаєте...

— Мене зовуть Таня,— раптом перебила вона.

Він узяв її за лікоть, але раптом відсмикнув свою руку. Думки цілком плуталися й слова тікали.

— Знаєте що, Таню. Я вам заграю Снігурку. Знаєте що!...

— Та ні ж, ні ж, не знаю!— І вона засміялася польовим синім дзвіночком, але раптом стала серйозна:

— Коли мені сумно, я граю на гітару. Сама. Коли нікого нема дома.

— Ні, ви гратимете на скрипку. Слухайте, це ж нічого, що я отак підійшов і отак кажу вам, а що нас ніхто не знайомив?

Вона знову сміялася:

— Ви страшенно дивний хлопець! Хіба ж так залицяються до дівчат?

Він почув, що страшенно почервонів. Залицяються? Він про це ніколи не думав.

— Ви простіть мене, що я... коли я щось не теє...

— Ви чудний!— вирішила вона.

— Ви не сердьтесь!

— Та я й не думаю. Ось я вже й дома.

Вона скинула оксамитову шапочку і, струсивши з неї мокрий сніг, взялася за ручку хвіртки.

— Таню, Таню, стривайте! Я ж не сказав вам! Завтра вранці я можу вам грати.

— Приходьте до мене. Батько буде радий. Завтра ж неділя...

Вони попрощалися. Потиснули руки.

Хвірточка стукнула, і з сволюка впала крижана брилка. Задзеленчала.

6 Другого ранку Данько біг містом із скрипкою. Він цієї ночі не лягав спати, і тому обличчя йому дуже горіло, а очі блищали. Він, мабуть, і не думав нічого, він тільки все бачив її очі, сповнені туги й якоїсь прихованої журби.

Він почував, як із тріскотінням зрушила крига над його життям і як лід Льодовицина несли могутні хвилі, звільняючи береги для всесильного потоку життя.

— Таню, Таню! — промовляли сухі слова. Сніг танути хотів. Сонце блищало й різало очі.

— От! Серце стукотіло в грудях. Як увійти? Що тоді треба казати? А що, як скрипка відмовиться? Ні, спинитися адже не можна.

І він увійшов. Забрехав із ланцюга собака. Данько зійшов на ганок і довго витирав з чобіт налиплий сніг. Тоді постукав тихенько у двері. Серце стукало дужче. Тихо. Він постукав знову. Чиїсь залунали тяжкі кроки. Задзеленчала клямка. На порозі став кремезний, бородатий чолов'яга. Він зміряв Данька похмурим поглядом. Обидва мовчали.

— От що, — сказав чолов'яга, — я знаю, ти, хлопче, до Таньки, але вона пішла до церкви.

— До церкви?

— До церкви, хлопче!.. А ще от що. Я тебе прошу, хлопче (це „хлопче“ ніби по обличчю било), прошу, щоб ти більше не ходив сюди. Танька тобі не кумпанія. От що.

Данько не сказав нічого, сльози чи то образи, чи то одчаю сповнили йому вії. Та й сказати б він нічого не встиг, бо двері хлопнули перед його обличчям...

З ланцюга рвався собака й старим, хрипким басом ніби кидав у слід: „Хлопче! Хлопче!“

Вийшов розгублено за ворота й поглянув на до-
мик. Крізь замерзлі шибки червонів журавельник —
затишно й тепло. На ворітцях тоді прочитав: „Па-
лятурник С. М. Голка“.

7 Поржавіла табличка, що врослася в мох на во-
рітцях, вирізалася крізь мариво згадок, немов на
екрані прояснів розпливчастий образ від направле-
ного фокусу апарата. Праворуч од таблички на по-
хилому паркані завис самотнім вічком кручений панич.

Мак помітив, що в нього зомліла нога. Він випро-
стався. Оглянувся навколо й здригнувся: праворуч,
з-за плеча, висунувшись з вікна, його уважно спо-
стерігав зморшкуватий, жвавий дідуган, що йому
довгі, по-запорозькому, вуса звисали з брезклих,
пом'ятих щік.

Хвилину обидва уважно оглядали один одного,
ніби вивчали кожну зморшку на обличчі іншого, всю
глибину її життєвого змісту, затертого між довгих
років.

— Скажіть,— раптом затрусив вусами дідуган,—
скажіть, адже ви Данило Мак?

Потакуючи, той хитнув головою.

— Що ж, ваше ім'я знав колись цілий світ?— ще
більше висунувся дідуган, але далі відштовхнувся
руками від лутки й зник за вікном.

Мак мовчки дивився в цеглинки пішоходу. Він
пізнав дідугана, хоча й бачив його ще юнаком та й
те один тільки раз. Він відразу пригадав семінар-
ський кашкет і замуровану білим морозом майстерню.

Це було другого ж дня після того, як молодий
Данько вперше й востаннє переступив поріг Гол-
чиних воріт.

Він прокинувся, коли надворі стояв зимовий день.
Від повні снігу повня світла билася в кімнату, сві-
жого, морозяного. Тіні від стола й роялю залягали по
підлозі синяві, затаємнічені. На засніжених шибках
майже чотирикутного вікна хтось доброзичливий
хитродумні повірисовував сплетіння: ялинки, хрещики

й ще якісь лабіринти, а поміж них темніша пляма навколо стрімчасті промінчики роздає, немов чиєсь премудре око розсунуло тії ялини, щоб глянути крізь них у твою душу.

Вилазити з-під ковдри не хотілося: в хаті стояв холод. Не хотілося й рухатися зовсім, бо тіло ще було в лабетках тяжких снів, а ті сни були продовженням тяжкої дійсності.

Сталося що? Сталося нестерпимо болюче...

Раптом хтось постукав. Хто б то міг? Спочив, натяг чоботи, пальто накинув і параваном ліжко за-слонив. Одчинив. Убіг юнак у семінарським кашкеті. Став тупцяти ногами й терти вуха.

— В-ух! І морозець здоровий!

— Сильний?

— Аж стовпчики тріщать!

Сів. З чобіт його почав танути сніг. Він цікаво оглядав кімнату, і в погляді його тремтіли іскорки не то щоб зневаги, а якоїсь ніби іронії. Це, здавалося, ображало. Непокіло — чого цьому червоновухому семінарові треба?

Але тут семінар заговорив:

— Це ж була Льодовицинова майстерня?

— Це.

— А ви тут живете?

— Ви ж бачите, що живу...

— І на скрипку ви граєте?

— Я.

— Здоровий мороз! — кепкував семінар.

Данько, що звук за кожним поглядом, кожним словом промовленим до нього, чекати приниження чи то образи, спалахнув:

— Чого ви прийшли сюди?

— А погрітися! — засміявся той.

— Тоді, знаєте що! — скрикнув Данько несамо-вито... — Знаєте що!

— Получайте! — елегантно скочив семінар і про-стяг Данькові конвертик.

Данько недовіжливо дивився то на конвертика, то в насмішкуваті очі юнака.

— Та беріть, воно не печеться.

Данько розірвав конверта й не зчувся, як відразу кров залила йому обличчя гарячим хвилюванням. Очі не бачили.

Він збентежено кинувся за параван. Він читав ті рядки, перечитував, шукав між ними, в трьох про-світах між нерівними смужками літер, чогось нена-писаного — тільки подуманого... Він світився болем і горів радішами. Він читав:

„Батько мій проста людина й вірить у якісь по-гані сплітки про вашого діда. Він каже, що мені не слід про це питати. Доведіть усім, що все це брехня. Я хочу, щоб ви мене грати вчили. Любий!“

Данько притис папірця до вуст і впав головою в подушку. Чи довго це було, що навколо загасли світи в божевільнім кружлянні й горіння? Він отя-мився тільки тоді, як почув конфеденціяльний басок:

— Відповіді, містере, не буде? У справі реабілі-тації?

Данько скочив з ліжка. Голова горіла.

За параваном хлопчак хіхікав нестримано й гизко. Але Мак вийшов з високо піднятою головою й на-дхненно дивився крізь білі ялини морозяної шибки.

— Скажіть їм, скажіть усім, хай знає вона, — за-говорив Данько схвильовано, уривчасто й майже по-шепки, — що Данило Мак тільки тоді поверне до цього міста, коли ім'я його знатиме цілий світ.

Семінар зробився поважний, іронія зникла з його очей, він навіть згадав, що не скинув шапки, вві-йшовши до хати, і, зробивши це тепер, увічливо вкло-нився й обережно, майже навшпиньки, рушив з хати...

Але Данько несамовито кинувся до нього:

— Стривайте! — кричав він, стривайте! Це ще не все! Ось маєте — вам на прощання! — і він, дзвінко ляснувши семінара в обличчя, виштовхнув його й грюкнув дверима...

8 — Ви не ображаєтесь на мене? — вискочив з хвірточки дідуган. — Я завжди вас глибоко поважав і коли сміявся, то, може, з заздрощів... Я вас дуже просив би завітати до моєї господи.

Дідуган простяг руку й потиснув Макову.

— Гордієвський, Василь Якович. Може, ви не впізнали мене?

— Ні, я пізнав, хоча ймення вашого, здається, ніколи не чув.

— Прошу вас, — кинувся до хвірточки Василь Якович і широко розкрив її.

Мак увійшов.

Кімната була сповнена аксесуарами міщанства. Дугою зігнута канапка, тьмяні й дивні рослини, по стінах жалюгідні, олійні копії в золочених рямах, за іконою паперові квіти, по вікнах мережані фіранки. На порозі до другої кімнати з'явилася товста жінка з жовтявим хворобливим обличчям.

— Ірино, настав нам самоварчика, — звернувся до неї Василь Якович, навіть не познайомивши гостя з дружиною. — Сідайте, прошу вас.

Вони сіли з двох боків невеличкого столика, що, як видно, справляв одразу і за столового, й за пиємного, й за вітального.

Василь Якович узявся набивати цигарки тютюном з дерев'яного коробка.

Мак задумливо розглядав свої руки. Здавалося, він ніяк не міг розв'язати настирливої проблеми — як саме реагувати на поведінку жвавого дідугана.

— Так от що, поважний добродію, — перервав той недовгу мовчанку, — я запитав вас: чи знав колись світ ваше ім'я? Будьте певні, що вже я мав право на таке запитання. Колись, пригадуєте — морозяного ранку, ви кинули мені горде речення. Про образу я не згадую, це діло юнацьке, тільки про речення, про яке я думав ціле життя. Думав тому, що я обрав іншу путь. Ви рвалися десь під хмари, щоб при-

низити й скорити тих, хто був, власне, і так нижчий від вас морально, а я плазував по найнижчих рівчачках, щоб ніхто вищий від мене не міг уже принижати. Ви ставили собі шлях для мети, і тому шлях мав бути величний, а мета — далека, я ж ставив мету для життєвого шляху, і тому шлях мій завжди був буденний, зате мета завжди була в кишені. Це ніби про журавля й синицю... Можемо сказати, що обидва шляхи вже майже закінчено, можемо, маючи сиві чуби, вже оглянутися назад, зважити й оцінити... А це дуже цікаво. Наша дивовижна й несподівана зустріч дає, ви розумієте, дає змогу оцінити. Отож я б і хотів, якщо ви не маєте нічого проти, зробити обмін, так би мовити, на curriculum vitae.

— Бачите, — тихо й спокійно почав Мак, — ваша ідея про оцінку шляхів мене дуже мало цікавить, але саме сьогодні, саме тепер, я готовий коротко розповісти про своє життя, можливо, й саме вам, бо ж ви були колись за посланця від неї...

— Так-так-так! — засмикав усами Василь Якович, — хоча б і тому. Мене цікавить, що було з того часу, як ви продали інструменти небіжчика ладнача й виїхали пароплавом з нашого міста. З того часу я нічого про вас не чув, коли не казати про лист, що його ви за три роки після од'їзду надіслали Тетяні, але ж у тому листі ви, крім душевних переживань, не змальовували нічого...

— Як, — перебив, здригнувшись, Мак, — ви читали того листа?

— І того, й другого ще... Але чого це вас так турбує? Про це я вже потім.

Мак деякий час, знітившись, сидів мовчки, але раптом стрепенувся й почав:

— Проте, тепер уже це байдуже, але, може... може, ви знаєте щось про неї?

— Я ж кажу — моє слово буде далі, зараз черга ваша. Чого ви хвилюєтесь, аджеж ви не закоханий хлопчик — ми балакаємо про закінчені шляхи.

Нервова риска перетяла неголене підборіддя старого Мака, але він уже не підіймав на співбесідника опущених долі вій.

— Гаразд, — почав він, — але не вимагайте послідовності й повноти. Хай це буде щось ніби до сповіді подібне. — Він криво посміхнувся куточком уст.

9 — Ладнач залишив мені не тільки інструменти, як кажете ви, а й чималу суму грошей, і це дало змогу мені довгі роки не турбуватися про заробіток.

— Я мушу повернутися трохи назад. Ви не знаєте, ви не можете знати, що була для мене Снігурка, що була для мене ця дівчина з білим бантиком... Це була перша істота, що відразу, надто раптово, розкрила до сліпучого життєвого світла вікову темряву зів'ялого організму. Адже, живучи в діда Льодовицина, я був немов зерно, поховане в тепле лоно запашної землі, що стереже свої плідні сили для майбутнього процвітання; живучи в діда, я був захований від людського бруду, від людських звичок, ба від усього схожого на людське...

Зловтішна посмішка перебігла вустами Василя Яковича, але оповідач того вже не помітив.

— Цілком вірно — я виїхав пароплавом і майже без вантажу. Пам'ятаю — сонце сідало тоді в хмари за містом, і місто від того виглядало з темних тіней, немов юрба кам'яних босяків, вдягнених у сіре лахміття. Вони, тільки вони вийшли мене проводити й довго з-під насуплених брів поглядом мовчазним і похмурим дивилися вслід брудному пароплавчикові. Ви ж розумієте, ви знаєте, що я тікав від дівчини з білим бантиком тільки для того, щоб наздогнати її, тільки для того, щоб до її тоненьких ніжок покласти покривець з тим інструментом, який здобув собі надлюдську, надуявну славу, покласти свою надуявну й надлюдську любов...

— Для того я мав усі можливості. У Петербурзькій консерваторії мене не тільки прийняли після

дуже недовгого готування, але відразу на мене звернули увагу, і незабаром я вже виступав на концертах у малій залі...

— Дивно, велике гамірливе місто мало вразило мене. Я вже розчинився в людяних потоках, але був відмінний від усіх якимось вічним сп'янінням, вічним спогляданням ні для кого незнаного марива. Чудні! Вони ці „дивацтва“ пояснювали моєю „геніяльністю“... Нікому й на думку не спадало, що я за єдиний погляд, за єдине слово маленької Снігурки побив би на дрібні тріски свою улюблену скрипку.

— Ночами, північними ночами, білими й недужими, я блукав по гранітних берегах романтизованої, а насправді такої похмурої, холодної й жорстокої Неви. Я сидів на гранітний ослінчик під велентенськими сфінксами, що один проти одного, голі й хвостаті, залягли на чотири лапи, втопивши зір свій у дружні й загадкові очі. Вони, ці єгипетські земляки, були такі ж чужі тут, як і я, а гієрогліфи на їхніх п'єдесталах такі ж були незрозумілі для всіх, як і гієрогліфи страждань, що гніздилися в моїй душі. Напроти тяглася англійська набережна суворим разком кам'яного намиста, далі важким кулаком підносив до неба свою баню Ісакій, а проти нього з садистичним надхненням залізною гнуздою мордував гарячого коня жорстокий геній жорстокої столиці.

— Це місто не спить ніколи, ніколи воно не дасть спокою людині з хворою душею. Коли заснуть живі метушливці — синяві тіні закатованих у болоті блукають його незчисленними проспектами, лініями.

— Ось тло моєї юнацької муки. Мучеником — аскетом я прожив найкращі роки свого життя, а коли я став уже на порозі слави, коли цікаві обличчя оберталися по фое театрів до мене, коли моє ім'я злітало з шепотливих уст мені навздогін, я зважився написати до неї.

— Відповідь я дістав чужу. Хтось писав, що вона вже два роки вчиться в Петербузі, і це остаточно

викинуло мене з рівноваги. Ви ж розумієте — ходити одними з нею пішоходами, очима вбирати ті ж холодні краєвиди, дихати тим таки туманним повітрям і не знайти її.

— Я майже відмовився від їжі й сну. Денні маріння не покидали мене й уночі, а нічні галюцинації почали відвойовувати своє право й на день. Та про це годі. Я шукав. Я приходив до найлюдніших перехресть, спирався плечем об кам'яну стіну й очима впивався в тисячні юрби, що велетенськими калейдокопами майоріли навколо. Зойки вуличного руху, заломі рук, парасоль і щіпків, усміхи, борода, муфти, пакунки, декольте, хутра, погони—все це перепліталось й путалося, аж доки не спливало на загальну матерію, що ворушилася червою в рідині сивої ночі.

— Я їздив до найтихших закутків міста—на Єлагін, на Стрілку, де лагідні буржуа милувалися з морського заходу, блукав по курних лініях Галерної гавані, де похмурі робітники повертали з важкої роботи до зголоднілих родин, одвідував усі театри, бив пороги канцелярій всіх курсів, усіх навчальних закладів...

— Усе надаремне, все надаремне — аж поки... я таки стрів її!

— Може...

— Ні, я не помилився!

— Я кажу — може б, чаю...

— Ніякого чаю. — Старенький Мак був неначе в якомусь трансі. Очі йому блищали, і нестримані слова, одне одне переганяючи, летіли з пересохлих уст. Василь Якович моргнув до жінки, і вона осіла жилавою брилою за блискучий самовар.

10 — Я таки стрів її, — провадив Мак, — стрів і бачив отак, як бачите ви мене...

— Був страшний осінній вечір. Різкий, одчайдушний вітер рвав парасолі з рук рідких подорожніх, розпанахував щільні тканини дрібного холодного дощу. Крізь його сизі намітки потрійні ліхтарі Троїцького

мосту майоріли, непевно підморгуючи. Час від часу приглушено вигукували потропавлівські гармати, повідомляючи людей по вогких гаванських льохах, що вітер з моря підіймає холодні води Неви й загрожує їм небезпекою. Від приглушених зловісних вигуків здригалося серце кам'яного міста. Дош ляскотів по калюжах, і вітер роздирав його тканини.

— Змоклий і стомлений, я повертався додому. Перейшов Троїцький міст і, опинившись на Марсовому полі, завернув праворуч. Десь з лівого боку моторошно гомоніли голі дерева Літнього саду.

— І ось тоді, притискаючи до грудей легеньку парасольку, вона, обігнавши, пройшла повз мене. Я пізнав її відразу. Хоча з часу мого від'їзду минуло вже вісім років, але ж я бачив її кожної ночі! І, ви знаєте, що зробив я тоді? Ви знаєте? Я спинився, обпершись на стовбур ліхтаря, і дав їй одійти кроків на сто. Я здалеку йшов її слідами, впиваючися постаттю її крізь мокру просторінь тяжкого туману. Я не насмівся заговорити до неї, бо ж тої надувної слави я ще не здобув своєму інструментові... Вона ввійшла в Мільйонну вулицю, і тут її заснував тяжкий туман.

Я вартував її сон.

— З того часу мені щастило. Я бачив її досить часто, досить часто стрічав на Мільйонній вулиці і, ховаючись далеко ззаду, проводив доти, доки не губилася вона в юрбі. Пригадую — спочатку носила жовту в'язану шапочку, далі — фетровий капелюш, а ще пізніше — хутрянний...

— Мільйонна вулиця, вузька й похмура, з кам'яними брилами старосвітських будівель обабіч! Вона спорожнила мою душу! Від Зимового палацу азійських сатрапів, від десяти Терebenівських велетнів, що мускулястими руками підтримують широчезний під'їзд Ермітажу, і до Марсового поля я вивчив кожну дрібницю, кожний деталь. Тут віднайшов я мою Снігурку, мою дівчину з білим бантиком, тут і загубив

її. Прийшов час — і її не стало. Вона немов би розтанула разом із снігом.

— Похмура, брудна петербурська весна одібрала мені мою Снігурку. О, як кляв я себе тоді, як ненавидів! Стільки разів бачити її біля себе й стільки разів відмовитися від неї.

— Але одного разу біля Фінляндського вокзалу я побачив її ще раз на візнику. Вона сиділа поруч з похмурим панком. Це було востаннє, бо я вже не шукав її.

— Повернувшись тої весняної вчі додому, після втомних і довгих блукань, я вперше жажнувся своєї скрипки. Вона лежала на маленькому ломберному столику, і вигляд її лакованого покрівця був абсолютно подібний до дитячої труни. Я заховав її до шахи.

— Маючи двадцять вісім років, я ще не знав жінки. Усю свіжість своєї жаги я зберігав для святої офіри, зберігав для того, щоб тепер викинути нерозквітлі пуп'янки на найбрудніший смітник.

— І я це зробив. Я поринув з головою в пияцтво й розпусту, найтоншу, найвибагливішу розпусту, що руйнувала не тільки тіло. Уся мета була витравити ті платівки душі, які здібні фіксувати якісь чуття, прагнення, згадки.

— Власними ногами, на велику втіху п'яної оргії, я розтрошив свою скрипку, примусивши перед тим кожну з цих наволочів верещати смиком по її знеможених струнах, я звелів досхочу гвалтувати її душу, і тоді сам розтрошив її...

— Дайте, будь ласка, чаю, — схвильовано перебив Мак сам себе. Побовтав ложечкою в шклянці й миттю випив до дна.

11 — На цьому можна б і кінчити. З скрипкою скінчилася й моя слава, яка так цікавила вас. Думаю, це задовольняє? Але вас цікавить, можливо, і те, що дало мені право все ж повернутися до рідного міста? Можливо, що й ніщо. Решта мого життя була сіра й буденна.

— Я прокинувся від зморного, розпусного сказу, коли в мене не стало грошей. Лишилося саме стільки, стільки треба було, щоб кудись зникнути, щоб якось вирватися з цих кам'яних лабетів, де кожна цятка нагадувала про неї, бо все ж платівки душі моєї не стерлися — я весь цілком був відбитком її образу.

— Треба було тікати від себе. Я й поїхав за кордон. Убого жив на околиці Відня. Заробляв дурничку, граючи в оркестрах по найдешевших ресторанах. У вільну годину приходив до Пратеру, сидав на ослона і дивився, як кружляють вагонетки Riesenrad'у, — то здіймаючися високо вгору, то спадаючи до самої землі.

Не знаю, чому так подобалося мені споглядати це велетенське колесо, що нагадувало мені закрите коло людського життя. Але це було мені любо. Зміст людського існування — від колиски й до труни — виявлявся не більшою доцільністю, як закрите кружляння велетенського колеса. Постійна тривалість його осі не виправдувала дурного кружляння. Riesenrad! Скільки нового в спогляданні твого руху на тлі вічної блакиті пізнав я...

— Усе алегорії. Іноді жаль себе стає. От і допіру сидів біля вас, угледів молоду квітку на вмерлій стебліні й знову нагадав своє життя. Сантиментальність!

— У Відні я одружився з голубоокою німкенею. Двадцять років прожив із нею й мав двійко дітей.

Здавалося б, треба там і кінчати, але, знаєте, адже тепер однаково, ви самі казали: шляхи закінчено, знаєте, не було того дня, щоб я не згадав її — дівчини з білим бантиком, якій я готував колись славу й яку любив.

— Родини в мене не стало. Діти вмерли раніше, дружина — торік. Я знову лишився сам, і знову причинність молодости повернулася до мене, але тепер мені треба вже небагато. Я хотів би тільки знати, що сталося з нею, чи знала, чи відчувала вона, бодай

колись, якою раною проніс я через життя її образ, чи відчувала вона, бодай у мільйонній долі, скільки мук гніздилося колись у моїй покаліченій душі!

— Знаєте, я інколи думаю — страшна річ життя або, може, і інакше — важка наука, що її досягаєш уже тоді, коли вона ні на що непотрібна... Але тепер я договорив, я вже хочу мовчати, я вже хочу, щоб ви...

— Та мені недовго, — потягнувся з-за столу жвавий дідуган, — але ходімо до саду, погляньмо на мою бджолу. Хе-хе, придбав, придбав, любчику.

12 У садку осінь губила червець і жовтяву прозолоть. Сонце сіло, і почало вечоріти. Василь Якович діловито взявся відкривати рямкові вулики, щоб пояснювати.

— Слухайте, давайте кінчати. Я страшенно втомився, — не стерпів Мак.

Вони сіли на ослона.

— Так мені ж недовго. Це я тільки для ілюстрації. Так і оцінімо, виходить. Вам про неї? Це просто, але тут передмовочка! — Він гидко причмокнув язиком.

— Передмовочка, про мету й шляхи... Моя мета ось — бджола, хатинка... До цього шлях легкий. Я ж не збирався бути всесвітнім пасічником і не заживав слави. Коли одного разу я натрапив на петербурзьку газетку, де якийсь писака вихваляв ваше ім'я, я був завагався. Але ж згадав, що слава для вас не була за мету. Ба більше, я зрозумів, що мети ви зовсім не мали, бо коли б і осягли її — Тетяну, як ви звете її, „дівчину з білим бантиком“, то, повірте мені, вона б не задовольнила вашої хворої уяви...

— Слухайте, ви.

— Не будьте вже такі горді й не перебивайте. Що це я казав? Так, про уяву. Ви нагородили мільйонні трагедії з вигаданими зустрічами на вашій Мільйонній вулиці, а я вам кажу, що ви брешете.

— Та як...

— Не перебивайте. Голкова Тетяна й до цього дня ніколи не виїздила з нашого міста.

Мак скочив з місця. Він був страшенно блідий.

— Мовчіть і не заважайте. Справа в тому, що того листа, про який ви згадуєте, надіслав вам я, а вона обох ваших навіть і на очі не бачила, от що! Зробив це я свідомо, і зовсім не для того, щоб мститися за дрібну юнацьку образу, лише для того, щоб перевірити свою думку, щоб довести собі, що зеленоокий кучерявий юнак, хоч і літав високо, але принизив мене, плазуна, легковажно. Та свого експерименту я ще не доконав. Адже шляхи не зовсім закінчено — ми рухаємося, говоримо дурниці, їмо, одне слово, ще живі істоти. Ото ж ваша „Снігурка“ живе через дорогу, де жила й сорок років тому, ви маєте змогу розповісти їй про всі свої страждання...

Мак повернувся й мовчки рівним, немов у сновиді, кроком рушив із саду, далі перейшов улицю й зник за хвірткою.

Позад його, ніби кіт за горобцем, прокрадався Василь Якович, трусячи від зловтішного сміху своїм довгими обважнілими вусами. Він підійшов до Галчиного паркану і, спершися об нього обома руками, приклав очі до широкої шпарини.

Надворі потроху залягала осіння сутінь. На струхнявілому ганкові сиділа жінка — непорушна й рівна. Вона поклала руки на коліна, вдивляючись у далекі баштани, що збігали до ще зеленої смуги кучерявих річкових верб. Її обличчя, суворе й ніби кам'яне, ще відбивало сміливі лінії колишньої краси. Одягнена вона була дуже просто, але чисто й охайно.

Мак ступив кілька кроків наперед і широко розплющеними очима вдивлявся в обличчя жінки, намагаючись знайти в її рисах те своє умучене в любові. Так, це була, без сумніву, вона. Але, вдивляючись трошки повз нього, Тетяна ніби не помічала його. Встромивши свій зір у якусь далеку точку, вона вся ніби поринула в якісь глибокі, самотні думки.

Мак підійшов зовсім близько.

— Хтось увійшов? — раптом промовила Тетяна розміреним тихим голосом, не поворухнувшись жадним м'язом тіла. Дивлячись порожніми очима в далечінь, вона бачила саму лише темряву.

Старий здригнувся й рукою провів по очах, бажаючи скинути з них страшне навіяння.

— Я питаю, хто увійшов? — знову промовила Тетяна.

Данило Мак з перекошеним від жаху обличчям став відступати назад. Далі повернувся і кинувся бігти, бігти — через город, баштани...

— Хто це? — голосно скрикнула вона...

— Не хвилюйся Тетяно, — почувся твердий голос з-за паркану, — це ходить один божевільний. Він уже втік. Він спокійний — нікому лиха не коїть.

Надворі знову стало тихо. З річки потягло вечірньою вологою.

Вітер повинен надимати
вітрила, хвилі повинні
вдарятись об фалшборти і
судно має прямувати на розпечене півколо сонця,
що постає на сході. — Прапор подорожніх плеще на
кlotику щогли. Так треба розпочинати подорож і
ковтати солону радість переможених кілометрів.

А ЕРОДРОМИ

ОЛ. МАР'ЯМОВ

Проте пілоти люблять бажати один одному перед дорогою:

— Шпичку в ніс!

Це для них ознака доброї путі; по цьому гуде мотор, аероплян рушає й заплутує всі пляни й усі системи. У системі сприймання й натяку немає на сувору й непорушну витриманість і послідовність, що її неодмінно зберігає поїзд. Вагон минає станції — бездоганно й одноманітно стандартні, одвічні й невблаганно подібні дерева слухняно виконують свій старовинний літературний обов'язок „бігти повз вікон вагону“; все це, теж поступовно й послідовно,

приводить до станції з останнім нашим прикордонником і по цім пересаджує до станції з першим прикордонником „потойбічним“.

Аероплян все це нахабно оминає; станції, що повинні б вражати, за добрими прикладами, „нарочитою своєю прибраністю“, відсутні, обидва прикордонники губляться в густій і сантиментальній траві аеродромів, і це відразу збиває з пантелику.

Минає кількість днів, потрібна, щоб аркуш, вкладений у червону книжку закордонного паспорта, густо вкрився печатками віз та явок. У синіх та червоних фарбах штампів, підписів та печаток заховано солодку мапу подорожі. Виявляється це вже в кабіні Укрповітрошляхівського „Дорнье - Комета 3“ підчас повторного нещадного хилитання над Донбасівськими просторами в скажених вітрах, коли чотири десятки закордонних днів лишаються позаду, останню печатку на, колись білий, аркушик паспорта поставлено, і ця червона книжка втрачає чинність.

Ще день: автомобіль їде рівним бруком вулиці ім. К. Лібкнехта. Подорож скінчено, і подорож ця саме тепер постає якнайяскравіше, від самісінького:

— Шпичку в ніс!

— Рушаймо!

Години польоту чергуються з півгодинним перебуванням на аеродромах. Кожен аеродром складено з цілком одмінних часток і ознак. У польоті ж аероплян перемагає стрічні вітри, зібрані на перехрестях повітряних шляхів.

Вітри ворогують з нами. Вони б'ють нам у лице й женуть тумани. Цей наш бій триває всі чотири дні нашої аеропляної подорожі,— чотири, а не три, як повинно б бути,— саме через цей божевільний вітровий опір.

Весна — поганий час літати, вітри чергуються з туманами, тумани стережуть за Махач-Кала, однаково вкриваючи зеленаві простори каспійських хвиль і скупі дагестанські гори. Наша „Комета 3“ йде день

перший, доходить Армавіра, сідає в траву й лишається відпочивати на ніч. Трава аеродромів завжди відгонить якоюсь хатністю й сантиментами. Вона неодмінно приваблює й заспокоює. Біла розкидиста „Комета“ вгрузає в неї колесами, панують три найспокійніші фарби: зелене, синє й біле, а тому приємно розлягтися на „пероні“ цього повітряного вокзалу, втопити очі вгору й відпочивати від безнастанного шумовиння мотору, від уїдливих пахощів машинного масла й від чотиригодинної відсутности землі під ногами.

На ростовському аеродромі завжди пахнуть якісь квіти: в травні непереможно панує бузок, в липні хлопці кожен аероплян зустрічають з букетами троянд; будинок же „Повітряної станції“ виглядає білий з суцільної зелені; до того ж ознаками якоїсь колоніяльної факторії одгонить від тихої станційної веранди з плетеними меблями, з гостинним півгодинним затишком для кількох нечисленних прольотних пасажирів. Біля аеропляну пораються люди, старанно напувають його бензиною. Ранок нічим не порушує своїх одвічних звичок, кричить голосами півнів і кидає неблаганні пахощі розквітлих бузкових кущів. На тулубі „Комети“ виокремлюються чорні літери RRU — літери Укрповітрошляху — і далі дві останні літери — власне ім'я аеропляна.

На другий день подорожі ми приходимо до Махач-Кала, бачимо море й порт, бачимо щогли й сонце на щоглах і губимо все це, спускаючись поміж гір на запнутий сизим туманом аеродром.

Від вітрів і моря земля гірка й засмагла. Сонце народжується в морі, сонце йде за гори, і на його незмінному шляху хиляться виснажено-жовті, попалені суховієм травинки. Під велосипедною шиною трава шарудить сухо і стомлено. Жіночий велосипед везе худорляву спітнілу людину, везе, м'яко підстрибуючи на численних горбках, розкиданих попаленим уривком загубленого в колі голубих гір степу. Велосипедист огинає брудну, невідомого похо-

дження калюжу, що конає в ненажерній глині, потім одразу завертає й вже біля недобудованої, давно залишеної хатки плигає з сідла на свої довгі й пружні ноги.

Сонце нестерпно б'є в спітніле чоло, сновигає в недопалених рештках скупкої трави і кілька сили накидається на велосипед, розтоплюючи в неймовірному блиску його ясне металеве плетиво.

З виру дошок, глиняних свіжонакопаних грудок і штабелів сухого очерету визирають четверо татар. Вони лагодять простору міцну землянку; один на-свистує на малій очеретяній дудці, трое співають одноманітно й нудно. До того, хто приїхав, підходить власник чорної, розкуйовдженої голови.

— Ще день і скінчимо, — каже він.

— Можна б і скоріше, Меджіде, — ліниво протягає у відповідь сухорлявий високий велосипедист, по-волі відходить далі й лягає на тверду, просушену глину, на рідкі й зголоднілі травинки.

Меджід підходить до нього, лягає поруч, і обидва запалюють цигарки. Пахне сіллю й бензиною гірка земля аеродрому, тяжить дагестанський південь і ледве помітне коливання голубого серпанку біля гір. Начальник аеродрому Лапотніков і його десятник та перекладач, бакінський тюрок Меджід, лежать поруч, тяжко пихкаючи тютюном і накривши голови білими хусточками. Начальник Лапотніков переходить у третій свій дагестанський тиждень, і вже шістнадцятий ранок висить безсило біла полотняна ковбаса; повітря, здається, обліпило цю ковбасу пекучим компресом, і навіть полотно справляє вражіння спітнілого, паруючи так само, як голубі гори, як гарячо-жовта баня недалекої церкви, як шестеро людей на аеродромі. Татари вже восьмий день порпаються в глині над цією землянкою для бензини, велосипед дружини Лапотнікової знає вже кожний рівчак, кожну калюжу на дорозі від тієї купки татарських хаток, що погордливо зветься станцією й

де оселився начальник, і аж до самої цієї порівняно гладкої площинки репаної глини, що її після довгих шукань знайшли для аеродрому. Степ навкруги набігає горбками, рівчаками й зеленими калюжами, і тут стоїть наш аероплян. Пілот П. ходить подалі від бензини; він зосереджено мовчить і палить цигарку за цигаркою. Борт-механік К. виносить Лапотнікову борт-книгу. Все це неодмінна процедура кожного аеродрому.

Друга машина з'являється з-за гори вже тоді, коли на краєчку аеродрому розтягнуто величезну літеру „Т“, і чотири вогнища безсило здійсмають димові пасма в тяжкому повітрі. Повз татар, що котять діжку з бензиною, Лапотніков заходить у хатку, бере два прапирці в руки й виходить назустріч машині.

Аеропляни стають, розкорячившись посеред аеродрому. Вони цебрами ковтають бензину, і, коли пильніше придивитись до їхнього тупого, незграбного en-fase, вони раптом починають нагадувати корову.

„Шпичка в ніс“ не допомогла. Вітри, як і в перший день, ворожі нам, а за півгодини від Махач-Кала стережуть нас тумани.

RRU входить у туман і змушений розгублено борсатись у огидносірому молоці. Пілот веде машину вище — обрії тонуть у сірому, що підступає за два кроки до очей; він знижується якнайбільше, шукає рівної лінії телеграфних стовпів і не знаходить її; вирішує сісти, щоб не витратити дурно бензини, і бачить на єдиній рівній площинці єхидну ямку.

Ми заплуталися. Ми кидаємося, як божевільні. Компас зіпсовано, і ми повинні кружляти, як неприкаяні, десь тут, над дагестанськими горами, аж доки зникне ця сіра гуша.

У нас хід — сто дев'яносто кілометрів на годину; навкруги нас ворожий туман і ворожий вітер. Ми загубилися тут, серед туману й гір, із своїм зіпсо-

ваним компасом і цим нікчемним, настирливим пропелерним вереском. Ми кружляємо в сірій безвісті й раптом злітаємо з своїх кісел...

... Скло, вилітаючи з віконця, дзвенить жалісно й безпомічно, і це саме тому, що враз спинилася тріскотнява пропелера й завмирає останній сполох інерції, що ще штовхає нас кудись уперед. Ми не встигаємо ще поглянути навкруги, як чийсь голос каже за вікном:

— Живі?

— Живі.

— Вилазьте.

І ми вилізаємо крізь мале висаджене віконце, бо двері зім'ято так, що вийти через них не можна. Ми сідаємо в тумані на вогку траву, мовчимо й дивимося на розбиту „Комету“. Ми дивимося на розтроснений у тріски пропелер, на мотор, розкиданий навкруги, слухаємо сумне покрапування бензини й масла з баків і мовчимо. Потім пілот підводиться і так само мовчки йде вниз, з гори. Йому треба відшукати залізничну станцію і телеграфувати про аварію. У нього розбито руку, кров бризнула на обшивку самолёта, кров і тепер крапле на землю за кожним його кроком. Ми розбилися на повній своїй ході, врізавшись у глинясту гору, ретельно приховану від нас туманом. Тепер „Комету“ припилено до самого верхів'я, ніби велетенський білий метелик. Якби тут був камінь, а не глина,—лежати б нам під цією кручею, внизу, за добру сотню метрів звідси.

Проте ми живі й цілі, ми сидимо на несподіваній і невідомій горі, укутані у вогку халамиду туману, й напружено вслухаємося, ловлячи нелевні звуки другого пропелера.

Так. За нами має вийти другий RRU з поштою, ми його чуємо, і раптом пропелер уривається, зникає несподівано, і ми не знаємо—чи вилетів він просто кудись за тумани, чи сів на відпочинок, чи,

може, лежить десь так само, як і наш — непотрібний і нікчемний на незрозумілій оцій горі.

— От і... той...— видавлює з себе борт - механік ні до чого, так, щоб щось сказати, чимсь порушити цю огидну тишу.

— Так,— відповідають йому обидва його пасажирів. Це теж ні до чого, проте це має утворити діалог.

Масло крапле з баків якимось надзвичайно голосно. І дивно ще те, що з усієї безформної купи розкиданого машинного мотлоху виринається одноманітне й чітке такання зовсім недоторканого пілотового годинника.

Ми розбилися о десятій, тепер одинадцята, туман ніби навмисно зникнув уже хвилин із сорок тому, значить, протримайсь ми в повітрі якихось двадцять зайвих хвилин — все було б добре.

Приходить невідомий тубілець, дивиться на аероплян, присідає до нашого гуртка й хитає головою.

— Болной? — питає він, показуючи на розбиту машину.

— Так, „болной“,— відповідає йому борт-механік з сумним гумором.

Я одвертаюсь. Я відчуваю, що було б надто вже літературно помітити ці дві скупі сльозинки, що застигають на борт-механікових щоках. Я їх не бачу.

Так сидимо ми ще три години й мовчки слухаємо безперестанне падання крапель. Потім унизу з'являються дві постаті, ідуть вище, і ми пізнаємо нашого пілота з другим, з авіатором тієї машини, про чию долю ми так турбувалися. Його аероплян сів цілком щасливо за чотири з половиною кілометри звідси, за півкілометра від роз'їзду Ачі.

Ми ж сидимо недалеко Темір - Хан - Шури, і тепер пілот з механіком лишаються стерегти мертве тіло своєї „Комети 3“. Пілот другого RRU веде нас на роз'їзд.

Ранком він потягне нас до Баку.

Ніч минає в товарному вагоні на роз'їзді Ачі. Навкруги знову туман, що весь час просипається

нудним дощем. У товарному вагоні — пересувний червоний куток. Лежать книжки аварською мовою, татарською тощо, а коли я виходжу на малий і такий звичайний перон роз'їзду, доходить розмова:

— Де начальника? Де начальника? В Петровска уехала? Алескера малчика болной. За мной прислал.

Суєтився невисокий кремезний і чорний аварець, він оббігав усіх присутніх, оглядав неспокійними, швидкими очима кімнату.

— Алескера малчика рука-нога болной! Тут-черт-сатана! Лечит будем! Началника де?

Аварець метушився по залі.

Телефоніст пояснив зовсім звичайно: чарівник місцевий.

Станцію Ачі облягали дощі. Уцілілий RRU вгрузав у невідготовлену глинясту розмоклу площинку, червоний товарний вагон на запасній колії хилитався й скрипів, у щілини зрідка заглядав прожогом метушливий вогник залізничного ліхтарика.

Роз'їзд щедро жбурляв небувалі контрасти. Облога дощу, огидного й нудного. Хилитання старого товарного вагону, шамотіння сторінок аварських брошурок і аварський чарівник — „справжній“ і незаперечний. Розбита вщент „Комета“ висить метеликом на далекій горі; недалеко море дихає сіллю й нордом.

Блощинці у лавках вагону такі ж невблаганні, як по готелях. Крізь стелю просякають дощові краплі.

Чи ж випустить туман нас уранці?

Рано ми сковзаємось у слизькому бруді, хлюпаємо в розмитій глині і, змоклі, вантажимо у кабінку.

Розкручується пропелер, хлюпає навкруги вода. Скло вікон забризкане брудними краплями. Аероплан виривається з бруду, тяжко біжить уперед, плигає, виривається з справжніх хвиль калюж, злітає, хлюпається на землю, підлітає знову з настирливим гуркотом, вривається в норд, і норд жене його до Баку своїми скаженими подувами.

Приємно пролітати цей шлях з Харкова до Баку втретє, коли гушавина нафтових вишок і жовто-чорне офарблення нафтових озір не вражають несподіваністю, і всі частки перейденого на „Дорньє“ шляху знайомі до дрібниць. Кабіни різних аероплянів — теж матеріал для міркувань. Є припорошена й зайва розкіш, псевдокомфорт, кабіни „Дорньє-Меркур“. Після виходу з нього в пам'яті лишаються три елементи аеропляної досконалости й повітряних розкошів: металева сітка для речей („як у м'якому вагоні“), безліч товстих і шикарних шнурів на кріслах, на вікнах, на стелі і, нарешті, окремі спокійні двері до вбиральні.

Та ще влютована в стелю матова електролямпочка, оточена бронзовим різьбленням, — таке ж цілком автоматичне запозичення з залізничного купе. Бо „Дорньє“ летить лише вдень.

Кабіну „Юнкерса“ можна запам'ятати поперше кольором.

Вона вся — сіра.

Все чисто затягнуто в парусину, і, крім парусини та віконного скла, немає нічого. Речі йдуть під сидіння, двері причиняє ще одне відкидне крісло, і ця, винесена над крила, парусинова кабіна ще спокійніша й зручніша, ніж пишна „Дорньє“.

Англійський „Гавеланд“ має кабіну велику й довгу. Десяток крісел приховані присмерками темнуватого проходу. Зникає інтимність і вимушена з'єднаність пасажирів, вихована в решті аероплянних систем. Тут панує головна психологічна ознака залізничної подорожі: „Кожен летить сам собою“.

Є ще кабіни „Фоккера“.

Замість внутрішнього устаткування вони лишають у пам'яті густий пах машинного масла й тріскотняву дверей, через які борт-механік перевіряє мотор. Всі ті найгірші елементи польоту, що від них зовсім вільні аеропляни інж. Калініна.

Дуже тяжко розповісти, що видно з вікна кабіни.

Спостерігати можна лише протягом перших двадцяти хвилин. За ці ж двадцять хвилин доводиться пригадувати всі штампи аеропляних порівнянь. Потім не тяжко впевнитись, що жаден з них зовсім нічого не каже. Далі — хилитання аеропляна й сонце, що б'є у вікно, дають вимушений, але неодмінний сон. Два найгостріші вражіння з польоту: колесо аеропляна, що за інерцією кілька хвилин крутиться в повітрі, і ще тінь аеропляна, що пробігає землею.

Решту вражінь дають аеродроми.

Добре пролітати рано на весні курорти. Тоді вони, як людина застигнута у вранішньому негліже. Курортників немає, до парку не потрібні жадні квитки, по санаторіях лише гамірний стукіт ремонту. П'ятигорськ же на весні живе ще тим повітовим життям, що ретельно приховується влітку під червневий, сухий порошок, у метушню курортницьких чамайданів і плутанину дієт та курсів.

На порожньому вокзалі перший „курортник“, висівши з буферів ростовського поїзда, співає:

„Одін уркан зо всіх молодшій,
Склонівші голову на грудь,
Тоской по родіне скучаїть,
Не может бедний йон заснуть“.

Блакитні лялькові вагони п'ятигорського трамваю ходять лише одною лінією, та й то порожні, а на Радянському проспекті панує така сама непевність передсезоння, коли ятки ще не відкриті, але вже пофарбовані; коли в садах немає ще концертів, проте вхід уже не вільний.

Отже, тепер, підчас третього перельоту, сприймання ламаються на елементи та частки. Десь з Ізюмщини лишається вкритий стримкою тінню крила трикутник. Трикутник цей рухається сірою смугою землі. Він — світлий. Це — пара волів, плуг і за плугом хлібороб у білій сорочці. Сіра смуга землі за трикутником виразно чорнішає, наливаючись жирним соком. Відтоді робиться помітною сила землі.

Її всю поділено на рівні й чіткі, чорні, жовті й зелені квадрати, чотирикутники й паралелограми. З-посеред неї втопають малі оселі й далі, в ярках та яругах, постає Донбас. Індустрія, так само оточена хлібами, а потім за Маріуполем блимає й зеленкувата смужка моря.

Хмарки над аеропляном — чіткі й опуклі. Через відчинене скло б'є вітер.

Скажений вітер.

Тепер, біля Баку, це — норд.

Він не пускає нас сісти на аеродром. „Дорньє“ кружляє над вишками від Бібі-Ейбата до Балаханів. На промислі Ільїча вишки йдуть у море, вода відступає й змоклі піски вкриваються масткими плямами нафти. Нафтове озеро біля берега зелене, далі смугнасто-чорне, до центру воно червоне. Ці озера розілляті поміж вишок, навкруги величезних резервуарів, серед усього того, що оточує народження нафти.

Норд мете порошок і тоді, коли старенький автомобіль їде з бакінського аеродрому до міста.

Аеродром цей ввесь у чахлій траві; дорога ж до міста перерізає й чіткі залізні стовпи електричної залізниці до Сабунчі, й котеджі селища Степана Разіна, що стоять серед дивної в смузі норду зелені, вище над залізницею. Норд мете з порту порошок, папірці й недопалки. Бакінці закривають очі величезними окулярами од пороху, і вулицями вештаються рідкі постаті з дивними від окулярів обличчями. У порті тупцюють на хвилях пароплави та баржі з сантиментальними назвами, що властиві лише морю. На Чорному морі переважають „Джаліти“, „Доротеї“. Є також „Гостомисл“, одноголосно, хоч і неофіційно, перейменований на „Гоп со смиком“.

На Каспії ж панують „Леїли“, „Фатьми“, „Голубіци“.

Іржавою величезною баржею „Голубіца“ нещадно жонглюють хвилі у норд.

„Юнкерс“, що має летіти звідси до Тегерану, застиг на аеродромі й не може знятися крізь вітер. Авто їде між вишки. Воно спиняється в Сураханах, саме там, де вишки щільно підійшли до чотирикутної стіни. Нафта тече під стіни, застигає посеред двору й проступає крізь землю долівок. Так доживає старий храм парсів - вогнепоклоників. Триста років тому тут був іще постійний табір індуських купців, і в центрі храму, підтриманий диханням нафти, горів незгасимий вогонь. Тепер вартового нема. Старі індуси зрідка приходять аж з самої Індії — подивитись на храм і вмерти. Навкруги стиснулося коло вишок. Грунт — чорний і вогкий.

У Раманах між вишок лишилася стара вежа.

На промислах встановлено новіші тартальні приладдя, вони здобувають нафту, майже без людей. Раманинські промисли напівпустельні. Над вишками стоїть майже зовсім ціла сімсолітня вежа, і, напевне, діти, граючись, почепили між зубці чорний прапор.

Желонки сновигають угору й униз. З легеньким свистом у резервуари вривається струмінь нафти, і так увесь час, протягом усіх змін.

Норд випускає з Баку лише на третій день. Вчора якийсь американсько - перський концесіонер вривався до контори Укрповітрошляху, галасував, нервувався, кидав на стіл долари, бажаючи пустити для нього позачерговий аероплян. Тепер американець сидить у юнкерсівській кабіні, притихлий від нервової реакції й морської хвороби. Над Паглеві аероплян робить сім кругів. Безнадійно - порожній аеродром постає внизу гарячозеленим квадратом, вихопленим на вузькій, витягнутій в море стежці. „Юнкерс“ їде вниз, плигає на траві, біжить далі й спиняється, нещадно мнучи буйні травневі паростки.

Ми пролетіли шість аеродромів. Паглеві — сьомий. Аероплян вгрузає в зелений полон, стаючи ще раз на свої передзначені півгодини, щоб пити бензину й летіти далі.

На усталеному стандарті повітряних вокзалів кордон не позначився аж ніяк. Проте „м'сьє Поль“, що перевіряє перські візи на наших закордонних паспортах, і ага Магрулі — начальник аеродрому, що вийшов таки нарешті на цей зелений простір, — вони обидва підкреслено ввічливі з чужоземцями, і це остаточно доводить, що від Паглеві починається закордон і його має ствердити „ага аджан“ — пан поліцай, що наближається до аеропляна.

З „Юнкерса“ Паглеві видається кількома кварталами білих будинків, схрищенням Каспійського моря через Мурдаб з „Білою рікою“, з Сефіт - Руд. У водних коридорах, обмежених білими балюстрадами, товпляться човники з наметами посередині. Човники стоять промінцями з обох берегів, навкруги своїх приплавів: в самому Паглеві й на косі Казьян.

Тепер на Казьяні розташовано наші концесії, будівлі Персриби, а 1920 тут білили англійські табори й сюди влучали набої з гармат ескадри Раскольников. Тут тоді повставав і керував гілянський мрійник і „дженгелі“¹ Кучік - хан.

Після втечі одного свого помічника й зради другого взимку засніженими дорогами північної Персії через Гілян і Ардебіль пішки хотів піти Кучік до Урмії, на з'єднання з загонами повсталого курда Симтко. Саме тоді колишній помічник його, Халу - Курбан, як шахський офіцер, як зрадник і як проводир, верхи переслідував Кучіка.

Він настиг його. Халу - Курбан знайшов свого колишнього вождя, замерзлого в печері, на півдорозі. Халу - Курбан одрубав мертвому своєму проводиреві голову й привіз її до Тегерану.

Я бачив цю голову.

Вона стоїть у Тегеранському музеї. Спирт жовкне, і страшний колір щік і мертві очі втопають у величезній дженгелійській бороді.

¹ Лісовик.

„Юнкерс“ тепер простує до Тегерану. Під вікнами кабін у Паглеві єднаються білий колір балюстрад, море й човники, єдина перська канонірка, захована десь у чагарнику, і чорна борода зрадженого й плутаного мрійного проводиря Гіляну.

Мар'ямов—молодий,
як молода авіяція.

І Н Т Е Р М Е Д І Я

Але Мар'ямов у своїй творчості легкий і прекрасний, як легка й прекрасна авіяція. Він недавнечко на полі нашому літературному, а вже набирає в літературі ваги такої, як і недавнечко сконструйовані Костянтином Олексійовичем Калініним, талановитим інженером, його еліптичні $K^2, K^4, K^{40}, K^{1000}$!!! Мар'ямов—тип нового журналіста-художника, досі незнаний в українській літературі! Він не від села і не від міста! Він над селом і над містом, і поза селом і поза містом! Він у повітрі і на воді! Він у Персію на літакові, він на острів Врангеля на льодоломі „Лідтке“. Коли я пишу ці рядки, Мар'ямов наближається, певне, до Тихого океану з експедицією на острів Врангеля, в країну вічного льоду, що заганьбила італійського шмендрика Нобіле й прославила земляків наших, проф. Самойловича й легендарного літуна Бориса Чухновського! В ту країну, що поховала в собі благородні кості одного з найблагородніших людей століття нашого Роальда Амундсена!

Мар'ямову — щасливої путі!

А ви тимчасом читайте його „Аеродроми“.

А коли прочитаєте, поїдьте на харківській аеродром!

Там ви побачите справжніх героїв часу нашого... Там вас обійме лагіднішими очима К. О. Калінін, наша гордість (слава К. О. Калінінові), там зарядить вас непереборною енергією

Зробити кооперацію знарядям пролетарської класової боротьби...

В. Н. Гоппе, авіатор - артист, там ви побачите людей - птахів — Снегірьова, Матвієва, Павлова, Буртенка, іще багатьох, що імен їхніх я не знаю, але перед роботою яких завжди схиляю голову...

Далі ви побачите героїв військової нашої авіації. Ні, ви їх не побачите, бо вас туди не пустять! Але то нічого: від того, що вас туди не пустять, вони негероями не будуть!

Хай же живе авіація!

Не згодні? Ну, тоді плазуйте раком у кропиві!

Не люблю епілогів!

Е П І Л О Г

Краще я, будши людиною, абсолютно не егоїстичною, гукну:

— Хай живе трудяще людство! Хай живе молода радість і радісна молодь!

Не забудьте тільки, товариші, ось чого:

- 1) Бережіть пташині гнізда!
- 2) Винищуйте бродячих собак!
- 3) Кажіть усім замість „Драстуйте“ „Боже тебе борони зруйнувати гніздо дикої качки!“ Коли вашого знайомого здивує ваше привітання, поясніть йому, іродові, що з качиних яєць вилупляться прекрасні пухнато - жовтенькі каченята, що ті каченята виростуть і поробляться дорослими крижнями або чирятами, що ті крижні або чирята будуть робити вранішні й вечірні перельоти, що перельоти ті така краса, така розкіш, якої він, ірод, ніколи нігде не бачив і не побачить. А коли йому, дияволіві, обов'язково хочеться щось таке видрати, хай видере в себе ліву ніздрю. Тоді всі знатимуть, що він не любить природи і що взагалі він „сероводород“.

- 4) Любіть собак кровних і бережіть їх.

І благо вам буде, і довголітні будете на землі...

А за цим усім: „Селям алейкум“, як казав у книзі 133 „Літярмарку“ мій колега Авероес, коли в його „пісок скінчився“.

До побачення!

Автобіографія Остапа Вишні	1
Передмова: До книги 136-ої — травень 1929	1
М. Куліш — Мина Мазайло	7
Інтермедія	97
Максим Рильський — Марко і Марина	99
Інтермедія	107
Володимир Кузьміч — Авіомеханік	108
Інтермедія	198
Терень Масенко — Хай гримлять і зростають порти!	199
Інтермедія	200
Дмитро Тась — Riesenrad	201
Ол. Мар'ямов — Аеродроми	226
Інтермедія	239
Епілог	240

Сорочка — панно із „Сорочинського Ярмарку“ —
роботи худ. Анатолія Петрицького.

Карусель та малюнки на берегах роботи худ. В. Г. Кри-
чевського.

Технічне оформлення — Я. Руденського.

ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ

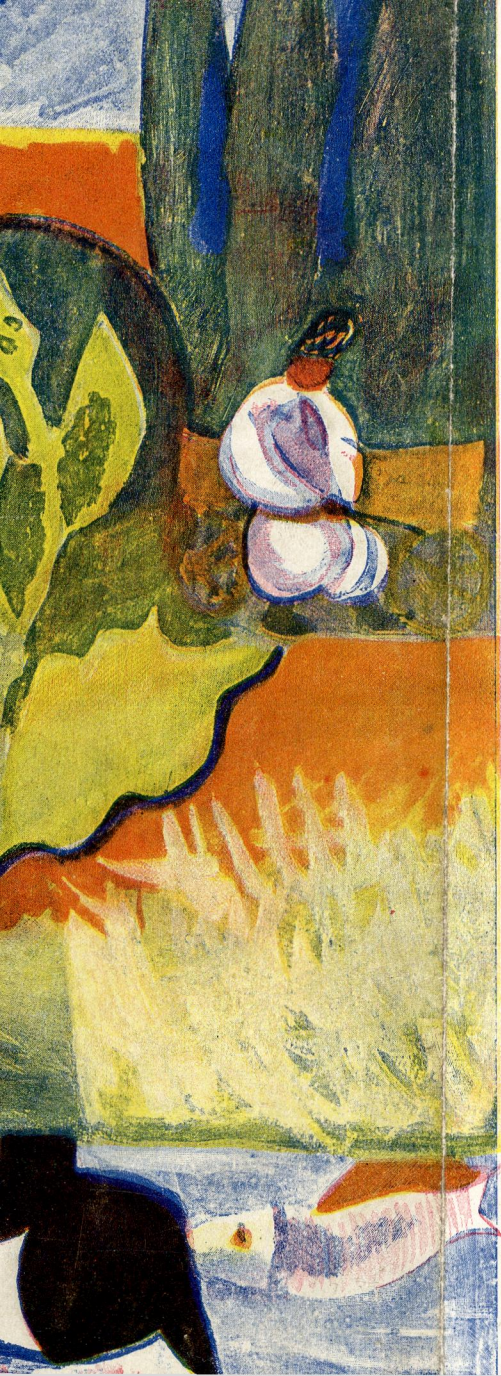
Оповідання т. т. Поліщука
та Капельгородського,
автографи яких стоять на
обгортці цієї книжки, з
технічних причин перене-
сені до подальших номерів
„Літературного Ярмарку“.

ський Окріт № 05324.

«Київ-Друк», 1-а друк. № 300—

2379

1929

II

1986n

7p.20k.

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

III

443112/

1929 VII

ЛІТЕРАТУРН.

ЯРМАРОК

VI

1929